

2 / 2 0 2 2

Ylirajaisuus

Idäntutkimus on neljä kertaa vuodessa ilmestyvä tieteellinen aikakauskirja. Julkaisija on Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry.
2. numero 2022
29. vuosikerta

TILAUKSET JA OSOITTEENMUUTOKSET

Idäntutkimus
Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry
Puh. 044 5442203
e-mail: viets-idantutkimus@helsinki.fi

Vuositalaus 38 €, ulkomaille 40 € ja opiskelijat 18 €. Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seuran jäsenet saavat vuositalauksen jäsenmaksua vastaan (35 €, opiskelijat 16 €).

Koko sivun ilmoitus 170 €, ½ sivua 85 € ja ¼ sivua 43 €.

TOIMITUS

Aleksanteri-instituutti
Unioninkatu 40 (PL 24)
00014 Helsingin yliopisto

Päätoimittaja:
Mika Perkiömäki
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.perkiomaki@helsinki.fi

Toimitussihteeri:
Jari Parkkinen
Jyväskylän yliopisto
e-mail: jari.v.parkkinen@jyu.fi

Dragana Cvetanović
Helsingin yliopisto
e-mail: dragana.cvetanovic@helsinki.fi

Emma Hakala
BIOS-tutkimusyksikkö
Ulkopoliittinen instituutti
e-mail: emma.hakala@fia.fi

Meri Kulmala
Helsingin yliopisto
e-mail: meri.kulmala@helsinki.fi

Sirke Mäkinen
Helsingin yliopisto
e-mail: sirke.makinen@helsinki.fi

Jukka Pietiläinen
Helsingin yliopisto
e-mail: jukka.pietilainen@helsinki.fi

Mika Pyly
Helsingin yliopisto
e-mail: mika.pyly@helsinki.fi

Saara Ratilainen
Tampereen yliopisto
e-mail: saara.ratilainen@tuni.fi

Riku Toivola
Helsingin yliopisto
e-mail: riku.toivola@helsinki.fi

Jaakko Turunen
Södertörn University
e-mail: jaakko.turunen@sh.se

TOIMITUSNEUVOSTO
Idäntutkimus-lehden toimitusneuvoston toimii Venäjän ja Itä-Euroopan tutkimuksen seura ry:n hallitus.

Lehden ulkoasu:
Asmo Koste / Nastamuumio oy

ISSN 1237-6051
Grano 2022

Seuraavien numeroiden teemat:
3/2022: Valko-Venäjä. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 30.4.2022, muut tekstit 31.7.2022
4/2022: Ääni. Vertaisarvioidut artikkelit deadline 15.8.2022, muut tekstit 1.10.2022

Rajojen ylityksiä hyvässä ja pahassa

Tätä kirjoitettaessa Venäjän suurhyökkäys Ukrainaan jatkuu 89. päivää ja sotautisista on tullut osa arkeamme. Kevät on ollut täynnä sanoinkuvaamattoman surullisia tietoja Ukrainan kansan kärsimyksistä, eikä loppua Venäjän sotatoimille ole näkyvissä. Vaikka Ukrainan valtiollinen olemassaolo näyttääkin pelastetulta, julma ja verinen sota maan itä- ja eteläosissa jatkuu. Maailmaa ovat järkyttäneet erityisesti kuvat Butšan ja muiden Kiovan esikaupunkien joukkoteurastuksista sekä Mariupolin kaupungin täydellinen tuho. Hävityksen laajuus on muuallakin niin suurta, että sitä ei pysty käsittämään.

Sodan seurauksiin kuuluu myös laaja ympäristötuho. Vakavalta ydinonnettomuudelta on toistaiseksi sentään välttytty, vaikka Venäjä onkin Geneven sopimusten vastaisesti hyökännyt myös Ukrainan ydinvoimalaitoksiin. Haastattelutietojen mukaan Tšernobylin vallanneet venäläissotilaat eivät olleet edes kuulleet vuoden 1986 onnettomuudesta ja olivat siten autuaan tietämättömiä aiheuttamastaan vaarasta niin itselleen kuin ympäristölleen.

Syyliset Ukrainan hätään löytyvät Moskovasta, mutta kansainvälisen yhteisön keinot Venäjän pysäyttämiseksi ovat osoittautuneet toistaiseksi tehottomiksi. Ennennäkemättömän laajat pakotteetkaan eivät näytä vaikuttavan Venäjän mahdollisuuksiin käydä sotaa, sillä hiilivedyistä riippuvaiset länsimaat eivät ole pystyneet irtautumaan nopeasti venäläisestä fossiilienergiasta. Ukrainan puolustustaistelu on kuitenkin osoittautunut sisukkaaksi, eikä siinä länsimaiden talous- ja aseavun rooli ole ollut vähäinen. Samalla Venäjän sisäinen tilanne on liukunut yhä totalitaristisemmaksi, mikä on aiheuttanut suuren – erityisesti korkeasti koulutetun väen – muuttoliikkeen pois maasta.

Euroopan turvallisuusjärjestyksen sota on laittanut uuteen uskoon, sillä mielipideilmaston täyskäännöksen seurauksena sekä Suomi että Ruotsi ovat jättäneet jäsenhakemuksen Natoon. Venäjän poliittisen johdon reaktiot tähän ovat yllättäneet monet laimeudellaan. Ainakin ulospäin näyttää siltä, että Venäjä on jo hyväksynyt Suomen ja Ruotsin sotilaallisen liittoutumattomuuden ajan olevan ohi. Jäsenyyksien jarruna on enää Turkki, joka pyrkii käyttämään tilanteen hyväkseen saadakseen hakijamailta myönnytyksiä omalle politiikalleen.

Edellä kirjoitettu olisi vielä puoli vuotta sitten kuulostanut dystooppiselta fiktiolta, mutta niin uskomatonta kuin se onkin, on se tämän hetken todellisuutta. Venäjän ja Ukrainan asiantuntijoilla on mediassa ollut kiireiset ajat selittää tapahtumia. Tulevaisuuden ennustaminen on arvaamattomassa tilanteessa vaikeaa parhaillekin asiantuntijoille. Toivoa kuitenkin voi, että seuraavan *Idäntutkimuksen* ilmestyessä voisimme tarkastella Ukrainan sotaa jo retrospektiivisesti.

Venäjän Ukrainaa vastaan käymä sota on ylirajaista toimintaa pahimmillaan, mutta *Idäntutkimuksen* tämänkertainen numero tarkastelee ylirajaisuutta monista, paljon rauhanomaisemmista lähtökohdista. Laura Kemppainen kollegoineen tutkii Suomessa asuvien ikääntyvien venäjänkielisten ylirajaista terveyspalvelujen käyttöä ja käytön syitä. Artikkelin osoittaa, miksi ikääntyvät venäjänkieliset päätyvät usein hakemaan apua terveysongelmiinsa Suomen ulkopuolelta. Sigrid Kaasik-Krogerus taas tarkastelee korkeakoulutuksen kansainvälistymistä suomalaisten yliopisto-opiskelijoiden näkökulmasta. Hänen VIExpert-opiskelijoilla teettämänsä kysely näyttää, että vaikka kielillä ja ylirajaisella akateemisella liikkuvuudella on keskeinen vaikutus opiskelijoiden kansainvälistymisen kokemukseen, kansainvälistymisen ajatellaan liittyvän myös jokapäiväiseen toimintaan oman yliopiston sisällä.

Riitta Jytilän analyysi Sofi Oksasen *Puhdistuksesta* (2008) ja sen vastaanotosta Suomessa ja Virossa ylirajaisen traumakulttuurin näkökulmasta näyttää, miten Oksasen menestysromaanin on hämmentänyt keskustelua kirjallisuudesta historian tuottajana. Oksasen tuotannon vastaanottoon on liittynyt rajujakin debatteja, joissa näkyy nykykirjailijan rooli ylirajaisen muistikulttuurin tuottajana. Ira Jänis-Isokangas taas analysoi 1930-luvulla Suojärveltä Neuvostoliittoon loikanneiden ylirajaisia suhteita heidän lähettämiensä kirjeiden pohjalta. Tutkimus osoittaa esimerkiksi muutokset ylirajaisen avun suunnassa sitä mukaa kun loikkarit päätyivät Gulag-järjestelmän piiriin.

Esseekirjoituksessaan Ossi Granat pureutuu *fenjaksi* kutsuttuun Venäjän rikollisten käyttämään jargoniin, jonka ymmärtäminen on tärkeää kansainvälisen venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden ehkäisyssä. Tomi Huttusen kolumni valottaa venäläisen kirjallisuuden vielä puutteellisesti tunnettua varhaista käännohistoriaa aina 1800-luvun alkuvuosista asti. Taideosastolla Dragana Cvetanović esittelee balkanilaisia transihmisiä dokumentoineen valokuvataiteilija Aleksandar Crnogoracin. *Idäntutkimukseen* valittu 12 kuvan sarja henkilökuviineen avaa monimuotoisen kavalkadin elämään transseksuaalina Balkanilla.

Numeron lehtiä esittelevät Teemu Oivon väitöstutkimusta Venäjän transnationaalista mediatilasta sekä Wiivi-Maria Jouttijärven Viron neuvostoajan muistelua käsittelevää väitöstä. Vesa Oittinen arvostelee Sophie Mamzikoff-Markoffin väitöstutkimukseen perustuvan kirjan Gorbatsövin kauden ulkopolitiikasta. Numeron päättää Igor Mikeshinin kirjoitus huhtikuussa järjestetystä Venäjän ja Valko-Venäjän parissa Suomessa työskentelevien tutkijoiden keskustelutilaisuudesta, jossa vaihdettiin ajatuksia ja kokemuksia Ukrainan sodan vaikutuksista työntekoon ja sen edellytyksiin. Vastaavia tilaisuuksia on tulossa lisääkin, ja VIETS tiedottaa jäsenilleen omasta toiminnastaan.

Paksun lukupaketin myötä toivotan *Idäntutkimuksen* lukijoille vaikeista ajoista huolimatta mahdollisimman hyvää kesää!

Helsingissä 23.5.2022

Mika Perkiömäki

Ikääntyvät venäjänkieliset ja ylipäänsä terveyspalveluiden käyttö

Tutkimme Suomessa asuvien ikääntyvien venäjänkielisten ylipäänsä terveyspalvelujen käyttöä ja käytön syitä. Analysoimme vuonna 2019 kerättyä CHARM-kyselyaineistoa ja syvennämme tuloksia haastatteluaineiston teemattaisen analyysin avulla. Lähes 30 prosenttia yli 50-vuotiaista Suomessa asuvista venäjänkielisistä oli käynyt kyselyä edeltävän vuoden aikana Suomen ulkopuolella lääkärissä. Ulkomailla lääkärissä käynti oli yleisempää naisilla, työttömillä, korkeasti koulutetuilla sekä vastaajilla, joiden kotitalouden nettotulot olivat yli 2 500 euroa kuukaudessa. Kansalaisuus jossain muussa maassa kuin Suomessa lisäsi käytön todennäköisyyttä ja pidempi asumisaika Suomessa puolestaan vähensi sitä. Eläminen kroonisen sairauden kanssa sekä täyttämätön hoidontarve olivat yhteydessä ylipäänsä palveluiden käyttöön. Kyselyaineistossa tärkeimmiksi syiksi palveluiden ylipäänsä käytölle nousivat halvempi hinta, nopeampi hoitoon pääsy ja omankieliset palvelut. Haastatteluaineistossa esiintyivät nämä samat syyt, mutta esiin nousivat myös koetut pettymykset suomalaisessa terveydenhuollossa. Tulokset osoittavat, että ikääntyvät venäjänkieliset kohtaavat monenlaisia esteitä hoitoon pääsulle ja toimivalle hoidolle Suomessa. Sivutetuksi tulemisen kokemukset ja väärinymmärrykset voivat johtaa avun hakemiseen Suomen ulkopuolelta. Terveyspalvelujen laatua ja saavutettavuutta tulisi kehittää vastaamaan moninaistuvan ikääntyvän väestön tarpeita.

Laura Kemppainen,
Veera Koskinen, Nuriar
Safarov, Antero Olakivi,
Sirpa Wrede, Anne
Kouvonen

Tässä tutkimuksessa tarkastelemme terveysturistien ylirajaista käyttöä Suomessa asuvien ikääntyvien venäjänkielisten näkökulmasta.¹ Terveystutkimuksessa ylirajaisuus (transnationalismi) viittaa muun muassa potilaiden, hoitohenkilökunnan sekä terveyteen liittyvän tiedon ja kulttuuristen käytäntöjen liikkeeseen valtioiden rajojen yli (Bochaton 2013; Kaspar, Walton-Roberts & Bochaton 2019; Mainil & Stan 2019; Ormond & Lunt 2020; Tiilikainen 2008; Tiilikainen & Koehn 2011).

Terveyspalvelujen ylirajainen käyttö on kasvanut tasaisesti 2000-luvun ajan. Kasvuun ovat vaikuttaneet muun muassa terveydenhoidon kaupallistuminen, liikenneyhteyksien nopeutuminen sekä globaali muuttoliike (Cohen 2013; Connell 2013; Kempainen et al. 2021a). Ilmiön yhteydessä on yleisesti puhuttu terveysturismista, mutta viimeaikainen tutkimus on kiinnittänyt huomiota potilaiden liikkumisen syiden ja terveydentilojen moninaisuuteen, jota termi terveysturismi ei tavoita (Bell et al. 2015; Bochaton 2013; Kangas 2011). Jos esimerkiksi vakavasti sairaiden ihmisten pyrkimykseen etsiä apua ylirajaisesti viitataan ”turismina”, tullaan helposti aliarvioineeksi heidän mahdollisia hädän ja kivun kokemuksiaan (Kempainen et al. 2021a). Tämän vuoksi transnationalismin eli ylirajaisuuden näkökulma tuo paremmin esille ilmiön moninaisuuden (Connell 2013; Villa-Torres et al. 2017).

Aiemmistä tutkimuksista tiedetään, että terveysturistien ylirajainen käyttö on yleisempää maahanmuuttotaustaisessa väestössä kuin valtaväestössä, ja se suuntautuu tyypillisesti henkilön entiseen asuinmaahan (Lokdam et al. 2016; Kempainen et al. 2021a; Vindrola-Padros 2021). Ilmiötä on viime vuosina tutkittu paljon, mutta ikääntyvien ulkomailta Suomeen muuttaneiden kokemukset ovat toistaiseksi jääneet vähälle huomiolle.

Väestön ikääntyminen ja kasvava siirtolaisuus ovat maailmanlaajuisesti merkittäviä ilmiöitä, jotka kietoutuvat monin tavoin yhteen. Vaikka vanhemmat ihmiset muuttavat harvemmin kuin työikäiset (n. 12 prosenttia kaikista muuttajista on yli 65-vuotiaita), useat nuorempina muuttaneet ihmiset jäävät pysyvästi uuteen kotimaahansa, ja näin vanheneminen muualla kuin synnyinmaassa yleistyy nopeasti (IOM 2019). Suomessa kuten muuallakin Euroopassa 65 vuotta täyttäneiden siirtolaisten määrä on kasvanut voimakkaasti etenkin 2000-luvulla. Vielä jyrkemmin kasvaa 50–64-vuotiaiden eli niin sanottujen tulevien eläkeikäisten määrä (Tilastokeskus 2021, ks. myös Ciobanu, Fokkema & Nedelcu 2017). Vaikka tämä myöhäis-keski-ikäisiin lukeutuva väestö onkin keskimäärin terveempää ja parempikuntoisempaa kuin vielä muutama vuosikymmen sitten, ikääntyminen väistämättä nostaa sairauksien riskiä, mikä tyypillisesti näkyy palvelutarpeen kasvuna. Tästä syystä on tärkeää kiinnittää huomiota erityisesti ikääntyvien vieraskielisten terveysturistien ja palvelujen käyttöön. Vuonna 2021 Suomessa asui yli 21 000 65 vuotta täyttänyttä vieraskielistä henkilöä, joista lähes 40 prosenttia (n. 8 500 henkilöä) puhui äidinkielenään venäjää (Tilastokeskus 2021). Näin ollen venäjänkielisten ikääntyvien kokemusten esiin nostaminen on sekä tutkimuksellisesti että palvelujen kehittämisen näkökulmasta aiheellista.

Jo ennen koronapandemiaa – mutta erityisesti sen yhteydessä – iäkkäät maahanmuuttotaustaiset on nostettu esiin erityisen haavoittuvassa asemassa ja syrjäytymisvaarassa olevana ryhmänä (Fokkema & Ciobanu 2021; Torres 2019; Finell et al. 2021). Tutkimusten mukaan korkea ikä yhdistettynä maahanmuuttotaustaan lisää riskiä jäädä yhteiskunnan palvelujen ulkopuolelle, erityisesti jos henkilöllä ei ole riittävää tukiverkostoa nykyisessä asuinmaassaan (Ciobanu, Fokkema & Nedelcu 2017; Fokkema & Ciobanu 2021). Järjestöjen parissa tehty tuore selvitys vahvisti, ettei viranomaistieto tavoittanut koronapandemian alkuvaiheessa tarpeeksi kattavasti Suomessa asuvaa vieraskielistä väestöä, minkä seurauksena monet heistä turvautuivat henkilökohtaisiin verkostoihinsa sekä ulkomaisiin tiedotusvälineisiin tiedon ja

tuen saannissa (Eläkeläiset ry. 2021). Osa kyselytutkimuksen venäjänkielisistä vastaajista kertoi myös suhtautuvansa epäilevästi Suomessa jaettavaan koronarokotukseen ja pohtivansa sen sijaan mahdollisuutta hankkia Venäjällä jaettava Sputnik V -rokote (emt.). Nämä koronapandemian yhteydessä esille nousseet pohdinnat ovat konkreettinen esimerkki siitä, miten ylijäräinen elämä muovaa ihmisten terveystietoisuutta ja miten terveyttä koskevilla käsityksillä ja valinnoilla on aina myös sosiaalinen, kulttuurinen ja kokemuksellinen ulottuvuutensa.

Viimeaikaisissa tutkimuksissa on havaittu, että Suomessa asuvat venäjänkieliset käyttävät terveyspalveluja ylijäräisesti aktiivisesti muun muassa ostamalla palveluita ja lääkkeitä ulkomailta sekä hyödyntämällä ulkomaisia medioita, omankielisiä internetsivustoja ja ylijäräisiä suhteitaan terveyteen liittyvässä tiedonhankinnassa (Kemppainen et al. 2018; Kemppainen et al. 2021b; Shin et al. 2022). Vuoden 2011 Maamu-aineistossa (THL) reilu 15 prosenttia 18–64-vuotiaista venäjänkielisistä oli käynyt Suomen ulkopuolella lääkärissä edellisen 12 kuukauden aikana (Kemppainen et al. 2018).

Aiemmissä tutkimuksissa ei kuitenkaan ole systemaattisesti tarkasteltu terveyspalvelujen ylijäräisen käytön taustalla olevia syitä ja käyttäjien kokemuksia suomalaisissa terveyspalveluissa (ks. kuitenkin Tiilikainen 2008; Tiilikainen & Koehn 2011). Tässä artikkelissa tarkastelemme ilmiön taustatekijöitä ja syitä monimenetelmällisesti. Tutkimme ”*Care, Health and Ageing of Russian-speaking Minority in Finland*” (CHARM) -aineiston avulla Suomen ulkopuolella tapahtuvan lääkärissä käynnin taustatekijöitä sekä kyselyyn vastanneiden antamia syitä käyttää terveyspalveluja ylijäräisesti. Tarkastelemme sosio-demografisten taustatekijöiden lisäksi kroonisen sairauden, hoidon tarpeen täyttymättömyyden ja internetin käytön yhteyttä ulkomailla lääkärissä käyntiin. Syvennämme ja havainnollistamme näitä määrällisiä tuloksia laadullisen haastatteluaineiston avulla esittelemällä kolme tyypillistä tarinaa siitä, miten ja miksi terveyspalveluita käytetään ylijäräisesti.

Ylijäräiset verkostot, terveys ja terveyspalveluiden käyttö

Nykyään on yhä tavallisempaa, että perhe- ja läheissuhteet levittäytyvät kahden tai useamman kansallisvaltion alueelle. Ylijäräisyyden tutkimuksessa painotetaan, ettei maasta toiseen muutto tarkoita aiempien sosiaalisten suhteiden katkaisemista tai kulttuuri-identiteetin hylkäämistä (Levitt 2003; Glick Schiller, Basch & Blanc-Santon 1992). Monet uuteen maahan muuttaneet pitävät aktiivisesti yhteyttä entisessä asuinmaassa asuviin ystäviinsä ja sukulaisiinsa, ja nämä ylijäräiset suhteet ovat tärkeitä tiedon ja tuen lähteitä. Ylijäräiset verkostot ovat tärkeitä myös terveyteen liittyvien palvelujen ja avun etsinnässä (Tiilikainen 2008; Tiilikainen & Koehn 2011; Villa-Torres 2017; Vindrola-Padros 2021). Ylijäräisiä suhteita ylläpidetään esimerkiksi vierailujen, puhelujen ja postilähetysten avulla sekä yhä useammin verkkovälitteisesti. Uusista viestimisen tavoista, kuten pikaviestisovelluksista ja sosiaalisesta mediasta, on tullut arkipäivää myös monien ikääntyvien elämässä (Baldassar & Wilding 2020; Shin et al. 2022). Kielen, kulttuurin, syntyperän tai uskonnon ympärille muotoutuneet verkostot entisessä ja nykyisessä asuinmaassa voivat olla tärkeä resurssi hyvinvoinnin ja elämänlaadun näkökulmasta (Heikkinen & Lumme-Sandt 2013; Krause 2008; Kemppainen et al. 2021b).

Tutkimukset painottavat ylijäräisten läheissuhteiden merkitystä terveyteen liittyvässä tiedonmuodostuksessa ja tiedon jakamisessa (Lee, Kearns & Friesen 2010; Wilding & Baldassar 2018; Kemppainen et al. 2021b). Henkilökohtaisissa kriiseissä, kuten sairauden kohdatessa, on tavanomaista tukeutua läheisiin ihmisiin, mikä muualta muuttaneiden kohdalla usein tar-

koittaa yhteydenpitoa asuinmaan rajojen ulkopuolelle. Lisäksi tietoa eri sairauksista ja niiden hoitomuodoista saatetaan etsiä ulkomaisilta verkkosivuilta, jotka kielen tai muun kulttuurisen näkökohdan takia ovat paremmin saavutettavissa. Näin sairautta koskeviin tulkintoihin ja hoitoa koskeviin valintoihin sekoittuu erilaisia kulttuurisia aineksia, jotka voivat osaltaan kannustaa terveyspalvelujen yllirajaiseen käyttöön (Tiilikainen 2008; Kempainen et al. 2021b). Kontaktit entisessä asuinmaassa voivat myös toimia tärkeinä palvelujen yllirajaista käyttöä mahdollistavina linkkeinä välittämällä tietoa tarjolla olevista vaihtoehdoista tai auttamalla matkajärjestelyissä (Whittaker, Chee & Por 2017; Bochaton 2015).

Terveyspalvelujen käyttö entisessä asuinmaassa on sitä yleisempää mitä lähempänä entinen asuinmaa maantieteellisesti sijaitsee (Villa-Torres 2017; Kempainen et al. 2021a). Kansainvälisen kirjallisuuden valossa yleisiä syitä terveyspalvelujen käytölle entisessä asuinmaassa ovat sairausvakuutuksen puuttuminen (etenkin Yhdysvalloissa), matalampi hintataso ja lyhyemmät jonotusajat (Su & Wang 2012; Su et al. 2014; Şekercan et al. 2015; González-Vázquez, Pelcastre-Villafuerte & Taboada 2016; Vindrola-Padros 2021). Lisäksi tutkimuksissa on tunnistettu useita rakenteellisia ja kulttuurisia tekijöitä, jotka kannustavat ihmisiä hakeutumaan hoitoon nykyisen asuinmaansa rajojen ulkopuolelle. Näitä ovat muun muassa riittämätön asuinmaan kielen taito, hoitoa koskevat kulttuuriset näkemyserot sekä syrjintäkokemukset asuinmaan terveyspalveluissa (Kempainen et al. 2018; Lokdam et al. 2016; Şekercan et al. 2015; Su & Wang 2012). Euroopan Unionin rajat ylittävän terveydenhuollon potilasdirektiivi (24/2011) mahdollistaisi hoidon hakemisen myös muista EU-maista, joissa voi olla tarjolla laajemmin erilaisia hoitoja ja palvelukieliä. Potilasdirektiivin puitteissa matkustaminen on kuitenkin vähäistä (Peralta-Santos & Perelman 2018) ja aihetta on tutkittu vähän maahanmuuttotaustaisten käyttäjien näkökulmasta.

Suomessa asuvaa venäjänkielistä väestöä koskevat tutkimukset osoittavat, että terveydenhuollossa koettu syrjintä sekä vähäinen sosiaalinen integroituminen suomalaiseen yhteiskuntaan ovat yhteydessä terveyspalvelujen käyttöön ulkomailla (Kempainen et al. 2018; Kempainen et al. 2021b; Shin et al. 2022). Erityisesti iäkkäämmällä vieraskielisellä väestöllä on vaikeuksia terveyspalvelujen piiriin hakeutumisessa ja niiden käytössä (Mölsa, Tiilikainen & Punamäki 2017; Safarov 2021), mikä saattaa osaltaan vaikuttaa palvelujen käyttöön ulkomailla. Eräs palvelujen käytön esteitä synnyttävä ja niitä jatkuvasti uudelleen muokkaava tekijä on digitalisaatio, joka on mullistanut paitsi ihmisten välisen vuorovaikutuksen myös yhteiskunnan palvelurakenteen (Buchert & Wrede 2022; Safarov 2021).

CHARM-aineistosta nousee esiin, että lähes kolmasosalla Suomessa asuvista yli 64-vuotiaista venäjänkielisistä ei ole mahdollisuutta sähköiseen tunnistautumiseen, joka tarvitaan kirjauduttaessa julkisiin verkkopalveluihin, kuten terveyspalveluihin (Kempainen et al. 2020a; ks. myös Vehko et al. 2020). Lisäksi tutkimuksemme osoittavat, että erilaiset terveysongelmat ovat yhteydessä vähäisempään digitaalisten teknologioiden käyttöön (Kouvonen et al. 2021; Kouvonen et al. 2022). Vaikka henkilöllä olisi hyvät digitaidot ja tarvittava välineistö, julkisten palveluiden käyttö verkossa voi olla hankalaa myös siksi, ettei henkilöllä ole riittävää suomen kielen taitoa tai palvelujärjestelmän tuntemusta (Safarov 2021). Toisaalta myös terveyspalvelujen yllirajainen käyttö saattaa edellyttää digitaalisia taitoja. Tuore tutkimuksemme osoitti, että ikääntyvän venäjänkielisen väestön parissa digiteknologioiden aktiivinen käyttö oli yhteydessä terveyspalvelujen yllirajaiseen käyttöön (Shin et al. 2022).

Aiemmissä tutkimuksissa painotetaan, että terveyspalveluja yllirajaisesti käyttävät ihmiset etsivät paitsi tehokasta hoitoa myös emotionaalista tukea ja kulttuurisesti tutuksi kokemaansa hoitoa (Lee, Kearns & Friesen 2010; Vindrola-Padros 2021; Kempainen et al. 2021b). Yh-

teinen kieli, mutta myös jaettu ymmärrys diagnostiikasta ja hoitokäytännöistä ovat omiaan lisäämään kokemusta hoidon laadusta ja luotettavuudesta (Villa-Torres 2017; Kempainen et al. 2021b). Henkilökohtaiseen terveyteen liittyvissä kysymyksissä paluu tuttuun ympäristöön saatetaan kokea tärkeäksi ja terapeuttiseksi (Tiilikainen 2008; Lee, Kearns & Friesen 2010).

Terveyspalveluihin hakeutuminen ylirajaisesti voi myös olla väylä käyttää hoitomuotoja, kuten täydentäviä ja vaihtoehtoisia hoitoja tai erilaisia kansanparannuksen menetelmiä, joita nykyisessä asuinmaassa ei ole saatavilla tai joita ei siellä katsota lääketieteen piiriin kuuluviksi (González-Vázquez, Pelcastre-Villafuerte & Taboada 2016; Tiilikainen 2008). Vaikka osalle ihmisistä hoitoon hakeutuminen ulkomailla voi olla keino laajentaa henkilökohtaista hoitorepertuaaria, osalle ylirajaisiin verkostoihin ja palveluihin tukeutuminen ovat ainoita keinoja saada terveydentilansa edellyttämää hoitoa (Tiilikainen 2008; Whittaker 2015). Ulkomaille hoitoon hakeutuminen vaatii usein laajaa tiedonhakua, matkustamista sekä säännöllistä tai pitkäaikaista oleskelua poissa kotoa, joten matkaan ei lähdetä kevyin perustein – etenkin, jos terveydentila on heikko (Kangas 2010; Vidrola-Padros 2021).

Terveyspalvelujen ylirajainen käyttö ei välttämättä korvaa asuinmaan terveyspalvelujen käyttöä, vaan yleisempää on, että nykyisen ja entisen asuinmaan palveluja käytetään rinnakkain ja toisiaan täydentävästi (Kempainen et al. 2018). Voidaan puhua henkilökohtaiseen terveyteen liittyvistä pluralismista tai hybridistrategioista, joiden avulla ihminen pyrkii löytämään omaan tilanteeseen parhaiten sopivat palvelut ja hoitomuodot (Bochaton 2019; Krause 2008). Tähän sisältyy kuitenkin myös riskejä, kuten mahdolliset päällekkäiset lääkitykset tai hoidon seurantaan liittyvät ongelmat (Lokdam et al. 2016; Main 2014). Näiden riskien ja palvelujen kehittämisen näkökulmasta on tärkeää ymmärtää ulkomailta Suomeen muuttaneen väestön ylirajaisia terveyskäytäntöjä.

Venäjän sairausvakuutusjärjestelmä

Suurin osa empiirisen aineistomme käsittämästä terveyteen liittyvästä matkustamisesta suuntautuu Venäjälle. Venäjän perustuslaki takaa kaikille kansalaisille asuinpaikasta riippumatta ilmaisen perusterveydenhoidon ja ennaltaehkäisevän hoidon (Laki Venäjän Federaation pakollisesta sairausvakuutuksesta 2010; Zarubalova 2013; Kaneva et al. 2019). Terveystenhoito rahoitetaan pakollisen sairausvakuutusrahaston ja valtion budjetista. Työnantajat ovat velvollisia maksamaan työntekijöistään sairausvakuutusmaksua ja ei-työssäkäyvien vakuutusmaksut katetaan aluehallinnon budjetista (Zarubalova 2013). Sairausvakuutusrahasto ja sen alueelliset rahastot kattavat kaikki Venäjän kansalaiset riippumatta siitä missä he asuvat ja takaa heille oikeudet saada maksutonta terveydenhoitoa. Tämän perusoikeuden toteutumisessa on suuria alueellisia eroja ja etenkin pienillä paikkakunnilla hoito voi olla huonolaatuista ja heikosti saatavilla (Kaneva et al. 2019). Lisäksi käytännössä asiakkaat kuitenkin maksavat epävirallisia maksuja suoraan lääkärille tai hoitajalle (Aistov, Aleksandrova & Gerry 2021; Zarubalova 2013). Venäjällä on tarjolla myös yksityisiä vakuutusyhtiöitä, joita työnantaja tai yksityishenkilö voi ostaa, mutta nämä ovat harvinaisia. Yksityinen vakuutus korvaa laajemmin erilaisia hoitoja kuin pakollinen vakuutus ja niiden määrä kasvaa tasaisesti (Aistov, Aleksandrova & Gerry 2021).

Myös Suomessa asuvilla Venäjän kansalaisilla on oikeus käyttää venäläisiä julkisia terveyspalveluja. Lisäksi yksityisten terveyspalveluiden asiakasmaksut ovat matalia verrattaessa suomalaisen yksityisen sektorin hintatasoon. Näin ollen suomalainen tulotaso mahdollistaa

yksityisten palveluiden käytön Venäjällä ja esimerkiksi Baltian maissa, joissa palvelua on saatavissa myös venäjäksi.

Tutkimusaineisto ja tutkimusmenetelmät

Lähestymme terveyspalveluiden ylijäräistä käyttöä sekä määrällisen kyselyaineiston että laadullisen haastatteluaineiston avulla. Tutkimme terveyspalvelujen ylijäräisen käytön yleisyyttä ja taustatekijöitä tilastollisesti edustavan kyselyaineiston avulla ja syvennämme tuloksia haastatteluaineiston avulla. Monimenetelmällisen lähestymistavan (esim. Tashakkori & Teddlie 2008; Fetters, Curry & Creswell 2013) avulla pyrimme muodostamaan mahdollisimman kattavan ja yksityiskohtaisen kuvan terveyspalvelujen ylijäräisestä käytöstä ja siihen vaikuttavista tekijöistä ikääntyvien venäjänkielisten keskuudessa.

Tutkimuksen tilastolliset analyysit pohjautuvat vuonna 2019 kerättyyn väestöpohjaiseen kyselyaineistoon (CHARM), jonka kohderyhmänä olivat Suomessa asuvat 50 vuotta täyttäneet venäjänkieliset (vastausprosentti 36, n=1082). Otanta ositettiin sukupuolen mukaan ja kyselyyn vastasi 616 miestä ja 466 naista. Vastaaajien keski-ikä oli 63 vuotta (keskihajonta 8,4 vuotta). Kysely sisälsi vastaajien terveydentilaan, hyvinvointiin, sosiaalisiin suhteisiin, julkisten palvelujen käyttöön, digiosallisuuteen sekä hoivan antamiseen ja saamiseen liittyviä kysymyksiä. Tässä tutkimuksessa keskityimme tarkastelemaan kysymyksiä, jotka koskevat lääkärissä käyntejä ulkomailla edellisten 12 kuukauden aikana ja ulkomailla lääkärissä käynnin syitä.

Aineistoa analysoitiin Stata 16 -ohjelmalla käyttäen kuvailevia tilastotieteen menetelmiä sekä logistista regressioanalyysiä. Analyyseissä käytettiin otanta-asetelman huomioivaa painomuuttujaa, joka myös korjaa osin vastauskadon vaikutuksia (ks. Kemppainen et al. 2020a).

Regressioanalyysin vastemuuttujana käytimme kysymystä ”oletteko hakenut lääkärin hoitoa ja apua jostain muusta maasta kuin Suomesta viimeksi kuluneen 12 kuukauden aikana?” (kyllä/ei). Selittäviä muuttujia olivat sukupuoli, ikä kaksiluokkaisena (50–64 v. / yli 64 vuotta), kotitalouden nettotulot kaksiluokkaisena (alle / yli 2 500 €/ kk), päätoimi (työssä / työtön / eläkeläinen / muu), Suomen kansalaisuus (kyllä / ei), muun maan kansalaisuus (kyllä / ei), asuinalue (Etelä-Suomi / Helsinki-Uusimaa / Länsi-Suomi / Pohjois- ja Itä-Suomi) sekä asuin aika Suomessa jatkuvana muuttujana. Noin 400 vastaajaa ilmoitti olevansa sekä Suomen että muun maan kansalaisia. Yleisimmät muun maan kansalaisuusryhmä oli Venäjän (n=796), Viron (n=34) ja Ukrainan (n=22) kansalaiset. Kyselyssä kysimme vastaajan koulutuksesta Suomessa ja synnyinmaassa. Muuttujassa ”korkeakoulututkinto” on yhdistetty suomalaiset ja vastaajan synnyinmaassa suoritettut korkeakoulututkinnot. Kuitenkin on huomattava, että suomalaisten korkeakoulututkintojen määrä oli hyvin pieni (n=26), joten muuttuja kuvaa käytännössä synnyinmaassa suoritettua korkeakoulututkintoa. Kielitaitoa kysyttiin pyytämällä vastaajaa arvioimaan suomen tai ruotsin kielen taitoansa. Käytetyssä kolmiluokkaisessa muuttujassa on yhdistetty hyväksi kielitaidoksi kategoriat ”osaan käyttää suomea tai ruotsia monipuolisesti eri tilanteissa” ja ”pystyn aktiivisesti osallistumaan arkisiin keskusteluihin suomeksi tai ruotsiksi”. Muut kategoriat ovat ”selviän yksinkertaisista arkisista tilanteista suomeksi tai ruotsiksi” sekä ”en puhu lainkaan kumpaakaan kieltä”.

Täyttymätöntä hoidontarvetta kuvaava muuttuja muodostettiin kysymyksestä, jossa kysyttiin vastaajan arviota siitä, onko hän viimeksi kuluneiden 12 kuukauden aikana saanut Suomessa mielestään tarpeeksi seuraavia terveyspalveluja: yleislääkärin vastaanotto palvelut, erikoislääkärin vastaanotto palvelut, sairaan- tai terveydenhoitajan vastaanotto palvelut (kyllä

/ en / en ole tarvinnut). Jos vastaaja oli vastannut yhteen tai useampaan kohtaan ”en” hänellä arvioitiin olevan täyttymätön hoidontarve (kyllä / ei). Krooninen sairaus tai vaiva -muuttuja muodostettiin kysymyksestä ”rajoittaako jokin pitkäaikainen sairaus, vika tai vamma arkipäiväistä toimintaanne?” (ei lainkaan / jonkin verran / melko paljon / erittäin paljon). Jos vastaaja oli vastannut jonkin verran, melko paljon tai erittäin paljon, hänellä tulkittiin olevan krooninen sairaus tai vaiva (kyllä / ei). Internetin käyttöä kuvaava muuttuja muodostettiin kysymyksestä ”kuinka usein käytätte internetiä?” yhdistämällä ainakin kerran viikossa ja useammin käyttävät vastaajat muuttujaan ”käyttää internetiä useammin kuin kerran viikossa” (kyllä / ei).

Lisäksi tarkastelimme Suomen ulkopuolella lääkärissä käynnin syitä sukupuolittain. Päävasteen kysymykseen kyllä-vastanneilta vastaajia pyydettiin arvioimaan erinäisten Suomen ulkopuolella lääkärissä käynnin syiden tärkeyttä asteikolla ”ei lainkaan tärkeä”, ”melko tärkeä” ja ”erittäin tärkeä”. Selkeyden vuoksi melko ja erittäin tärkeä -vastaukset yhdistettiin samaan luokkaan. Tilastollinen merkitsevyys naisten ja miesten vastausten erojen välillä testattiin Pearsonin Khiin neliö -testin avulla.

Syvennämme määrällisen analyysin tuloksia laadullisen aineiston avulla. Tämä haastatteluaineisto koostuu 21 haastattelusta 50–80-vuotiaiden Suomessa asuvien venäjänkielisten parissa. Aineisto kerättiin kolmannen sektorin toimijoiden järjestämässä venäjänkielisille suunnatuissa digitaitotyöpajoissa pääkaupunkiseudulla vuonna 2020. Haastatelluista kolme on miehiä ja loput naisia. Jakauma vastaa työpajojen kävijöiden sukupuolijakaumaa. Haastattelut toteutettiin venäjäksi tai suomeksi haastateltavan toiveiden mukaan. Haastatteluissa keskusteltiin yleisesti haastateltavien elämästä Suomessa ja ennen Suomeen muuttoja, suomalaisten terveyspalvelujen käyttökokemuksista sekä internetin ja digitaalisten palvelujen käytöstä. Aineiston analyysimetodina käytettiin induktiivista temaattista analyysia (Boyatzis 1998), jonka avulla aineistosta valittiin kolme esimerkkitarinaa liittyen terveyspalvelujen yllirajaiseen käyttöön. Nämä yksittäiset tarinat on valittu siten, että niiden avulla välittyy aineistosta saatu yleiskuva ilmiöstä. Kolme valittua tarinaa kuvaavat eri näkökulmista terveyspalveluiden yllirajaista käyttöä ja kuvaavat eri ikäisten ja eri sosioekonomisista taustoista tulevien ihmisten syitä käytölle. Ne myös auttavat tulkitsemaan ja syventämään ymmärrystämme artikkelissa raportoiduista määrällisistä tuloksista ja havainnollistavat eri syiden yhteenkietoutuneisuutta.

Ulkomailla lääkärissä käynnin syyt ja taustatekijät kyselytutkimuksen valossa

Taulukossa 1 esitellään aineiston kuvailevat tiedot. Lähes 28 prosenttia 50 vuotta täyttäneistä venäjänkielisistä oli hakenut lääkärin apua Suomen ulkopuolelta kyselyä edeltävän kalenterivuoden aikana. Näistä vastaajista (n=227, ei näy taulukossa) 90 prosenttia ilmoitti hakeneensa hoitoa Venäjältä, reilu kuusi prosenttia Virossa ja noin kaksi prosenttia jostain muusta maasta. Noin 21 prosenttia vastaajista ilmoitti, että he eivät olleet saaneet riittävästi terveydenhoitopalveluja Suomessa edeltävän 12 kuukauden aikana. Yli 64 prosenttia kertoi, että heillä on jokin krooninen sairaus, vamma tai vaiva, joka rajoittaa jokapäiväistä elämää. Yli 90 prosenttia käytti internetiä ainakin kerran viikossa.

Logistinen regressiomalli (taulukko 2) osoittaa, että ulkomailla lääkärissä käynti oli yleisempää naisilla, työttömällä, korkeasti koulutetuilla sekä vastaajilla, joiden kotitalouden nettotulot olivat yli 2 500 euroa kuukaudessa. Ikäryhmien välillä ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa. Pidempi asuinaika Suomessa vähensi käyttöä, mutta Suomen kansalaisuus tai suomen/ruotsin kielen taito eivät olleet merkitsevästi yhteydessä lääkärissä käyntiin Suomen

Taulukko 1. Aineiston kuvailevat tiedot (prosenttiosuudet painotettu vastaamaan perusjoukkoa)

Muuttuja	Luokka	n	%
Käynyt lääkärissä Suomen ulkopuolella	Kyllä	264	27,7
	Ei	789	72,3
Sukupuoli	Nainen	466	67,8
	Mies	616	32,2
Ikä	50-64 vuotta	653	66,6
	yli 65 vuotta	429	33,4
Kotitalouden tulot	Alle 2500€/kk	869	80,6
	2500€/kk ja yli	187	19,4
Päätoimi	Työssä	423	43,5
	Työtön	159	15,5
	Eläkkeellä	366	28,8
	Muu	73	7,1
	Tieto puuttuu	61	5,2
Korkeakoulututkinto	Kyllä	547	48,1
	Ei	535	51,9
Suomen kansalaisuus	Kyllä	525	54,5
	Ei	546	45,5
Muun maan kansalaisuus	Kyllä	937	86,0
	Ei	135	14,0
Kielitaito	Hyvä kielitaito	385	41,6
	Selviää yksinkertaisista keskusteluista	517	43,8
	Ei puhu lainkaan suomea/ruotsia	117	8,1
	Tieto puuttuu	63	6,5
Täyttämätön hoidontarve	Kyllä	211	20,6
	Ei	741	66,8
	Tieto puuttuu	130	12,6
Krooninen sairaus tai vaiva	Kyllä	697	64,4
	Ei	355	32,4
	Tieto puuttuu	30	3,2
Käyttää internetiä vähintään kerran viikossa	Kyllä	966	91,0
	Ei	101	9,1
Suuralue	Etelä-Suomi	421	40,0
	Helsinki-Uusimaa	366	33,9
	Länsi-Suomi	124	11,1
	Pohjois- ja Itä-Suomi	171	15,0
Asuinaika Suomessa		keskiarvo	min/max
		17,8	0/76

Taulukko 1: Aineiston kuvailevat tiedot (prosenttiosuudet painotettu vastaamaan perusjoukkoa).

ulkopuolella. Sen sijaan muun maan kansalaisuus oli positiivisesti yhteydessä terveystalveluiden ylläpitämiseen käyttöön. Täyttämätön hoidon tarve lisäsi todennäköisyyttä hakeutua ulkomaille hoitoon samoin kuin krooninen sairaus tai vaiva. Internetin käytön positiivinen yhteys ulkomaille lääkärissä käyntiin ei jää tilastollisesti merkitseväksi yhteydeksi.

Kysyimme vastaajien arvioita siitä, kuinka tärkeäksi he arvioivat eri syyt hakeutua lääkäriin Suomen ulkopuolelle. Taulukossa 3 käytön syyt on raportoitu sukupuolittain. Tärkeimmäksi syyksi muodostui hoidon hinta, jonka näki melko tai erittäin tärkeäksi 86 prosenttia vastaajista. Toiseksi tärkein syy oli nopeampi hoitoon pääsy (82 %). Etenkin naiset pitivät tätä syytä tärkeänä. Kolmanneksi tärkeimmäksi syyksi muodostuivat oman kielen käytön mahdollisuus

Taulukko 2. Logistinen regressioanalyysi (Analyysissä käytetty painomuuttujaa)

Muuttuja	Luokka	Kerroin	p-arvo
Sukupuoli	Mies	ref.	.
	Nainen	1,87	0,00
Ikä	50-64 vuotta	ref.	.
	yli 65 vuotta	0,84	0,67
Kotitalouden tulot	Alle 2500€/kk	ref.	.
	2500€/kk ja yli	2,14	0,01
Korkeakoulututkinto	Ei	ref.	.
	Kyllä	1,54	0,02
Päätoimi	Työssä	ref.	.
	Työtön	2,42	0,00
	Eläkkeellä	1,58	0,29
	Muu	0,64	0,28
	Tieto puuttuu	0,62	0,41
Suomen kansalaisuus	Kyllä	ref.	.
	Ei	1,01	0,98
Muun maan kansalaisuus	Ei	ref.	.
	Kyllä	2,14	0,04
Asuinaika Suomessa		0,96	0,00
Kielitaito	Ei puhu lainkaan suomea/ruotsia	ref.	.
	Hyvä kielitaito	0,86	0,62
	Selviää yksinkertaisista keskusteluista	0,77	0,48
Täyttämätön hoidontarve	Ei	ref.	.
	Kyllä	1,73	0,02
	Tieto puuttuu	0,94	0,85
Krooninen sairaus tai vaiva	Ei	ref.	.
	Kyllä	2,31	0,00
	Tieto puuttuu	0,48	0,38
Käyttää internetiä vähintään kerran viikossa	Ei	ref.	.
	Kyllä	2,12	0,08
Suuralue	Etelä-Suomi	ref.	.
	Helsinki-Uusimaa	0,97	0,90
	Länsi-Suomi	0,95	0,89
	Pohjois- ja Itä-Suomi	1,10	0,74
Vakiotermi		0,05	0,00

Taulukko 2: Logistinen regressioanalyysi ulkomailla lääkäriässä käynnistä (Analyysissä käytetty painomuuttujaa).

Taulukko 3. Ulkomailla lääkärissä käynnin syiden tärkeys sukupuolittain

Kuinka tärkeiksi arvioitte seuraavat syyt? (Melko tai erittäin tärkeää)	Mies	Nainen	Yhteensä	p
Hoito on halvempaa kuin Suomessa	79 %	88 %	86 %	0,05
Hoitoon pääsyä ei tarvitse odottaa	68 %	87 %	82 %	0,00
Ei ole kieliongelmiä	76 %	77 %	77 %	0,90
Tunnen palvelut ja ymmärrän järjestelmää paremmin kuin Suomessa	60 %	71 %	68 %	0,09
Minulla on ulkomailla tuttu lääkäri, joka hoitaa minua	37 %	51 %	48 %	0,03
Hoidon laatu on parempaa kuin Suomessa	30 %	46 %	41 %	0,01
Palvelu on parempaa kuin Suomessa	22 %	43 %	37 %	0,00

1) P-arvot Khiin neliö-testistä; tilastollisesti merkitsevät p-arvot lihavoitu

2) Prosenttiosuudet painotettu

Taulukko 3: Ulkomailla lääkärissä käynnin syiden tärkeys sukupuolittain.

(77 %). Naiset raportoivat miehiä useammin lääkärin tuttuuden, hoidon laadun ja paremman palvelun tärkeiksi syyksi hakeutua ulkomaille hoitoon. Yleisesti naiset antoivat kaikille syyille suuremman painoarvon kuin miehet. Ainoastaan kielikysymyksessä ja järjestelmän tuntemuksessa ei ollut tilastollisesti merkitsevää eroa miesten ja naisten vastauksien välillä.

Seuraavaksi havainnollistamme ja syvennämme näitä tuloksia laadullisen haastatteluai-
neiston avulla.

Kolme tyypillistä tarinaa yllirajaisesta palveluiden käytöstä

Noin kolmasosa laadullisiin haastatteluihin osallistuneista kertoi käyttäneensä terveyspalveluja yllirajaisesti. Monet kertoivat käyneensä Venäjällä säännöllisesti ja yhdistivät usein näihin matkoihin myös lääkärissä käynnin. Syiksi kerrottiin halvempi hinta, hoidon laatu, huonot kokemukset suomalaisista terveyspalveluista ja tarve laajalle terveystarkastukselle. Huonot kokemukset suomalaisista terveyspalveluista nousivat yleisesti esille haastatteluai-
neistossa. Monet kertoivat väärinymmärryksistä, hoitamatta jättämisestä ja epäselvyyksistä, jotka ovat haitanneet palveluihin pääsyä ja oikeanlaisen hoidon saamista. Usein haastateltavien kuvaamat vaikeudet vaikuttivat kumpuavan kieliongelmistä ja järjestelmän tuntemuksen puutteesta, ja osalla haastateltavista nämä kokemukset olivat toimineet työntävänä tekijänä ulkomaisten terveyspalveluiden pariin hakeutumiselle.

Seuraavaksi esittelemme kolme tyypillistä tarinaa yllirajaisen terveyspalveluun tukeutu-
misesta *Margaritan*, *Valerian* ja *Polinan* (nimet muutettu) tapauksien kautta.

Margarita on yli 80-vuotias ja muuttanut Suomeen 1990-luvulla. Hänen tulonsa muodostu-
vat ainoastaan suomalaisesta takuueläkkeestä (n. 850 €/kk, Kela 2022), joka riittää huonosti elinkustannuksiin pääkaupunkiseudulla. Vaikka Margarita on asunut jo vuosikymmeniä Suomessa, hän kertoo käyneensä lääkärillä Suomessa vain muutamia kertoja. Margarita selviytyy suomen kielellä arkisista keskustelutilanteista. Hän osallistui muutamille suomen kielen kurseille, mutta hänelle ei tarjottu lisää kursseja hänen korkean ikänsä vuoksi. Terveyspalvelujen suhteen hän kertoo suurimmaksi vaikeudeksi päästä venäjänkielisen lääkärin vastaanotolle, vaikka hän on sitä pyytänyt. ”Kun minulta kysytään terveyskeskuksessa tai puhelimesta, minä aina yritän vakuuttaa, että haluan venäjänkielisel-
le lääkärille. Jos tätä kysytään, minä vastaan, että totta kai venäjänkielisel-
le, hänen kanssa minä voin puhua.” Myöhemmin haastattelussa Margarita kertoo ongelmistaan ajan varaamisen kanssa: ”Tär-

keintä on yrittää ymmärtää, milloin aika on varattu. Voi olla, että se sanotaan niin nopeasti tai muuta. Pitää ymmärtää mikä päivä ja mikä aika.” Kielikysymys näyttäytyy siis Margaritan tapauksessa pääasiallisena esteenä suomalaisten terveystalvelujen käytölle.

Keskusteltaessa terveystalvelujen käytöstä yllirajaisesti Margarita mainitsee aluksi, miten vaivattomalta hoitoon hakeutuminen Venäjälle tuntui lyhyen jonotusajan vuoksi. Suomessa hänen mukaansa on mahdotonta saada aika lääkäriille. Sitten hän kuvaa laajemmin tapahtumia, jotka ovat johtaneet hänen epäluuloonsa suomalaisia lääkäreitä kohtaan.

Tämä tilanne oli juuri kun olin saapunut Suomeen. Minulla oli korkea verenpaine. Sain reseptin... ja jonkin ajan päästä alkoi yskä. En yhtään ymmärtänyt miksi. Menin suomalaiselle lääkäriille sen yskän vuoksi. Hän istui näin [näyttää], etsi jotain käsikirjasta ja sanoi, minä en tiedä miksi sinulla on yskä. Lähdin Venäjälle ja siellä minulta kysyttiin, minkälaisia reseptilääkkeitä sinulla on. Minä sanoin, että tämä, tämä, tämä. Hän sanoi [lääkkeen nimi] pitää peruuttaa, yskä on sen sivuvaikutus.

Tämä kokemus antaa Margaritalle syyn epäillä lääkärien osaamista ja hoidon laatua Suomessa, mikä osaltaan sysää hänet hakeutumaan venäläisten talvelujen piiriin. Yleisesti aineistossa nousee esille kertomuksia siitä, kuinka yksittäiset huonot kokemukset ja kuulematta jäämisen kokemukset suomalaisissa terveystalveluissa ovat johtaneet siihen, että apua haetaan aina kun mahdollista Suomen ulkopuolelta.

Toinen kuvaava tapaus on Valeria, joka on hieman yli 70-vuotias ja asunut Suomessa noin 20 vuotta. Hän puhuu suomea hyvin ja hallitsee myös hyvin internetin käytön. Hän on yksi harvoista haastatelluista, joka saa myös korkeampaa työeläkettä Suomessa. Hän on ajoittain käyttänyt myös yksityisen sektorin lääkäritalveluja Suomessa. Silti hän kokee sekä yksityiset että julkiset talvelut riittämättömäksi tarpeisiinsa: ”Ainoastaan hinta on eri. Maksan, mutta niistä ei ole mitään hyötyä. Tulos on samanlainen.” Näin ollen Valeria tukeutuu suomalaisten talveluiden ohella myös terveystalveluihin Baltian maissa. Hän on erityisen pettynyt suomalaisiin jonotusaikoihin erityissairaanhoidon ja hammashoidon talveluissa, joita hän käyttää mieluummin Suomen ulkopuolella. Valeria kuvaa alla olevassa esimerkissä tilannetta, jossa hän odotti Suomessa magneettikuvaukseen pääsyä ja koki pitkän odotusajan heikentäneen hänen terveydentilaansa huomattavasti.

Ennen omalle lääkäriille oli helppo päästä. Mutta nyt on jono ... erikoislääkäriille. Sinne on jonotus kuukausia tai kolme kuukautta. Magneettikuvaukset, ultraäänit aina kolme-neljä kuukautta ennen kuin pääset. Sitten se kuva jo muuttuu, sairauskuva. Silloin minulla oli jalan kanssa se ongelma. [Lääkäri sanoi,] olette laiminlyönyt sitä. Hän sanoi, että se on muuttunut krooniseksi. Minä sanoin, kuka sen muutti krooniseksi? Te! Koska minä en päässyt teille [hoitoon].

Valeria koki, että pitkä odotusaika hoitoon heikensi huomattavasti hänen terveydentilaansa ja kroonisti jalkavaivan. Lopulta hänen jalkaansa hoidettiin yksityisellä lääkäriasemalla eräässä Baltian maassa.

Kolmas esimerkkitarina on Polinan kertomus kokemuksistaan suomalaisissa talveluissa ja ulkomaille talveluihin hakeutumisesta. Polina on pian 70-vuotias ja muutti Suomeen 2000-luvun alussa. Hän löysi pian töitä Suomesta ja on näin oikeutettu myös työeläkkeeseen. Hän puhuu suomea niin hyvin, että käyttää sosiaali- ja terveystalveluita ilman tulkin apua.

Hän käyttää tottuneesti myös sähköisiä terveyspalveluita. Kuten Valeria, myös Polina on käyttänyt sekä julkisia että yksityisiä palveluita Suomessa, mutta ne eivät vastanneet hänen hoitotarvettaan ja käsitystään hyvästä hoidosta. Hän koki erittäin tärkeäksi ennaltaehkäisevät laajat terveystarkastukset, joita ei tarjota suomalaisessa terveydenhuoltojärjestelmässä, mutta joihin hän oli tottunut asuessaan Venäjällä. Säännölliset ennaltaehkäisevät terveystarkastukset (*dispansertizatsija*) olivat olennainen osa neuvostoaikaista terveydenhoitojärjestelmää ja ne on otettu uudelleen käyttöön Venäjällä ja muissa entisen Neuvostoliiton maissa (Arena et al. 2022; Rechel 2014). Koska Polina ei löytänyt tällaista mahdollisuutta Suomessa, hän jatkoi terveystarkastuksissa käymistä entisessä kotimaassaan. Hän myös matkusti Venäjälle ostamaan kuulolaitteen, joka oli siellä huomattavasti halvempi kuin Suomessa.

Matkustin [Venäjälle], minulla on tämä ongelma kuulon kanssa. Minulle tehtiin operaatio Suomessa ja sen yhteydessä testasin joitain erityislaitteita. Sanoin, että halusin kuulolaitteen. Mutta Venäjällä he sanoivat, että jos minulla on todistus vammasta, voin saada sen erittäin halvalla tai ilmaiseksi.

Polinan tarina havainnollistaa, kuinka esimerkiksi kuulolaitteen ostaminen voi olla liian kallista Suomessa asuvalle eläkeläiselle. Tässä tapauksessa Polinalla on mahdollisuus saada kuulolaite halvalla Venäjältä ja näin ollen hänen toimintaansa voidaan kuvata esimerkkinä hybridistrategiasta, jossa potilas yhdistää eri maiden terveysjärjestelmän etuja omaksi parhaakseen. Toisaalta Polinan kertomuksessa nousee esiin vahva tottumus tietynlaiseen hoitoon (ennaltaehkäisevät terveystarkastukset), joita hän kaipaa edelleen, vaikka on asunut Suomessa jo yli 20 vuotta.

Yhteisymmärryksen puute ja väärinkäsitykset palveluiden ylijärjestyksen taustalla

Kuten aiemmissakin tutkimuksissa on havaittu, terveyspalvelujen ylijärjestys on varsin yleistä Suomessa asuvien venäjänkielisten keskuudessa ja se suuntautuu tyypillisesti Venäjälle ja Baltian maihin, joissa on tarjolla venäjänkielisiä palveluja (Kempainen et al. 2018; Kempainen et al. 2021b; Shin et al. 2022). Vastaavasti kuin aiemmissa kansainvälisissä tutkimuksissa maahanmuuttotilanteiden terveyspalveluiden ylijärjestyksestä (Su & Wang, 2012; Şekercan et al. 2015; Wang & Kwak 2015; González-Vázquez, Pelcastre-Villafuerte & Taboada 2016; Vindrola-Padros 2021) myös Suomessa asuvien venäjänkielisten parissa terveyspalveluiden edullisuus sekä kokemus palveluiden käytön vaivattomuudesta olivat keskeisimpiä syitä käyttää terveyspalveluita Suomen rajojen ulkopuolella. Haastattelujen perusteella kokemus vaivattomuudesta syntyy ennen kaikkea siitä, että hoitoon pääsy on nopeaa ja terveydenhuoltojärjestelmä ja mahdollisesti jopa hoitava lääkäri ovat entuudestaan tuttuja. Nämä tekijät yhdessä yhteisen kielen kanssa lisäävät kokemusta kuulluksi ja ymmärretyksi tulemisesta sekä vahvistavat hallinnan tunnetta ja luottamusta (ks. myös Villa-Torres 2017; Kempainen et al. 2021b).

Tulosten valossa terveyspalveluiden käyttö ulkomailla on erityisesti naisten suosiossa. Tässä taustalla voi olla se, että naiset ylipäättään käyttävät terveyspalveluita enemmän ja hakeutuvat lääkäriin helpommin (Kapiainen & Eskelinen 2014; Thompson et al. 2016). Toisaalta he saattavat tarvita palveluita, joissa luottamus, tuttuus ja yhteisymmärrys ovat erityisen tärkeitä kuten esim. gynekologin palvelut. Kyselymme mukaan naisvastaajille

miehiä tärkeämpiä syitä hakeutua ulkomaille lääkäriin olivat myös palvelun laatu ja lyhyet odotusajat, mikä puoltaisi näitä selityksiä.

Regressioanalyysimme osoitti myös työttömyyden olevan yhteydessä terveystalouden käyttöön ylijärjestyksellisesti siten, että työttömät käyttivät palveluita enemmän kuin työssäkäyvät. Mahdollisena selityksenä voi olla se, että työssäkäynti vahvistaa suomen kielen osaamista ja kartuttaa muutenkin sosiaalista ja kulttuurista pääomaa, joiden kautta Suomen terveydenhuoltojärjestelmän tuntemus ja luottamus sitä kohtaan saattavat vahvistua. Työssäkäyvillä on Suomessa myös oikeus työterveyshuoltoon, jolloin terveystalouden ylijärjestyksellisesti käyttöä ei ehkä koeta niin tarpeelliseksi. Toisaalta palveluiden ylijärjestyksellinen käyttö oli yhteydessä korkeampaan tulo- ja koulutustasoon. Tulot mahdollistavat monipuolisemman terveystalouden käytön, kuten haastattelujen Valerian ja Polinan esimerkit osoittavat. Huomattavaa kuitenkin on, että kyselyaineistossamme yleinen tulotaso on matala, vain noin 20 prosentilla kotitalouden yhteenlasketut tulot olivat yli 2 500 euroa kuukaudessa, joka sekkin on suomalaisittain matala tulotaso. Lähes 40 prosenttia vastaajista oli saanut toimeentulotukea kyselyä edeltäneen kalenterivuoden aikana (Kemppainen et al. 2020a). Korkeakoulututkinnon yhteys ylijärjestykselliseen hoidon etsintään voi viitata esimerkiksi koulutuksen kautta saavutettuun sosiaaliseen verkostoon, jota käytetään avun etsimiseen sekä tiiviimpään yhteyteen synnyinmaahan. Muiden muassa Kristine Krause (2008) on osoittanut ylijärjestyksellisten ”terapiaverkostojen” tärkeyden terveydenhoidon etsinnässä (ks. myös Kemppainen ym. 2021b). Toisaalta koulutustaso voi viitata koulutuksen kautta saatuihin parempiin tiedon- ja avunhakemisen taitoihin, jotka edesauttavat hoidon löytämistä. Muun maan kuin Suomen kansalaisuus lisäsi lääkärintalouden ylijärjestyksellisesti käyttöä. Tämä on ymmärrettävää, koska esimerkiksi Venäjällä terveystaloudet ovat ilmaisia kansalaisille. Kansalaisuus helpottaa myös matkustamista etenkin Suomen ja Venäjän välillä, koska kansalaiset eivät tarvitse viisumia maahantulon.

Suurin osa (91 %) kyselyyn vastaajista käyttää internetiä ainakin kerran viikossa. Analyysissämme internetin käyttö ei kuitenkaan jää tilastollisesti merkitseväksi suhteessa ylijärjestyksellisten terveystalouden käyttöön. Digitaaliset taidot ja niiden yhteys terveyteen ja terveystalouden käyttöön on moniulotteinen kysymys. Aiemmassa tutkimuksessamme osoitimme yhteyden digitaalisten taitojen ja käyttötapojen ja ylijärjestyksellisen palvelunkäytön välillä, mutta operationalisoimme kysymyksen laajemmin kuin pelkän internetin käytön kautta (Shin et al. 2022). Vaikka monet vastaajat käyttivät internetiä sujuvasti ja päivittäin, kieli, palvelujärjestelmän tuntemus ja esimerkiksi sähköiseen kirjautumiseen vaadittavien tunnusten puute saattavat muodostua esteeksi suomalaisten digitaalisten julkisten palvelujen käytölle, joka saattaa edesauttaa hakeutumista ulkomaille lääkärin hoitoon.

Hieman yllättäenkin analyysimme osoitti, että ikä ei ollut yhteydessä terveystalouden ylijärjestykselliseen käyttöön. Myös haastatteluaineisto osoitti, että jopa yli 80-vuotiaat matkustavat lääkärin hoitoon Suomen ulkopuolelle. Tässä yhteydessä on kuitenkin huomattava, että jo tutkimukseen osallistuminen on merkki hyvästä toimintakyvystä, joten aineistomme saattavat olla vääristyneitä tässä suhteessa. Silti määrällisen analyysin tulokset osoittavat, että koettu täyttymätön hoidontarve sekä krooninen sairaus tai vaiva ovat vahvasti yhteydessä ylijärjestyksellisten terveystalouden käyttöön. Tämä näkyy myös haastatteluaineistossa, jossa haastateltavat kertovat erityisistä vaivoista, sairauksista tai vammoista, joihin he hakevat apua usein useammasta eri paikasta – sekä Suomesta että Suomen ulkopuolelta.

Kuten aiemmat tutkimukset ovat esittäneet, ihmiset eivät etsi terveystaloudellisia ylijärjestyksellisesti ainoastaan tehokkaamman hoidon toivossa vaan myös, koska toivovat tuttua ja kulttuurisesti kompetenttia hoitoa (esim. Lee, Kearns & Friesen 2010; Vindrola-Padros 2021; Kemppainen

et al. 2021b). Vaikka kyselytutkimuksessamme terveystutkimusten laatu ei noussut tärkeimpien syiden joukkoon, haastateltavat kertoivat negatiivisista kokemuksistaan suomalaisten terveystutkimusten parissa. Tämä ristiriita saattaa selittyä sillä, että suomalainen terveydenhuolto koetaan kyllä laadukkaaksi osaamisen ja infrastruktuurin näkökulmasta, mutta viiveet hoitoon pääsystä tai muut hankaluudet hoitopolun varrella heikentävät kokonaistyytyväisyyttä asuinmaan terveydenhuoltoon. Esimerkiksi Polina oli tyytyväinen saamaansa erikoissairaanhoitoon Suomessa (kuuloleikkaus), mutta haki halvemman kuulolaitteen Venäjältä, jonka järjestelmä takaa apulaitteen lähes ilmaiseksi todistusta vastaan. Haastattelut osoittavat, että etenkin erikoissairaanhoitoon piiriin pääsy koetaan Suomen julkisissa terveystutkimuksissa hankalaksi ja jonotusajat pitkiksi. Tätä tukee myös täyttymättömän hoidontarpeen yhteys terveystutkimusten ylirajaiseen käyttöön regressioanalyysissä.

Haastateltavat nostavat esiin myös ajatuksen ennaltaehkäisevien laajojen terveystutkimusten tärkeydestä. He ovat tottuneet tällaisiin kokonaisvaltaisiin terveystutkimuksiin aiemmassa kotimaassaan, ja osa haastateltavista on jatkanut tarkastuksissa käyntiä ylirajaisesti. Rutiininomaiset terveystarkastukset ovat yleisiä entisen Neuvostoliiton maissa (Rechel 2014), mutta niiden laatu ja toteutus vaihtelevat suuresti. Lisäksi tällaisiin tarkastuksiin liittyy yli-diagnoosin vaara ja niiden epäjärjestelmällinen toteutus jättää usein niistä todellisudessa hyötyvät ryhmät tarkastusten ulkopuolelle. Tästä johtuen niillä ei ole juuri vaikutusta yleiseen sairastavuuteen tai kuolleisuuteen (Rechel 2014). Näistä seikoista huolimatta niihin tottuneet asiakkaat kokevat ne tärkeiksi osaksi terveydenhoitoaan.

Vähemmän aikaa Suomessa asuneet vastaajat käyttivät hieman todennäköisemmin terveystutkimuksia ulkomailla. Sen sijaan suomen kielen taitotasolla tai sillä, oliko vastajalla Suomen kansalaisuus, ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä terveystutkimusten ylirajaiseen käyttöön. Aiemmat tutkimukset ovat osoittaneet, että vähäisempi sosiaalinen integroituminen asuinmaahan on yhteydessä terveystutkimusten ylirajaiseen käyttöön (ks. esim. Su & Wang 2012; Kemppainen et al. 2018; Kemppainen et al. 2021b; Shin et al. 2022). Uuden asuinmaan palveluiden käytön ongelmat eivät useinkaan liity ainoastaan riittävään kielitaitoon, vaan palveluiden käyttöön tarvitaan myös syvempää ymmärrystä asuinmaan palvelujärjestelmästä (ks. myös Buchert & Wrede 2022). Kuten haastattelumme osoittivat, myös sujuvasti suomea puhuvat ihmiset kokivat vaikeuksia hoitoon pääsystä ja paikkasivat hoitovajetta matkustamalla Suomen ulkopuolelle lääkäriin. Monet haastateltavat puhuivat yhteisymmärryksen puutteesta ja väärinkäsityksistä, jotka viittaavat siihen, että etenkin julkiset terveystutkimukset Suomessa vastaavat puutteellisesti monietnisen väestön piirissä esiintyviin odotuksiin hoidon suhteen. Aineistomme vastaajien koulutustaso on korkea, joten he eivät kärsi luku- ja kirjoitustaidon puutteesta, joka saattaa muodostaa heikomman koulutustason maista tulleiden joukossa merkittävän esteen digitaalisten palveluiden käytölle. Esimerkiksi Suomessa asuvien ikääntyneiden somalitaustaisten joukossa on paljon luku- ja kirjoitustaidottomuutta (Mölsä, Tiilikainen & Punamäki 2017), joka voi huomattavasti vaikeuttaa digitaalisten palveluiden käyttöä.

Terveyshuollon tulisi vastata moninaisen ikääntyvän väestön tarpeita

Terveyshuollon ylirajainen käyttö on monisyinen ilmiö. Niin kyselytutkimuksestamme kuin laadullisten haastattelujen vastauksista käy ilmi, ettei mikään yksittäinen syy johda terveyshuollon ylirajaiseen käyttöön ulkomailla, vaan taustalla on usein monia toisistaan riippumattomia tekijöitä. Yleensä jokin rakenteellinen tai kulttuurinen tekijä (esim. hankaluus tai epävakavuus

palveluiden käytössä tai henkilökohtainen mieltymys) sai haastatellun harkitsemaan hoitoon hakeutumista ulkomaille ja käytännön tekijät kuten matkustamisen helppous, nopeampi hoitoon pääsy ja halvempi hintataso sinetöivät päätöksen. Analyysimme kuitenkin osoittaa, että tarvitaan jossain määrin parempi tulotos, jotta matkustaminen hoitoon ulkomaille on taloudellisesti mahdollista.

Aineistomme osoittaa, että monet ikääntyvät venäjänkieliset kokevat erilaisia esteitä hoitoon pääsemisen ja heidän odotuksiaan tyydyttävän hoidon saamisen kanssa. Onkin tärkeää, että terveyspalvelujen laatua ja saavutettavuutta kehitetään vastaamaan yhä monikielisemmän ja moninaisemman ikääntyvän väestön tarpeita. Myös palvelujen nopeatahtinen digitalisaatio saattaa vaikeuttaa niiden käyttöä. Vaikka eri järjestelmien tuntemus ja käyttö voivat luoda yksilöllisiä avun etsimisen hybridistrategioita ja syventää kokemusta toimijuu-desta oman terveyden suhteen, palvelujen ylijäräinen käyttö voi liittyä myös hoitoon pääsyn rakenteellisiin esteisiin ja epätasa-arvoon. Hyvinvointiyhteiskunnan kontekstissa kenenkään ei tulisi joutua matkustamaan ulkomaille saadakseen tarvitsemaansa hoitoa, vaan julkisten terveyspalveluiden tulisi olla riittäviä ja helposti saatavilla. Myös hoidon ja hoitolinjausten koettuun legitimeettiin tulisi kiinnittää huomiota niin, että potilaat saavat riittävästi tietoa lääkärin tekemän arvion perusteista. Suomessa toimivien lääkärin tulisi myös ottaa huomioon potilaan mahdolliset päällekkäiset lääkemääräykset ja Suomen ulkopuolella saadut hoidot ja tiedustella näitä potilaalta (ks. myös Tiilikainen & Koehn 2011).

Aineistomme kuvaa aikaa ennen Covid-19-pandemiaa ja Venäjän vuonna 2022 laajentamia sotatoimia Ukrainassa. Jatkotutkimuksissa tulisi kiinnittää huomiota näiden kriisien vaikutukseen terveyspalvelujen ylijäräiseen käyttöön. Pandemiaan liittyneet matkustusrajoitukset sekä Venäjän sotatoimien johdosta käyttöön otetut pakotteet ovat saattaneet katkaista hoitopolkuja ja lisätä etävastaanottojen määrää. Vaarana on, että suomalaisista terveyspalveluista syystä tai toisesta syrjäytyneet ihmiset ovat rajoitusten myötä myös estyneet käyttämästä terveyspalveluja ylijäräisesti. Tarvitaan siis lisää tutkimusta pandemian ja sodan vaikutuksista terveyskäytäntöihin ja ylijäräisiin terveysstrategioihin.

Viitteet

- 1 Tätä tutkimusta ovat rahoittaneet Suomen Akatemia (#312310,#336669, Ikääntymisen ja hoivan tutkimuksen huippuyksikön Helsingin yliopiston tutkimusryhmä), Suomen Akatemian yhteydessä toimiva Strategisen tutkimuksen neuvosto (#327134, #327148, DigiIn-konsortion Helsingin yliopiston tutkimusryhmä) sekä Helsingin yliopisto (Valtiotieteellisen tiedekunnan osuus huippuyksikkörahoituksesta ja Helsingin yliopiston kolmivuotiset tutkimushankkeet (Transhealth-hanke)).

Lähteet

- Aistov, A., Aleksandrova, E. & Gerry, C. J. (2021), Voluntary private health insurance, health-related behaviours and health outcomes: evidence from Russia. – *The European Journal of Health Economics* 22:2, 281–309.
- Arena, C., Holmberg, C., Winkler, V. & Jaehn, P. (2022), The Health Status and Healthcare Utilization of Ethnic Germans in Russia. – *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19:1, 166.
- Baldassar, L. & Wilding, R. (2020), Migration, aging, and digital kinning: The role of distant care support networks in experiences of aging well. – *The Gerontologist* 60:2, 313–321.
- Bell, D., Holliday, R., Ormond, M. & Mainil, T. (2015), Transnational healthcare, cross-border perspectives. – *Social Science & Medicine* 124, 284–289.
- Bochaton, A. (2013), The rise of a transnational healthcare paradigm: Thai hospitals at the crossroads of new patient flows. – *European Journal of Transnational Studies* 5:1. HAL ID: hal-01802420. <https://hal.parisnanterre.fr/hal-01802420>.
- Bochaton, A. (2015), Cross-border mobility and social networks: Laotians seeking medical treatment along the Thai border. – *Social Science & Medicine* 124, 364–373.
- Bochaton, A. (2019), Intertwined therapeutic mobilities: knowledge, plants, healers on the move between Laos and the U.S. – *Mobilities* 14:1, 54–70.
- Boyatzis, R. E. (1998). *Transforming qualitative information: Thematic analysis and code development*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Buchert, U. & Wrede, S. (2021), ‘Bridging’ and ‘fixing’ endangered social rights in the digitalising welfare state: The ambiguous role of third sector organisations in supporting marginalised older migrants in Finland. – *Digital Transformations in Care for Older People: Critical Perspectives*. Eds. H. Hirvonen, M. Tammelin, R. Hänninen, E. Wouters. New York: Routledge, 54–71.
- Ciobanu R, Fokkema, T. & Nedelcu, M. (2017), Ageing as a migrant: vulnerabilities, agency and policy implications. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43:2, 164–181.
- Cohen, I. C. (2013), *The globalization of health care: Legal and ethical issues*. Oxford: Oxford University Press.
- Connell, J. (2013), Contemporary medical tourism: Conceptualisation, culture and commodification. – *Tourism Management* 34, 1–13.
- Eläkeläiset ry. (2021), *Koronarokotukset jakavat mielipiteitä ikääntyvien vieraskielisten joukossa. Lähes puolet haluaa rokotteen, mutta moni vielä empii.* [raportti] https://elakelaiset.fi/wp-content/uploads/Koronarokotukset-jakavat-mielipiteita_raportti-2021_final.pdf
- Fetters, M. D., Curry, L. A. & Creswell, J. W. (2013), Achieving integration in mixed methods designs: principles and practices. – *Health services research* 48(6pt2), 2134–2156.
- Finell, E., Tiilikainen, M., Jasinskaja-Lahti, I., Hasan, N. & Muthana, F. (2021), Lived experience related to the COVID-19 pandemic among Arabic-, Russian-and Somali-speaking migrants in Finland. – *International Journal of Environmental Research and Public Health* 18:5, 2601.
- Fokkema, T. & Ciobanu, R. O. (2021), Older migrants and loneliness: Scanning the field and looking forward. – *European Journal of Ageing* 18, 291–297.
- Glick Schiller, N., Basch, L. & Blanc-Szanton, C. (1992), Transnationalism: A new analytic framework for understanding migration. – *Annals of the New York Academy of Sciences* 645:1, 1–24.
- González-Vázquez, T., Pelcastre-Villafuerte, B., Taboada, A. (2016), Surviving the distance: The transnational utilization of traditional medicine among Oaxacan migrants in the US. – *Journal of Immigrant and Minority Health* 18, 1190–1198.
- Heikkinen, S. J. & Lumme-Sandt, K. (2013), Transnational connections of later-life migrants. – *Journal of Aging Studies* 27:2, 198–206.
- IOM. (2019), *World Migration Report 2020*. IOM, Geneva. https://publications.iom.int/system/files/pdf/wmr_2020.pdf (Tarkistettu 10.5.2022).
- Kaneva, M., Gerry, C. J., Avxentiev, N. & Baidin, V. (2019), Attitudes to reform: Could a cooperative health insurance scheme work in Russia? – *International Journal of Health Economics and Management* 19:3, 371–394.
- Kangas, B. (2010), The burden of pursuing treatment abroad: Three stories of medical travelers from Yemen. – *Global Social Policy* 10, 306–314.

- Kangas, B. (2011), Complicating common ideas about medical tourism: Gender, class, and globality in Yemenis' international medical travel. – *Signs* 36, 327–332.
- Kapiainen, S. & Eskelinen, J. (2011), *Miesten ja naisten terveystenot ikäryhmittäin 2011*. Terveyden ja hyvinvoinnin laitos (THL). Raportti 17/2014. Helsinki.
- Kaspar, H., Walton-Roberts, M. & Bochaton, A. (2019), Therapeutic mobilities. – *Mobilities* 14:1, 1–19.
- Kela (2022), *Takuueläke*. <https://www.kela.fi/takuuelake> (Tarkistettu 19.5.2022).
- Kempainen, L., Koskinen, V., Bergroth, H., Marttila, E. & Kempainen, T. (2021a), Health and Wellness-Related Travel: A Scoping Study of the Literature in 2010–2018. – *SAGE Open*. <https://doi.org/10.1177/21582440211013792>.
- Kempainen, L., Shpakovskaya, L., Perheentupa, I. & Habti, D. (2021b), Giving and Receiving Help across the Border. – *Care Work and Medical Travel: Exploring the Emotional Dimensions of Caring on the Move*. Ed. C. Vidrola-Padros. Lanham, USA: Rowman & Littlefield/Lexington Books: 69–83.
- Kempainen, L., Olakivi, A., Kouvonen, A., Safarov, N., Wrede, S. (2020a), *Yli 50-vuotiaat Venäjänkieliset Suomessa: Terveys, Osallistuminen, Palvelut ja Digiteknologioiden Käyttö: Havaintoja CHARM-Kyselystä*. – Valtiotieteellisen Tiedekunnan Julkaisuja 138. Helsingin Yliopisto.
- Kempainen, T., Kempainen, L., Kuusio, H., Rask, S. & Saukkonen, P. (2020b), Multifocal Integration and marginalisation: A theoretical model and an empirical study on three immigrant groups. – *Sociology* 54:4, 782–805.
- Kempainen, L., Kempainen, T., Skogberg, N., Kuusio, H. & Koponen, P. (2018), Immigrants' use of health care in their country of origin: the role of social integration, discrimination and the parallel use of health care systems. – *Scandinavian Journal of Caring Sciences* 32:2, 698–706.
- Kouvonen, A., Kempainen, T., Taipale, S., Olakivi, A., Wrede, S. & Kempainen, L. (2022), Health and self-perceived barriers to internet use among older migrants: a population-based study. – *BMC Public Health* 22:1, 1–12.
- Kouvonen, A., Kempainen, L., Ketonen, E. L., Kempainen, T., Olakivi, A. & Wrede, S. (2021), Digital Information Technology Use, Self-Rated Health, and Depression: Population-Based Analysis of a Survey Study on Older Migrants. – *Journal of Medical Internet Research* 23:6, e20988.
- Krause, K. (2008), Transnational Therapy Networks among Ghanaians in London. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 34:2, 235–251.
- Laki Venäjän Federaation pakollisesta sairausvakuutuksesta 2010: *Ob objazatelnom meditsinskom strahovanii v Rossijskoi Federatsii*. <http://pravo.gov.ru/proxy/ips/?docbody=&nd=102143352> (Tarkistettu 10.5.2022).
- Lee, J. Y., Kearns, R. A. & Friesen, W. (2010), Seeking affective health care: Korean immigrants' use of homeland medical services. – *Health & Place* 16:1, 108–115.
- Levitt, P. (2003), Keeping Feet in Both Worlds: Transnational Practices and Immigrant Incorporation in the United States. – *Toward assimilation and citizenship: Immigrants in liberal nation-states*. Eds. C. Joppke & E. Morawska. London: Palgrave Macmillan, 177–194.
- Lokdam, N., Kristiansen, M., Handlos, L. N. & Norredam, M. (2016), Use of healthcare services in the region of origin among patients with an immigrant background in Denmark: a qualitative study of the motives. – *BMC Health Services Research* 16:1, 1–10.
- Main I. (2014), Medical travels of polish female migrants in Europe. – *Sociologicky Casopis* 50, 897–918.
- Mainil, T. & Stan, S. (2019), Transnational health care. – *Health Care Social Work. A Global Perspective*. Eds. R. Winnet, R. Furman, D. Epps, G. Lamphear. Oxford: Oxford University Press, 42–57.
- Mölsä, M., Tiilikainen, M., Punamäki, R.L., (2017), Usage of healthcare services and preference for mental healthcare among older Somali immigrants in Finland. – *Ethnicity & Health* 24:6, 607–622.
- Ormond, M. & Lunt, N. (2020), Transnational medical travel: patient mobility, shifting health system entitlements and attachments. – *Journal of Ethnic and Migration Studies* 46:20, 4179–4192.
- Peralta-Santos, A. & Perelman, J. (2018), Who wants to cross borders in the EU for healthcare? An analysis of the Eurobarometer data in 2007 and 2014. – *European Journal of Public Health* 28:5, 879–884.
- Rechel, B. (2014), Public Health. – *Trends in health systems in the former Soviet countries*. Eds. B. Rechel, E. Richardson & M. McKee. Observatory Studies Series 35. Copenhagen: WHO, 91–110.
- Safarov, N. (2021), Personal experiences of digital public services access and use: Older migrants' digital choices. – *Technology in Society* 66:8, 101627.

- Shin, Y. K., Koskinen, V., Kouvonen, A., Kempainen, T., Olakivi, A., Wrede, S. & Kempainen, L. (2022), Digital Information Technology Use and Transnational Healthcare: A Population-Based Study on Older Russian-Speaking Migrants in Finland. – *Journal of Immigrant and Minority Health* 24:1, 125–135.
- Şekercan, A., Lamkaddem, M., Snijder, M., Peters, R., Essink-Bot, M. (2015), Healthcare consumption by ethnic minority people in their country of origin. – *European Journal of Public Health* 25, 384–390.
- Su, D. & Wang, D. (2012), Acculturation and cross-border utilization of health services. – *Journal of Immigrant and Minority Health* 14, 563–569.
- Su, D., Pratt, W., Stimpson, J. P., Wong, R. & Pagán, J. A. (2014), Uninsurance, underinsurance, and health care utilization in Mexico by US border residents. – *Journal of Immigrant and Minority Health* 16:4, 607–612.
- Tashakkori A. & Teddlie C. (2008), Quality inferences in mixed methods research. – *Advances in Mixed Methods Research: Theories and Applications*. Ed. M. Bergman. London: Sage 101–119.
- Thompson, A.E., Anisimowicz, Y., Miedema, B. et al. (2016), The influence of gender and other patient characteristics on health care-seeking behaviour: a QUALICOPC study. – *BMC Family Practice* 17, 38. <https://doi.org/10.1186/s12875-016-0440-0>
- Tiilikainen, M. (2008), Somalialaiset maahanmuuttajat ja yllirajainen hoito. – *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 45:1, 74–87.
- Tiilikainen, M. & Koehn, P. H. (2011), Transforming the boundaries of health care: insights from Somali migrants. – *Medical Anthropology* 30:5, 518–544.
- Tilastokeskus. (2021), *Väestörakenne*. https://pxnet2.stat.fi/PXWeb/pxweb/fi/StatFin/StatFin__vrm__vaerak/?tablelist=true (Tarkistettu 10.5.2022).
- Torres, S. (2019), *Ethnicity and old age: Expanding our imagination*. Policy Press.
- Vehko, T., Lilja, E., Parikka, S., Aalto, A. M. & Kuusio, H. (2020), Vahvan tunnistautumisen käyttömahdollisuus digitaalisiin palveluihin ei ole itsestäänselvyys kaikissa väestöryhmissä Suomessa. – *Finnish Journal of eHealth and eWelfare* 12:3, 187–197.
- Villa-Torres, L., Gonzalez-Vazquez, T., Fleming, P. J., González-González, E. L., Infante-Xibille, C., Chavez, R. & Barrington, C. (2017), Transnationalism and health: a systematic literature review on the use of transnationalism in the study of the health practices and behaviors of migrants. – *Social Science & Medicine* 183, 70–79.
- Vindrola-Padros, C. (2021), Exploring the Emotional Dimensions of Caring on the Move: An Introduction. – *Care Work and Medical Travel: Exploring the Emotional Dimensions of Caring on the Move*. Ed. C. Vindrola-Padros. Lanham, USA: Rowman & Littlefield/ Lexington Books, 1–10.
- Wang, L. & Kwak, M. (2015), Immigration, barriers to healthcare and transnational ties: A case study of South Korean immigrants in Toronto, Canada. – *Social Science & Medicine* 133, 340–348.
- Whittaker, A. (2015), “Outsourced” patients and their companions: Stories from forced medical travellers. – *Global Public Health* 10, 485–500.
- Whittaker, A.C., Chee, H. L. & Por, H. H. (2017), Regional circuits of international medical travel: Prescriptions of trust, cultural affinity and history. – *Asia Pacific Viewpoint* 58, 136–147.
- Wilding, R. & Baldassar, L. (2018), Ageing, migration and new media: The significance of transnational care. – *Journal of Sociology* 54:2, 226–235.
- Zarubalova, M. (2013), *Venäjäin terveydenhuoltojärjestelmä – tietoja terveyspalveluiden käytöstä*. TEM raportteja 10/2013. Hyvinvointialan työ- ja elinkeinopoliittinen kehittäminen – HYVÄ. <https://tem.fi/documents/1410877/2872337/Ven%C3%A4j%C3%A4n+terveydenhuoltoj%C3%A4rjestelma+19022013.pdf> (Tarkistettu 19.05.2022)

”Kansainvälisyys on asenne jokapäiväisessä elämässä”

Viimeisten vuosikymmenien aikana korkeakoulutuksen kansainvälistyminen on määrittänyt korkeakoulujen kehitystä kaikkialla maailmassa ja siitä on tullut myös merkittävä tutkimusaihe. Aiemman tutkimuksen perusteella korkeakoulutuksen kansainvälistymistä voi pitää monisyisenä ja ristiriitaisena prosessina. Tässä artikkelissa lähestyn kansainvälistymistä opiskelijanäkökulmasta tutkimalla suomalaisten yliopisto-opiskelijoiden näkemyksiä kansainvälistymisestä. Valikoin tutkittaviksi Venäjän ja itäisen Euroopan valtakunnallisten asiantuntijaopintojen (VIExpert) suorittajat, koska aluetutkimusta on pidetty yhtenä esimerkkinä kansainvälistymisestä jo vuosikymmenien ajan. Toteutin tutkimuksen avoimista kysymyksistä koostuvan verkkokyselyn avulla. Aineiston analyysissä käytin lähilukua. Tutkimus osoittaa, miten kansainvälistymisen määrittelyssä tärkeinä tekijöinä näyttäytyvät kielet sekä Suomesta että Suomeen suuntaava akateeminen liikkuvuus. Kieliin ja liikkuvuuteen keskittyvän näkökulman haastaa näkemys, jonka mukaan korkeakoulutuksen kansainvälistyminen koskee kaikkea opetuksen sisältöä sekä yliopistojen akateemista henkilökuntaa ja kaikkia opiskelijoita. Näin opiskelijoiden näkemyksessä korostuu myös kansainvälistymisen jokapäiväisyys, joka samalla häivyttää näkyvistä kansainvälistymisen taustalla vaikuttavat toimijat.

Sigrid Kaasik-Krogerus

Yliopistopedagogiikan Kansainvälinen ja yhteisöllinen toimintaympäristö -kurssilla pohdimme kriittisesti kansainvälisyyden käsitettä, sen ristiriitaisia merkityksiä sekä yliopistojen ja tiedemaailman kansainvälistymistä. Teimme kurssilla ryhmätyön, jonka tarkoituksena oli havainnoida Helsingin yliopistossa jotain kielellisesti ja kulttuurisesti moninaista yhteisöä, kurssia tai työympäristöä. Ryhmämme valikoi analysoitavaksi HY:n ruotsinkielisen yksikön Svenska social- och kommunalhögskolanin kurssin *Media landscapes and journalism in transition*, jota lähestyimme kansainvälisen opetuksen näkökulmasta. Ryhmätyössä pe-

rehdymme kurssin opiskelijoiden näkemyksiin kansainvälisestä opetuksesta ja yliopiston kansainvälisyydestä.

Mielenkiintoinen yliopistopedagogiikan kurssi ja varsinkin siellä tehty ryhmätö kannustivat perehtymään tarkemmin korkeakoulutuksen kansainvälistymiseen ja siihen liittyviin jännitteisiin ja ristiriitoihin. 1980-luvulta alkaen korkeakoulutuksen kansainvälistymisestä on tullut aiempaa laajempi strateginen prosessi (de Wit & Altbach 2021, 28). Esimerkiksi opiskelijoiden rajat ylittävä liikkuvuus on viimeisten vuosikymmenien aikana kasvanut räjähdysmäisesti: kun vuonna 1965 opiskelijoita oli ”liikkeellä” 250 000, niin vuoteen 2011 mennessä luku oli noussut 3,7 miljoonaan (de Wit & Merckx, 2012, 56). Vuonna 2017 ”kansainvälisiä opiskelijoita” oli Unescon tiedon mukaan 5,3 miljoonaa (IOM’s Global Migration Data Analysis Centre 2020). Samalla on lisääntynyt yliopistojen ja opetusohjelmien liikkuvuus rajojen yli. Opetusohjelmien kansainvälinen ulottuvuus, joka on aiemmin yhdistetty ensisijaisesti aluetutkimukseen ja vieraiden kielten opiskeluun, on nykyisin osa erilaisten opintojen sisältöä ja laajempaa opetusprosessia (Knight 2012, 27). Viimeaikaisessa tutkimuksessa peräänkuulutetaan kansainvälistymisen hiilineutraaliutta, joka edellyttää kansainvälistymisen käsitteen painopisteen siirtämisen varsinkin lyhytaikaisesta liikkuvuudesta kaikkeen akateemiseen toimintaan (de Wit & Altbach 2020; de Wit & Altbach 2021, 43, 44) ja korkeakoulutuksen tuomista niiden ihmisten ulottuville, jotka ovat joutuneet muuttamaan ulkomaille pakon edessä (ns. *forced internationalization*) (Ergin et al. 2019, 9–10). Samalla tutkijat korostavat, että kansainvälistymisen ymmärtämiseksi on entistä tärkeämpää kiinnittää huomiota myös ns. globaalin etelän näkökulmiin ja panostaa kansainvälistymisen inklusiivisuuteen (esim. de Wit 2021).

Suomalaisen korkeakoulupolitiikan kansainvälistymistavoitteet aktualisoituvat niiden oppilaitosten kohdalla, jotka ovat kehittäneet omaa kansainvälistymisstrategiaansa. Strategia taustoittaa yliopistojen jokapäiväistä toimintaa: opetusta, tutkimusta sekä henkilökunnan ja opiskelijoiden liikkuvuutta. Kansainvälistyminen ei kuitenkaan siirry sellaisenaan valtiolta oppilaitosten jokapäiväiseen toimintaan, vaan kaikki prosessiin osallistuvat tahot luovat sille sisältöä, ja soveltavat sitä toiminnassaan. Tahojen ja toiminnan moninaisuus johtaa kansainvälistymisen käsitteen erilaisiin tulkintoihin (Knight 1997, 5; Brewer & Leask 2012, 246). Siinä yhteydessä on erityisen mielenkiintoista, miten kansainvälistymisen suhteen asemoituvat opiskelijat, joille kansainvälistyminen välittyy strategioiden ja yliopistojen jokapäiväisen toiminnan kautta. Opiskelijat eivät kuitenkaan ole vain vastaanottavassa asemassa, vaan he tuovat yliopiston kansainvälistymiseen käsitystensä ja toimintansa kautta omia tulkintojaan ja merkityksiään. Näin opiskelijoiden näkökulma laajentaa muiden tahojen kansainvälistymiskäsityksiä ja on siitä johtuen erittäin merkittävä tutkimusaihe.

Tässä artikkelissa lähestyn kansainvälistymistä opiskelijanäkökulmasta tutkimalla suomalaisten Venäjän ja itäisen Euroopan valtakunnallisten asiantuntijaopintojen (VIExpert) suorittajien käsitystä kansainvälistymisestä. Aluetutkimusta on pidetty yhtenä esimerkkinä kansainvälistymisestä jo vuosikymmenien ajan. VIExpertin kansainvälisyyteen tähtäävät opinnot perustettiin 1998 ja tähän mennessä niistä on valmistunut yli 600 ihmistä. Suomen- ja englanninkielisistä kursseista koostuvia opintoja koordinoi Helsingin yliopiston Aleksanteri-instituutti ja niitä tuottaa 12 suomalaisen yliopiston muodostama verkosto. Kun VIExpert ”on luotu vahvistamaan Venäjään ja itäiseen Eurooppaan liittyvää monitieteistä osaamista ja asiantuntijuutta” (Aleksanteri-instituutti 2022), voidaan sanoa, että VIExpertiin hakeutuu opiskelijoita, jotka ovat kiinnostuneita aluetutkimuksesta. Kysyn, miten VIExpertin opiskelijat näkevät kansainvälistymisen ilmenevän opinnoissaan ja millaisia merkityksiä ja ristiriitoja

nousee esiin opiskelijoiden käsityksissä kansainvälistymisestä. Empiirisenä aineistona analysoin syksyllä 2020 kyselytutkimuksen avulla kerättyä aineistoa korkeakoulutuksen kansainvälistymisestä ja opiskelijoiden roolista kansainvälistymisen yhteydessä.

Artikkeli koostuu neljästä osiosta. Teoreettisessa luvussa tarkastelen aiemman tutkimuksen pohjalta kansainvälistymisen kontekstia, käsitettä, siihen liittyviä ristiriitoja sekä opiskelijoiden roolia osana korkeakoulutuksen kansainvälistymisprosessia. Sen jälkeen tarjoan katsauksen VIExpert-aineistoon. Katsausta seuraa empiirinen analyysi, joka perustuu VIExpertin opiskelijoiden näkemyksiin ja kokemuksiin kansainvälistymisestä. Artikkeli päättyy yhteenvetoon.

Kansainvälistymisen konteksti, merkitykset ja ristiriidat

Kansainvälistymisen taustalla olevat perussyyt (*rationales*) on luokiteltu tutkimuksessa poliittisiksi, taloudelliseksi, akateemiseksi ja kulttuuriseksi (Knight 1997; Haigh 2002; Qiang 2003; Kondakci, Van den Broeck & Yildirim 2008, 448). Poliittiset perussyyt liittyvät esimerkiksi turvallisuuteen ja rauhaan, akateemiset korkeakoulutuksen tason ja standardien nostamiseen, taloudelliset perussyyt linkittyvät (kansalliseen) kilpailukykyyn globalisoituvassa maailmassa ja kulttuuriset perussyyt kulttuurisen ja kielellisen moninaisuuden ylläpitoon ja levittämiseen vaihtoehtona homogeenisoivana pidetylle globalisaatiolle (Kreber 2009, 3–4). Toisaalta jakoa voi pitää enemmänkin analyttisenä, koska esimerkiksi kielellisen ja kulttuurisen moninaisuuden edistäminen voi hyvin olla kytketty osaksi kansallista turvallisuutta tai rauhaa. Toisaalta kansainvälistymisen tarkempaan sisältöön ja merkityksiin vaikuttavat myös perussyiden väliset ristiriidat ja niiden keskinäinen liikkeessä oleva valtasuhde.

International Association of Universities -järjestön vuosina 2013–2014 yli sadassa maassa toteutetun kyselyn perusteella yliopistot pitivät kansainvälistymisen yhtenä merkittävänä perussyynä opiskelijoiden ”valmentamista” globalisoituvaa maailmaan muun muassa kulttuurienvälisen osaamisen avulla (de Wit et al. 2015). Kansainvälistymiseen liittyvässä korkeakoulupolitiikassa taas ovat viime vuosikymmenien aikana akateemisten ja kulttuuristen syiden kustannuksella korostuneet poliittiset ja taloudelliset syyt, kuten kilpailun merkitys (Knight 2012, 41; de Wit 2019, 12). Tämän tyyppisellä kehityksellä saattaa olla kielteisiä seurauksia koulutussivustuksen näkökulman (Kreber 2009, 5) ja kansainvälisen yhteistoiminnan (*international collaboration/cooperation*) kannalta (Knight 2012, 40).

Kilpailukykyyn korostuminen on tutkimuksessa linkitetty laajempaan kontekstiin, globalisaatioon, eli teknologian, talouden, tiedon, ihmisten, arvojen ja ideoiden jatkuvaan virtaan rajojen yli (Knight 1997, 6), joka vaikuttaa yhä enemmän myös korkeakoulutukseen (de Wit 2008; Banks & Bhandari 2012, 380). Kun globalisaatiota on käsitelty kansallisen tason toimivallan kapenemisena, korkeakoulutuksen kansainvälistymistä voi tarkastella (kansallisen) yliopistokoulutuksen tapana vastata globalisaation aiheuttamiin haasteisiin, siihen liittyviin muutospaineisiin ja mahdolliseen yhtenäistämiseen (Rumbley, Altbach & Reisberg 2012, 4; Jibeen & Khan 2015, 196). Kuten Knight (1999) kiteyttää, korkeakoulutuksen kansainvälistymisessä on nähty mahdollisuus kehittää kulttuuriseen moninaisuuteen liittyvää ymmärrystä ja tasoittaa globalisaation yhtenäistävä vaikutusta. Samalla korostuu korkeakoulutuksen merkitys globaalissa maailmassa: se ei ainoastaan reagoi globalisaatioon, vaan siitä on tullut yksi globaalien toimintakentän merkittävistä toimijoista. Näin korkeakoulutusta on sanottu globalisaation agentiksi ja globaalien maailman dynaamiseksi toimijaksi (Banks & Bhandari 2012, 380; de Wit & Merkx 2012, 55; Knight 2012, 27).

Kansainvälistymisen käsite ja sen merkitykset ovat olleet useiden tutkimusten kohteina (esim. Teichler 1999; 2004; Bedenlier, Kondakci & Zawacki-Richter 2018; de Wit 2019). Analyytisesti tutkimukset voi jakaa fokuksen mukaan abstraktimpiin ja konkreettisempiin. Kansainvälistymistä abstraktina kokonaisuutena analysoivat tutkimukset lähestyvät sitä ensisijaisesti prosessina. Knightin tunnetun määritelmän mukaan kansainvälistyminen on prosessi, jossa kansainvälinen, kulttuurienvälinen tai globaali ulottuvuus sisällytetään korkeakoulutuksen tavoitteisiin, tehtäviin ja toimintaan (Knight 2003, 2; Knight 2004, 11). Knightin määritelmää ovat laajentaneet de Wit et al. (2015, 29), joiden mukaan kansainvälistyminen on

tarkoituksellinen prosessi, joka integroi kansainvälisen, kulttuurienvälisen tai globaalin ulottuvuuden toisen asteen jälkeiseen opetuksen päämääriin, funktioihin ja toteutukseen. Integroinnin tarkoituksena on parantaa koulutuksen ja tutkimuksen laatua huomioiden kaikki opiskelijat ja työntekijät ja antaa merkityksellinen panos yhteiskuntaan. (Kursiivi alkuperäistekstissä, tekijän suomennos.)

Määritelmä indikoi, että kansainvälistyminen ei vain tapahdu, vaan kyse on tarkoituksellisesta yhteiskunnallisesta prosessista. Samalla määritelmässä korostuu kansainvälistymisprosessin kattavuus: kaikkien opiskelijoiden ja koko muun yliopiston henkilökunnan lisäksi sen nähdään koskevan yhteiskuntaa kokonaisuutena (katso myös Spencer-Oatey & Dauber 2019). Kaiken kattavuutta on korostettu myös korkeakoulutasolla. Kuten Qiang (2003, 258) kiteyttää, toimiakseen kansainvälistyminen pitää juurruttaa osaksi oppilaitoksen kulttuuria, politiikkaa ja suunnittelu- ja hallinnointiprosessia. Tällaisen kaiken kattavan lähestymistavan on nähty myös olevan kaikkein hyödyllisintä, kun ajatellaan opiskelijoiden tulevaa työllistymistä kansainvälistyvässä ja monikulttuurisessa maailmassa (Van der Wende 2000, 36; Brewer & Leask 2012, 246).

Konkreettisempien määrittelyjen keskiössä ovat aspektit, joista kansainvälistyminen käytännössä koostuu tai joista sen ihanteellisesti pitäisi koostua. Esimerkkejä näistä aspekteista ovat opiskelijoiden ja henkilökunnan rajat ylittävä liikkuvuus, opetussuunnitelman kansainvälistyminen, laadunvalvonta, instituutioiden välinen koulutus- ja tutkimusyhteistyö, kansainvälisten yliopistokonsortioiden perustaminen sekä koulutusvienti ja -tuonti (Van Vught, Van der Wende & Westerhejden 2002, 103). Koulutusohjelman tasolla kansainvälistymistä edesauttavina tekijöinä on pidetty muun muassa kansainvälisten opiskelijoiden rekrytointia, opetusprosessin sisältöä, muotoa, kieltä ja opiskelijoiden liikkuvuutta, resursseja esimerkiksi kansainvälisiin rekrytointeihin ja opetuksen tarjoamista ulkomailla (Echvin & Ray 2002).

Kuten edellä mainitut aspektit osoittavat, kansainvälistymistä pidetään lähtökohtaisesti toivottavana kehityksenä, joka hyödyntää parhaimmillaan moninaisia toimijoita, opiskelijoista yhteiskuntaan kokonaisuutena (Brandenburg 2020). Esimerkiksi rajat ylittävä akateeminen liikkuvuus on parhaimmillaan monensuuntaista ja edesauttaa monikansallisten ylijarjainten verkostojen syntyä ja tiedon tuottamista. Useita elämänalueita koskevan rajat ylittävän tilan (*transnational space*) synty on pantu merkille esimerkiksi Viron ja Suomen tapauksessa (esim. Jakobson et al. 2012). Hyödyt eivät kuitenkaan ole itsestään selviä, vaan tutkimukset tarjoavat osviittaa myös siihen, miten hyödyt saattavat asettua vastakkain lieveilmiöiden kanssa. Yhtenä esimerkkinä siitä on aivovuoto toivotun monensuuntaisen liikkuvuuden sijaan (Knight 2012, 38, 41; de Wit 2019, 11), joka on ollut viime vuosikymmenien aikana ominaista muun muassa itäiselle Euroopalle.

Opetuksen osalta kansainvälistyminen voi parhaimmillaan laajentaa opetuksen monipuolisuutta ja -muotoisuutta sekä lisätä koulutuksen inklusiivisuutta. Tämän tyyppinen opetus tähtää siihen ihanteeseen, että opiskelijasta tulisi eettisesti suuntautunut, joustavasti ajatteleva, (kulttuurista) moninaisuutta ymmärtävä ja vastuullinen ”maailmankansalainen tai globaali kansalainen” (*world citizen* tai *global citizen*) (Haigh 2002; Edwards & Teekens 2012, 279; Jibeen & Khan 2015, 197). Monimuotoisuus menettää kuitenkin tehonsa, mikäli siihen tähdätään esimerkiksi monipuolistamalla länsimaista opetussuunnitelmaa yksittäisten monikulttuurisiksi miellettyjen elementtien avulla (Kreber 2009, 11; ks. myös Spencer-Oatey & Dauber 2019). ”Gloobaalien kansalaisten” kouluttamiseen liittyviä ongelmia onkin käsitelty esimerkiksi postkoloniaalin ja dekoloniaalin tutkimuksen keinoin (Piccin & Finardi 2019).

Käytännössä opetuksen kansainvälistymiseen liittyy vahvasti valtataistelu: mitkä instituutiot, opetusjärjestelmät, kulttuurit ja yhteisöt menestyvät kilpailussa ja mitkä heikkenevät tai sulautuvat muihin (Jibeen & Khan 2015, 198). Hyvän esimerkin tarjoaa maailmassa eniten toisena kielenä opittavan englannin kielen valta-aseman vahvistuminen kansainvälisessä korkeakoulutuksessa (Altbach 2007; Wächter & Maiworm 2014; de Wit 2019, 11). Englanninkielisten koulutusohjelmien perustamisen yhtenä merkittävänä kannustimena on opiskelijoiden liikkuvuuden kasvu ja pyrkimykset houkutella kielen avulla niin sanottuja kansainvälisiä opiskelijoita (Woolf 2005; Edwards & Teekens 2012, 278). Paradoksaalisesti englannin suvereeni johtoasema korkeakoulutuksessa on tulkittavissa myös yksikielisyys-tenä, joka ei edesauta kielellistä moninaisuutta. Joissain tutkimuksissa sitä on pidetty jopa opetussuunnitelman kansainvälistämistä ehkäisevänä tekijänä (Pennycook 1994; Brewer & Leask 2012, 247).

Opiskelijat osana kansainvälistymisprosessia

Kansainvälistymisen yhtenä indikaattorina ja sen merkittävänä toimijoina pidetään kansainvälisiä opiskelijoita, joiden määrä on viime vuosikymmenien aikana kasvanut merkittävästi (ks. johdanto). Hyvän esimerkin tällaisesta käsityksestä tarjoavat tutkimukset, joissa tutkijat valitsevat kohderyhmäksi ulkomaiset, kansainvälisiksi mielletyt opiskelijat analysoidakseen opiskelijanäkökulmaa kansainvälistymiseen. Kansainvälistymisen kohdistaminen ensisijaisesti ulkomaisiin opiskelijoihin ei kuitenkaan ole perusteltua, ja tuoreimmista tutkimuksista esimerkiksi Spencer-Oatey ja Dauber (2019) kehottavat luopumaan tiukasta kahtiajaosta.

Ensinnäkään ei ole yksiselitteistä, ketkä opiskelijoista ovat ”kansainvälisiä”, koska käsitteen määrittely ja laskukäytänteet eri maissa saattavat poiketa keskenään. Määrittelyn perustana voi olla esimerkiksi opiskelijoiden kansalaisuus, edellisen tutkinnon suorituspaikka tai osallistuminen vaihto-ohjelmaan (Rumbley, Altbach & Reisberg 2012, 7). Toiseksi, keskittyminen vain niin sanottuihin kansainvälisiin opiskelijoihin kaventaa edellä mainittua kansainvälistymisen määritelmää, jonka perustana on sekä opiskelijoiden, opettajien että yliopiston muun henkilökunnan osalta kaiken kattavuus. Esimerkkinä siitä on lähes 20 vuotta sitten lanseerattu käsite ”kansainvälistyminen kotona” (*internationalization at home*), joka haastaa opiskelijaliikkuvuuteen pohjautuvaa kansainvälistymiskäsitystä. Käsite peräänkuuluttaa kaikkien opiskelijoiden kansainvälistymistä muun muassa kansainvälisiä ja kulttuurienvälisiä ulottuvuuksia sisältävän opetussuunnitelman avulla (Crowther et al. 2000; Wächter 2003; Beelen & Jones 2015; de Wit & Altbach 2021).

Lisäksi ei ole itsestään selvää, että muista maista tulleiden opiskelijoiden ja sen johdosta lisääntyneen moninaisuuden avulla yliopistosta tai sen opiskelijoista tulee ”kansainväli-

sempiä” (Wächter 2003; Leask 2005; Knight 2011), vaan se vaatii erilaisten näkökulmien ja kokemusten tietoista mukaan ottamista sekä opetukseen että opiskelijaelämään (Brewer & Leask 2012, 252–253). Kondakci, Van den Broeck ja Yildirim (2008, 450–451) ovat tutkineet belgialaista Vlerick Leuven-Ghent Management School -korkeakoulua (VLGMS), jossa on sen perustamisesta tutkimuksen tekemiseen asti opiskellut ihmisiä yli 50 maasta. Tutkimus keskittyi sekä ulkomaisten että belgialaisten opiskelijoiden akateemisiin, sosiaalisiin ja kulttuurisiin kokemuksiin.

Tutkimuksen perusteella opiskelijat kritisoivat VLGMS:n ”kansainvälisyyttä” useammasta näkökulmasta. Esimerkiksi ulkomaisten opiskelijoiden panoksen nähtiin kursseilla olevan pienempi kuin belgialaisten. Paikalliset myös epäilivät ulkomaisten opiskelijoiden akateemisia taitoja ja englannin taitoa. Ulkomaiset opiskelijat taas pitivät ongelmallisena, että heidän ja paikallisten opiskelijoiden sosiaaliset suhteet (esimerkiksi vapaa-aikana) olivat suhteellisen rajallisia. He peräänkuuluttivat myös kulttuurisensitiivisyyttä esimerkiksi kriittisen palautteen antamisen yhteydessä. Samalla belgialaiset opiskelijat pitivät akateemisten taitojen kartoittamista eri kulttuureihin tutustumista merkittävämpänä. Tutkijat päättelivät, että opiskelijoiden käsitys siitä, mikä on ”kansainvälinen korkeakoulu” poikkeaa päättäjien ja koulun näkemyksestä, joka perustuu muun muassa akkreditointiin ja sijoitukseen kansainvälisillä ranking-listoilla (Kondakci, Van den Broeck & Yildirim 2008, 448). Lisäksi he kirjoittavat, että sekä ulkomaisilla että paikallisilla opiskelijoilla on kansainvälistymisessä yhtä merkittävä rooli, ja pitävät tärkeänä paikallisten opiskelijoiden tietoisuuden nostamista VLGMS:stä kansainvälisenä korkeakouluna (Kondakci, Van den Broeck & Yildirim 2008, 461).

VIExpertin opiskelijoiden näkemykset

Tämä artikkeli kartoittaa kyselyn avulla valtakunnallisen Venäjän ja itäisen Euroopan tutkimukseen perustuvan VIExpertin opiskelijoiden näkemyksiä korkeakoulutuksen kansainvälistymisestä. Aineiston rajaamista ohjasi tutkimuksen teoreettinen viitekehys: kyselylomake sisälsi kysymyksiä muun muassa liittyen siihen, miten opiskelijat ymmärtävät kansainvälisyyden käsitteen, sen merkitykset ja ristiriidat sekä miten korkeakoulutuksen kansainvälistyminen näkyy heidän kokemustensa perusteella opinnoissa.

Koronatilanteesta johtuen kysely toteutettiin e-kyselynä. Jotta opiskelijat saisivat mahdollisimman hyvin ”äänenä kuuluviin”, käytin lomakkeessa avoimia kysymyksiä ja jätin vastauksille reilusti tilaa. Samalla pidin lomakkeen lyhyehkönä (paperilla kaksi sivua), jotta kysely pysyisi kompaktina ja edesauttaisi opiskelijoiden keskittymistä vastaamiseen. Esittelin tutkimustani VIExpertin uusille opiskelijoille tarkoitettussa Zoom-välitteisessä perehdyttämis-tilaisuudessa elokuussa 2020. Sen jälkeen lähetin sähköpostitse VIExpert-listalle ohjeistuksen koskien tutkimusta ja kyselylomaketta. Listalla oli VIExpertin laskelmien mukaan silloin 179 opiskelijaa. Aineiston luotettavuuden varmistamiseksi testasin kyselyä etukäteen ja selkeytin joitakin kysymyksiä pilottivaiheen tulosten perusteella. Sen lisäksi aineisto kerättiin lyhyellä aikavälillä: lomake oli auki 27.8.–1.10.2020. Sinä aikana siihen vastasi 19 opiskelijaa.

Kysely oli mahdollista täyttää anonyymisti. Yli puolet vastanneista (11) kuului ikäryhmään 18–25 vuotta, neljän ikä oli 26–33 vuotta ja loput olivat sitä vanhempia (34–57 vuotta). Sukupuolensa ilmoittaneista vastaajista naisia oli noin 40 % ja loput olivat miehiä. Kymmenen opiskelijaa oli Helsingin yliopistosta, ja lisäksi tutkimukseen vastasi Tampereen, Vaasan, Oulun, Turun, Aalto-yliopiston ja Åbo Akademin opiskelijoita. Koodausvaiheessa nimesin vastaajat vastausjärjestyksessä ja viittaaan heihin artikkelissa käyttämällä koodeja V1–V19.

Kaikki vastanneet sanoivat osaavansa suomea ja englantia, ja lähes kaikkien äidinkieli oli suomi. Melkein kaikki vastasivat osaavansa venäjää (18) ja ruotsia (15). Ruotsin ja venäjän kohdalla osa vastanneista täsmensi, mitä osaamisella tarkoitetaan (esimerkiksi ”osaan välttävästi alkeet”, ”tulen jokseenkin toimeen ruotsilla ja venäjällä”). Niitä seurasivat saksa (6) ja ranska (3). Harvemmin osatuista kielistä opiskelijat mainitsivat muun muassa tšekin, viron ja unkarin. Jokainen opiskelija sanoi osaavansa vähintään kolmea kieltä. Noin puolet opiskelijoista (9) kertoi opiskelleensa enemmän kieliä kuin mitä he sanoivat osaavansa. Muutama esimerkiksi sanoi opiskelleensa espanjaa, mutta kukaan ei väittänyt osaavansa sitä. Jotkin vastaajat olivat opiskelleet harvinaisempiakin kieliä.

Opiskelijoista 16 sanoi asuneensa ulkomailla, heistä kuusi useammassa kuin yhdessä maassa. Yhdeksän ihmistä oli asunut Venäjällä. Aikaväli vaihteli hieman yli kuukaudesta viiteen vuoteen. Merkittävä osa ulkomailla asumisesta liittyy vaihto-opiskeluun. 16 opiskelijaa kertoi olleensa vaihto-opiskelijana ja seitsemän suunnitteli vaihtoon lähtemistä.

Kun Helsingin yliopiston opiskelijoista vuonna 2017 vähintään kolme kuukautta kestäneessä vaihdossa oli ollut noin 18 % opiskelijoista¹ (Koponen 2018), kyselyyn vastanneiden kiinnostus vaihto-opiskeluun näyttää selvästi keskimääräistä suuremmalta. Vaikka lähes kaikkien vastanneiden äidinkieli oli suomi ja näin he eivät Suomessa yleensä luokitutaan ”kansainväliset opiskelijat”, mikäli sillä tarkoitetaan muualta Suomeen tulleita opiskelijoita, vastanneet selvästi toteuttavat opinnoissaan monin tavoin rajat ylittävää elämää muun muassa suorittamalla monipuolisia kieliopintoja. Näin tutkittavilta saatava tieto ja henkilökohtainen kokemus aiheesta ovat merkittäviä laadullisen tutkimuksen edustavuuden varmistamiseksi (esim. Tuomi ja Sarajarvi 2002, 88–89).

Analyyysi: opiskelijat ristiriitaisen kansainvälistymisprosessin määrittelijöinä

Haastatteluaineiston empiirisen analyysin taustalla on ajatus siitä, että kielen avulla tuotetaan merkityksiä. Analyysin tarkoituksena on tehdä näkyväksi kansainvälistymiseen liitettävien merkitysten ja mahdollisten ristiriitojen kirjo (ks. Suoninen 1999). Analysoin aineiston lähiluvun (*close reading*) avulla eli tarkastelin aineistoa ”tarkasti eritellen” päästäkseni tulkitsemaan sitä (Pöysä 2010, 331, 333; Brummett 2019, 2). Käytännössä lähiluku siis tarkoitti tekstin lukemista useaan kertaan, joiden aikana panin merkille aineiston keskeiset piirteet ja kohdistin huomion niihin (Pöysä 2010, 338, 342). Lukukertojen aikana tein merkintöjä käsitteistä ja näkökulmista, jotka loivat perustan tekstin tulkitsemiselle ja tulkintojen syventämiselle (ks. Pöysä 2010, 335, 339–340). Näin kartoitin tutkimuskysymysten perusteella aineistosta temaattisia näkökulmia.

Edellisessä kappaleessa esitetyn teoreettisen kehyksen avulla kokosin nämä temaattiset näkökulmat kahdeksi ulottuvuudeksi, joista toinen oli arvot ja yhteistyö ja toinen yhtenäisyys (homogeenisuus) ja moninaisuus. Kaikki opiskelijat sanoivat, että kansainvälistyminen näkyy heidän jokapäiväisissä opinnoissaan. Eroja löytyi kuitenkin siinä, mitä merkityksiä opiskelijat kansainvälistymiseen liittivät: merkitykset kiteytyvät toisaalta yhteistyön ja toisaalta arvojen ympärille. Vastausten perusteella kansainvälistyminen näyttää myös prosessina, jota läpäisee ristiriita yhtenäisyyden ja moninaisuuden välillä: toisaalta korostetaan yhteiseksi miellettyjä tekijöitä, kuten englannin kielen merkitystä, toisaalta taas tarvetta toimia sensitiivisesti akateemisten toimijoiden moninaisuuden vahvistamiseksi.

Ulottuvuuksien pohjalta aineistosta rakentuu neljä kategoriaa. Kategoriat ovat koko aineiston perusteella rakennettuja ideaalityyppejä eivätkä esiinny sellaisinaan yksittäisissä

vastauksissa. Samalla kaikki lomakkeet sisälsivät useamman kategorian ”rakennuspalikoita”. Nimesin kategoriat vastaavasti yhtenäinen yhteistyöulottuvuus ja moninainen yhteistyöulottuvuus sekä yhtenäinen arvoulottuvuus ja moninainen arvoulottuvuus. Käytän näitä nimiä tulosten jäsentämiseen.

Yhtenäinen yhteistyöulottuvuus: englanti ja ulkomaat. Yhtenäinen yhteistyöulottuvuus lähestyy kansainvälistymistä kansainväliseksi mielletyn toiminnan kuten akateemisen liikkuvuuden ja englannin kielen käytön kautta. Vastauksista nousi esiin englannin kielen merkittävä rooli sekä opetuksen, kurssimateriaalien että oppinäytetöiden yhteydessä. Yhden vastanneen sanoin ”lähestulkoon kaikki materiaalit ovat englanniksi” (V3), toinen kertoi, miten opiskelijoilta odotetaan laajaa ja korkeatasoista (englannin) kielitaitoa (V7). Englannin nähtiin olevan kansainvälisen tiedeyhteisön yhteinen kieli ja näin sen osaamista sekä opiskelijoiden että opettajien kohdalla pidettiin implisiittisesti tai eksplisiittisesti myös oletusarvona. Toisaalta vastauksista kävi myös ilmi englannin kielen valta-asemaan liittyvä ristiriita, koska englanti ei ole kaikkien vahvin vieras kieli. Varsinkin ”kansainvälisistä opiskelijoista” koostuvan ryhmän kohdalla pidettiin tärkeänä toimivia kielijärjestelyjä ja yhteisten pelisääntöjen luomista, jotta nämä auttaisivat vahvistamaan opiskelijoiden toimijuutta.

Kielen lisäksi yhtenäiseksi tekijäksi nousivat akateemisen liikkuvuuden erilaiset muodot, kuten vaihtomahdollisuudet ja vaihto-opiskelijat, ulkomailta tulleet opettajat, monikulttuuriset opiskelijaryhmät ja ulkomaalaiset kurssikaverit. Kuten yksi opiskelija kiteytti vastauksessaan:

Luennoitsijoita on ulkomailta ja kotimaisilla luennoitsijoilla on usein kokemusta ulkomailta työskentelystä. Monet opiskelutoverit (ja myös minä itse) suorittavat vaihto-opintoja ja vaihtareita tulee puolestaan vuosittain Helsinkiin. (V4).

Käsitteenä ’kansainvälinen opiskelija’ herätti erilaisia ajatuksia. Osa vastanneista kytki sen ulkomailta opiskelemiseen ja opiskelijaan, ”joka on onnistunut rikkomaan Suomi-kuplansa” (V3). Vastaavasti muualta Suomeen tulleet opiskelijat nähtiin kansainvälisinä. Opiskelijoiden subjektiasemaa ja toimintaa pidettiin merkittävänä sekä heidän itsensä että yliopiston näkökulmasta, koska he voivat edistää yliopiston kansainvälistymistä ulkomaan kokemusten kuten vaihto-opintojen kautta. Samalla yliopiston käytäntöjen nähtiin olevan universaaleja eli yhtäläisiä kaikille. Osa vastanneista oli sitä mieltä, että opettaessaan niin sanotuista kansainvälisistä opiskelijoista koostuvaa ryhmää opettajan ei tarvitse huomioida sitä mitenkään erityisemmin. Siinä kohtaa pimentoon jäi aiheeseen liittyvä ristiriita: universaaliksi tarkoitetut käytännöt on harvemmin rakennettu kuuntelemalla tasapuolisesti mahdollisimman monia näkökulmia. Näin ne voivat pahimmillaan toimia vallankäyttönä, joka saattaa heikentää joidenkin opiskelijoiden toimijuutta.

Moninainen yhteistyöulottuvuus: monikielisyys ja moninaiset verkostot. Moninainen yhteistyöulottuvuus pohjautuu käytännön toimintaan ja yhteistyöhön, mutta yhtenäisten tekijöiden sijaan yhteistyön nähdään perustuvan moninaisuuteen. Kansainvälistymistä pidetään sellaisena valtioiden, alueiden, kielten ja kulttuurien rajat ylittävänä yhteydenpitona sekä erilaisten ihmisten ja eri maiden kansalaisten välisenä verkostoitumisena, jossa irrottaudutaan kotimaasta ja mukavuusalueelta. Irrottautumisen tarkoituksena on oppia jotain uutta sekä tuoda ihmisiä eri puolilta maailmaa lähemmäksi toisiaan. Osana sitä prosessia esiin nostettiin monikielisyys ja -kulttuurisuus. Vastauksissa kansainvälistyminen kytkettiin muun muassa venäjän kieleen, yliopiston monikieliseen viestintään ja niin sanottuun tandem-tyylyiseen kielikurssiin, jossa eri äidinkielliset opiskelijat opettavat toisiaan. Nämä ajatukset ovat samalla

esimerkki kansainvälistymisen kulttuurisista perussyistä, jotka tähtäävät kulttuurisen ja kielellisen moninaisuuden ylläpitoon ja levittämiseen vaihtoehtona homogenisoivana pidetylle globalisaatiolle (Kreber 2009, 3–4).

Vaikka lähes kaikki vastanneet nostivat esiin englannin merkityksen kasvun, osa heistä myös problematisoi englannin ylivaltaa korostamalla monikielisyyden merkitystä ja pohdimalla, että kansainvälisyyttä kuvastaa jonkin muun kielen kuin englannin opetteleminen ja ihanteellisesti englantia voisi käyttää opiskelussa mahdollisimman vähän. Aineistosta nousi esiin myös kansainvälistymiseen sisältyvä ristiriita: kansainvälistymispuheen kanssa rinnakkain yliopistolla karsitaan kielten opetusta ja yliopistoista ”pyritään tekemään englanninkielisiä”. Yhden vastaajana sanoin ”yksinomaan englannin käyttö tuntuu ehkä joissakin tilanteissa välttämättömältä, mutta tällöin on aika paksua puhua kansainvälisyydestä” (V15).

Myös ”kansainvälisen opiskelijan” yhteydessä korostuvat kielen ja kulttuurin merkitys: kansainvälisinä pidetään opiskelijoita, jotka opiskelevat muulla kuin omalla äidinkielellään, käyttävät vieraskielistä kirjallisuutta, ovat kielitaitoisia ja kiinnostuneita muiden opiskelijoiden kulttuuritaukasta sekä tekemisissä vaihto-opiskelijoiden kanssa. Samalla esiin nousevat kansainvälisen ja paikallisen tiiviit kytkökset, koska mikään tai kukaan ei ole puhtaasti kansainvälinen tai kansallinen. Kuten yksi opiskelija kirjoittaa: ”Miten Suomessa opiskelevasta ulkomaalaisesta voi tulla kansainvälinen, jos hänen ei anneta oppia edes paikallisia kieliä? Semmoisen Suomi-kokemus jää pintaraapaisuksi.” (V15.)

Samalla kansainvälinen voi olla myös ilman, että kiertäisi maailmaa (V18), varsinkin kun hiilineutraaliutta peräänkuuluttavien tutkimusten tavoin (de Wit & Altbach 2020; de Wit & Altbach 2021, 43, 44) myös opiskelijoiden vastauksissa mainittiin matkustuksen hiilijalanjälki. Muutama vastannut pohti, että ainakin teoriassa kaikki opiskelijat ovat kansainvälisiä ja opiskelija voi olla kansainvälinen myös vaikka ei opiskelisi ulkomailla. Näin kansainvälisyys perustuu fyysisen sijainnin ja liikkuvuuden sijaan moninaiseen akateemiseen sisältöön, toimintatapoihin ja verkostoitumiseen, ja sen voi mieltää osaksi kansainvälistymistä kotona (esim. de Wit & Altbach 2021, 42). Yleisemmällä tasolla kansainvälisen opiskelijan nähtiin olevan ”sujuvasti globaalissa ympäristössä navigoiva yliopistoyhteisön jäsen” (V4), joka verkostoituu ja identifioi itsensä osaksi tietyn aihepiirin kansainvälistä asiantuntija- ja tutkimusyhteisöä.

Opiskelija voi olla ”kansainvälinen” myös keskittymällä opiskelussa kansainväliseen sisältöön, jonka järjestämisessä opettajilla on suuri vastuu. Esimerkiksi mikäli luokassa on eritaustaisia ihmisiä, opettaja voisi vahvistaa opiskelijoiden subjektiasemaa pyytämällä opiskelijoilta eri maita koskevia esimerkkejä. Vaikka tällaiset toimet tähtäävät opetuksen monimuotoisuuteen, ne eivät aiemman tutkimuksen mukaan välttämättä kuitenkaan takaa sitä (esim. Spencer-Oatey & Dauber 2019). Uudenlaisten näkökulmien ja toimintatapojen avulla syntyy uutta tietoa, ja jo olemassa olevaa tietoa voi käsitellä uudenaikaisesta perspektiivistä. Samalla mainittiin valmius tarkastella oman yhteiskunnan toimintatapoja tarvittaessa myös kriittisesti. Näin kansainvälinen sisältö ei tarkoittaa niinkään uusien teemojen tuomista opetukseen vaan monimuotoisuuden ymmärtämistä ja siitä oppimista. Yhden opiskelijan sanoin

Nykyään se on jo niin jokapäiväistä ja liittyy kaikkeen tekemiseen, että mielestäni on jo vaikeaa keksiä asiaa, jota käsiteltäessä olisi järkevää erottaa kansallista ja kansainvälistä missään yhteydessä – toisin sanoen lähes kaikki on mielestäni kansainvälistä. (V10.)

Yhtenäinen arvoulottuvuus: kilpailu ja selviäminen. Yhtenäisen arvoulottuvuuden taustalla on käsitys kansainvälistymisestä kilpailuasetelmana, johon maailman maat parhaansa mukaan osallistuvat ja jossa ne haluavat pärjätä (Knight 2011; Marginson 2017; de Wit 2019, 12). Oletusarvoisesti kaikki eivät voi voittaa kilpailussa, vaan joidenkin voitto tarkoittaa toisten häviötä. Näin tämä kategoria toimii esimerkkinä kansainvälistymisen taloudellisista perussyistä (Kreber 2009, 3–4).

Pärjätäkseen kilpailussa Suomi ja muut maat pyrkivät kunnostautumaan tietyillä osa-alueilla. Yhtenä ”kansainvälistymiskeinona” pidetään asiantuntijoiden ja huippuosaamisen houkuttelemista Suomeen muualta maailmasta. Yhden vastanneen sanoin, pienenä maana Suomi ei pärjää yksin eikä eristäytymällä, vaan tarvitsee ”kavereita ja kansainvälisiä yhte-kyksiä ympäri maailmaa” (V5). Opetuksessa samanlainen kilpailuasetelmia saattaa vahvistaa joidenkin opiskelijoiden ja heikentää toisten subjektiasemaa, kuten yksi opiskelija kiteyttää:

Hyvänä esimerkkinä oli omassa yliopistossani järjestetty kurssi, jonka opettaja oli venäläinen ja hän oletti suomalaisten opiskelijoiden tuntevan esimerkiksi keskeisiä paikkoja Moskovassa tai historiallisia yleissivistykseen kuuluvia asioita kuten rakennuksia tai muotokuvia. Tunneilla pärjäivät paremmin Venäjältä kotoisin olevat tai siellä ainakin vierailleet opiskelijat. (V14.)

Konkreettisenä esimerkkinä kansainvälistyvän korkeakoulutuksen kilpailuasetelmasta toimivat lukukausimaksut tai rajat ylittävä kilpailu työ- ja harjoittelupaikoista. Näiden kautta asetelma aktualisoituu yksilötasolla, jossa se koskee sekä opiskelijoita että yliopiston henkilökuntaa.

Arvoulottuvuuden kilpailuasetelmasta johtuen kansainvälinen ja kansallinen voivat näyttäytyä myös vastakohtina, koska kansainvälistyminen ja sen mukana tulevat elementit saattavat peitota kansallisen moninaisuuden, joka jää ikään kuin taka-alalle. Esimerkkinä vastanneet nostivat esiin suomenkielisen opetuksen mahdollisen vähenemisen ja suomen kielen aseman heikkenemisen sivistyskielenä. Kuten yksi opiskelija vastauksessaan kysyy ”Kuinka tukea suomenkielistä opetusta, tiedeviestintää ja tutkimusta kansainvälisyyden rinnalla?” (V7)

Lisäksi kansallinen ja yksilötaso saattavat kääntyä vastakkain: yksilön lisääntyneet mahdollisuudet voidaan joskus tulkita haitalliseksi kansallisella tasolla. Kuten yksi vastanneista kirjoittaa, kansainvälistyminen ”voidaan nähdä myös riskinä, sillä se saattaa lisätä aivovuotoa ja rasittaa koulutusjärjestelmää ollessa vastikkeeton esimerkiksi EU:n jäsenvaltioiden tutkinto-opiskelijoille” (V13).

Moninainen arvoulottuvuus: avoimuus ja sensitiivisyys. Moninaisen arvoulottuvuuden taustalla on ajatus avoimuudesta ja avarakatseisuudesta. Kun yliopiston ”tarkoituksena on kouluttaa kriittiseen ja laaja-alaiseen ajatteluun kykeneviä ihmisiä”, niin kansainvälistyminen on merkittävä osa sen toteutumista (V14). Näkemys tukee aiempien tutkimusten väitteitä, että yksinomaan ulkomaisten opiskelijoiden määrän perusteella ei voi vetää johtopäätöksiä oppilaitoksen ”kansainvälisyydestä” (esim. Knight 2011; Brewer & Leask 2012, 252–253).

Osana kansainvälistymistä opiskelijat nostavat esiin kiinnostusta ja uteliaisuutta eri alueita, maita, kulttuureja, kieliä ja ihmisiä kohtaan sekä halukkuutta oppia niistä tai niitä. Nämä valmiudet vahvistavat opiskelijoiden subjektiasemaa kansainvälistymisprosessissa luomalla pohjan kyvyille toimia erilaisten ihmisten kanssa. Kuten yksi vastanneista kiteyttää, ”[k]ansainvälisyys on asenne jokapäiväisessä elämässä. Se näkyy hyväksymisenä, kuuntelemisena, joustavuutena toiminnassa ja ymmärtämisenä.” (V19). Näin kansainvälistyminen lisää heterogeenisyyttä ja

suvaitsevaisuutta, avartaa maailmankuvaa ja tuo sitä kautta korkeakoulutukseen ja yhteiskuntaan laajemmin uusia näkökulmia, ideoita ja innovatiivisuutta. Yhden vastanneen mukaan ”kansainvälinen opiskelija” tarkoittaa sitä, että

opiskelija on aktiivisesti kiinnostunut oman alansa ilmiöistä oman asuinmaansa rajojen ulkopuolellakin ja edistää tällaista osaamistaan myös omilla valinnoillaan (V14).

Osa vastanneista korosti opettajien avoimen asenteen ja arvojen merkitystä, varsinkin kun opettajilla on mahdollisuus vaikuttaa opiskelijoiden arvoihin, asenteisiin ja siihen, että he kykenevät näkemään ja tunnistamaan erilaisia mahdollisuuksia. Näin opettajan on tärkeää välttää tiukkoja ennakko-oletuksia, jotka saattavat varsinkin eritaustaisessa luokassa heikentää joidenkin opiskelijoiden toimijuutta. Sen sijaan hän voisi tähdätä siihen, että opiskelijat tunnistaisivat ja hyväksyisivät erilaiset ajattelu- ja toimintatavat. Tämä vaatii opettajalta kulttuurisensitiivisyyttä erilaisten kielten, taustojen ja siihen liittyvien käytöstopojen ja tabujen ymmärtämisen suhteen, samoin määrätietoista toimintaa, jotta kaikki opiskelijat tulisivat osaksi opiskelijayhteisöä ja niiden asema kansainvälistymisprosessin toimijoina vahvistuisi.

Kansainvälistymistä moninaisena prosessina esittävät ulottuvuudet vahvistavat aiempien tutkimusten väittämiä, että korkeakoulutusta voi pitää nykymaailman dynaamisena toimijana, joka ylläpitää monimuotoisuutta (de Wit 2008, 3; Banks & Bhandari 2012, 380; de Wit & Merckx 2012, 55; Knight 2012, 27). Yhtenäisyyden perustuvien ulottuvuuksien keskiössä on keskittyminen esimerkiksi englannin taitoon, jonka avulla olisi tarkoitus selvittää kansainvälisessä kilpailutilanteessa. Analyysin tuloksena syntyneet neljä kategorialla on esitetty graafisesti kuviossa 1.

Kuvio 1. VIEExpertin opiskelijoiden näkemykset korkeakoulutuksen kansainvälistymisestä.

Kansainvälistymisen ristiriitaiset merkitykset

Tämän tutkimuksen lähtökohtana oli korkeakoulutuksen kansainvälistymisprosessin monisyisyys, ristiriitaisuus ja jännitteet, joita tarkastelin opiskelijanäkökulmasta. Toisin kuin tutkimuksissa, joissa korkeakoulutuksen kansainvälistymistä on lähestytty valitsemalla kohderyhmäksi ulkomaalaiset opiskelijat ja kartoittamalla heidän kokemuksiaan (esim. Brown 2009), tämä tutkimus tekee näkyväksi, miten kansainvälistyminen ja sen ristiriidat ovat luontainen osa suomalaisopiskelijoiden jokapäiväistä todellisuutta ja muokkaavat heidän opiskelukokemustaan monella tavoin.

Tulokset osoittavat, että kansainvälistymiseen liitetään erilaisia ristiriitaisia merkityksiä ja siihen liittyy perussyiden välisiä jännitteitä (katso myös Knight 2012, 28). Kuten myös aiemmassa tutkimuksessa (esim. Knight 2012, 41; de Wit et al. 2015; de Wit 2019, 12), kansainvälistymisen käsitteen yhteydessä haastatteluaineistossa kietoutuvat akateemiset ja taloudelliset perussyyt sekä kulttuuriset perussyyt kuten kulttuurinen ja kielellinen monimuotoisuus. Vastauksissa nousee esiin kansainvälistymisen moninaisuuden ja globalisaation yhtenäistävän vaikutuksen välinen jännite, jota opiskelijat kokevat arjessaan. Samalla niiden väliin ei piirry selkeää rajaa, koska esimerkiksi englannin universaali asema nähdään ristiriitaisesti sekä merkinä kansainvälistymisestä että kansainvälistä monimuotoisuutta uhkaavana tekijänä. Tutkimus vahvistaa aiemman tutkimuksen tuloksia (esim. Kreber 2009, 3–4), jonka perusteella rajat ylittävä yhteistoiminta ja avoimuus saatetaan nähdä vastakkaisina omien (kansallisten) intressien ja kilpailukyvyn kanssa. Samalla opiskelijoiden näkemyksessä kansainvälistymisestä korostuu jokapäiväisyys ja ruohonjuuritaso: kun osan tutkimusten mukaan (Knight 2011; de Wit 2019, 11, 12) kansallisten päättäjien ja korkeakoululaitosten toimintaa ohjaavat yhtenä merkittävänä tekijänä sijoitukset ranking-listoilla, tämä aspekti nousi tässä tutkimuksessa esiin vain epäsuorasti, kilpailun kautta.

Kansainvälistymisen määrittelyssä tärkeinä tekijöinä näyttäytyvät kielet sekä Suomesta ja Suomeen suuntaava akateeminen liikkuvuus. Varsinkin kieltenopetuksen yhteydessä vastauksista nousi esiin korkeakoulupolitiikan merkitys. Kieliin ja liikkuvuuteen keskittyvän näkökulman haastaa näkemys, jonka mukaan korkeakoulutuksen kansainvälistyminen on kaiken kattava: se koskee sekä opetuksen sisältöä, yliopistojen henkilökuntaa että opiskelijoita riippumatta siitä, osallistuvatko he esimerkiksi akateemiseen liikkuvuuteen. Näkökulman laajeneminen ja kansainvälistymisen jokapäiväisyys häivyttävät sen taustalla vaikuttavat toimijat, valtasuhteet ja päätökset, joilla sitä juurrutetaan osaksi oppilaitoksen käytäntöjä. Samalla hämärtyvät myös opiskelijoiden ja muiden toimijoiden vaikutusmahdollisuudet ja oletusarvoisesti heidän tehtäväkseen jää toimia heille osoitetuissa puitteissa.

Analyysin perusteella opiskelijoiden kansainvälistymisen kokemukseen liittyy aiemman tutkimuksen tavoin (esim. Van Vught, Van der Wende & Westerhejden 2002, 103) normatiivinen ulottuvuus. Sen keskiössä on positiivisten odotusten ja negatiivisten vaikutusten välinen jännite, joka ilmenee esimerkiksi opetusprosessin sisällön, kielen ja liikkuvuuden yhteydessä. Positiivinen ja negatiivinen eivät ole tässä yhteydessä yksiselitteisiä vaan riippuvat tarkastelun näkökulmasta: esimerkiksi yksilötason lisääntyneiden mahdollisuuksien voidaan nähdä heikentävän kansallista tasoa. Kansallinen taso tuli aineistosta esiin Suomeen liittyvien esimerkkien ja suomalaisen näkökulman avulla, kun taas sen laajempi kriittinen tarkastelu esimerkiksi nostamalla esiin tiettyjen maiden ja alueiden altistumista aivovuodolle jäi puuttumaan.

Avoimilla kysymyksillä kerätyn aineiston avulla artikkeli valottaa korkeakoulutuksen kansainvälistymisen merkitysten kirjoja ja ristiriitoja opiskelijanäkökulmasta. Määrällisesti suhteellisen suppean, mutta sisällöllisesti rikkaan aineiston analyysiin sopi parhaiten laadullinen lähestymistapa, ja näin tutkimus ei tähtää tulosten yleistämiseen. Tutkimuksessa esiin nousseet ulottuvuudet ja kategoriat mahdollistavat kuitenkin laajemman jatkotutkimuksen, jossa olisi mielekästä verrata opiskelijoiden ja yliopiston henkilökunnan näkemyksiä kansainvälistymisestä sekä analysoida kansainvälisen kilpailun luoman menestyspaineen ja avoimen sensitiivisen asenteen välistä jännitettä. Samoin tulevien tutkimusten selvitettäväksi jää, mitä vaikutuksia nykyisellä maailmanpoliittisella tilanteella, ja varsinkin Venäjän hyökkäyssodalla Ukrainassa, on aluetutkimukselle ja akateemisen yhteisön käsityksille kansainvälistymisestä.

Viitteet

- 1 Luvut eivät ole yksi yhteen verrattavissa, koska Koponen ei tarkastele ainoastaan maisteriohjelmiä. VIExpert-aineiston ja koko yliopiston lukujen välillä on kuitenkin niin iso ero, että ne osoittavat VIExpertin ”kansainvälisyyden” suhteessa yliopistoon keskimäärin.

Lähteet

- Aleksanteri-instituutti (2022), VIExpert – Venäjän ja itäisen Euroopan asiantuntijaopinnot. <https://www2.helsinki.fi/fi/aleksanteri-instituutti/viexpert-venajan-ja-itaisen-euroopan-asiantuntijaopinnot>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Altbach, Philip G. (2007), The imperial tongue: English as the dominating academic language. – *Economic and Political Weekly* 42:36, 3608–3611. <http://www.jstor.org/stable/40276356>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Banks, Melissa & Bhandari, Rajika (2012), Global Student Mobility. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 379–397. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Bedenlier, Svenja, Kondakci, Yasar, & Zawacki-Richter, Olaf (2018), Two Decades of Research into the Internationalization of Higher Education: Major Themes in the Journal of Studies in International Education (1997–2016). – *Journal of Studies in International Education* 22:2, 108–135. <https://doi.org/10.1177/1028315317710093>.
- Beelen, Jos & Jones, Elspeth (2015), Defining ‘internationalisation at home’. – *University World News* 393:4. <http://www.universityworldnews.com/article.php?story=20151202144353164>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Brandenburg, Uwe (2020), Internationalisation in higher education for society – IHES in the times of corona. – *Sociální pedagogika / Social Education* 8:1, 11–24. <https://doi.org/10.7441/soced.2020.08.01.01>

- Brewer, Elizabeth & Leask, Betty (2012), Internationalization of the Curriculum. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 245–265. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Brown, Lorraine (2009), Worlds Apart: The Barrier Between East and West. – *Journal of International and Intercultural Communication* 2:3, 240–259. <https://doi.org/10.1080/17513050902985323>.
- Brummett, Barry (2019), *Techniques of Close Reading*. London: SAGE Publications.
- Crowther, Paul, Joris, Michael, Otten, Matthias, Nilsson, Bengt, Teekens, Hanneke, & Wächter, Bernd (2000), Internationalisation at home: A position paper. Amsterdam: European Association for International Education. <https://www.univ-catholille.fr/sites/default/files/Internationalisation-at-Home-A-Position-Paper.pdf>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- de Wit, Hans (2008), The internationalisation of higher education in a global context. – *The dynamics of international student circulation in a global context*. Ed. Hans de Wit, Pawan Agarwal, Mohsen Said, Molathegi T. Schoole & Muhammad Sirozi. Rotterdam: Sense Publishers, 1–14. <https://doi.org/10.1163/9789460911460>.
- de Wit, Hans (2019), Internationalization in Higher Education, a Critical review. – *SFU Educational Review* 12:3, 9–17. <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i3.1036>.
- de Wit, Hans (2021), Internationalization in Higher Education: the Challenging Road from a Western Paradigm to a Global and Inclusive Concept. – *The Bloomsbury Handbook of Internationalization of a Higher Education in the Global South*. Ed. Juliet Thondhlana, Evelyn Chiyevo Garwe, Hans de Wit, Jocelyne Gacel-Ávila, Futao Huang & Wondwosen Tamrat. London: Bloomsbury Academic, 23–28. <http://dx.doi.org/10.5040/9781350139275>.
- de Wit, Hans & Altbach, Philip G. (2020), Time to Cut International Education’s Carbon Footprint. – *University World News*, January 11. <https://www.universityworldnews.com/post.php?story=20200108084344396>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- de Wit, Hans & Altbach, Philip G. (2021), Internationalization in higher education: global trends and recommendations for its future. – *Policy Reviews in Higher Education* 5:1, 28–46. <https://doi.org/10.1080/23322969.2020.1820898>.
- de Wit, Hans, Hunter, Fiona, Howard, Laura, & Egron-Polak, Eva (2015), Internationalisation of higher education. Brussels: Policy Department, Directorate General for Internal Policies, European Parliament. [https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU\(2015\)540370_EN.pdf](https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2015/540370/IPOL_STU(2015)540370_EN.pdf). (Tarkistettu 12.4.2022).
- de Wit, Hans & Merckx, Gilbert (2012), The History of Internationalization of Higher Education. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 43–59. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Echvin, Claude & Ray, Daniel (2002), Measuring internationalization in educational institutions. Case study: French Management Schools. – *Higher Education Management and Policy* 14:1, 95–108. <https://doi.org/10.1787/hemp-v14-art4-en>.
- Edwards, Jane & Teekens, Hanneke (2012), Leveraging Technology and the International Classroom for Cross-Cultural Learning. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 267–282. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Ergin, Hakan, de Wit, Hans & Leask, Betty (2019), Forced Internationalization: An Emerging Phenomenon. – *International Higher Education* 97, 9–10. <http://dx.doi.org/10.6017/ihe.2019.97.10938>.
- Haigh, Martin J. (2002), Internationalization of the curriculum: Designing inclusive education for small world. – *Journal of Geography in Higher Education* 26:1, 49–66. <https://doi.org/10.1080/03098260120110368>.
- IOM’s Global Migration Data Analysis Centre (2020), Migration Data Portal. <https://www.migrationdataportal.org>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Jakobson, Mari-Liis, Järvinen-Alenius, Pauliina, Pitkänen, Pirkko, Ruutsoo, Rein, Keski-Hirvelä, Elisa & Kalev, Leif (2012), The Emergence of Estonian-Finnish Transnational Space. – *Migration and Transformation: Multi-Level Analysis of Migrant Transnationalism*. Ed. Pirkko Pitkänen, Ahmet Iceduygu, & Sert Deniz. Dordrecht: Springer, 159–206. https://doi.org/10.1007/978-94-007-3968-0_5
- Jibeen, Tahira & Khan, Masha A. (2015), Internationalization of Higher Education: Potential Benefits and Costs. – *International Journal of Evaluation and Research in Education* (IJERE) 4:4, 196–199. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1091722.pdf>. (Tarkistettu 12.4.2022).

- Knight, Jane (1997), Internationalisation of Higher Education: A Conceptual Framework. – *Internationalisation of Higher Education in Asia Pacific Countries*. Ed. Jane Knight & Hans de Wit. Amsterdam: European Association for International Education (EAIE), 5–19.
- Knight, Jane (1999), Internationalization of higher education. – *Quality and internationalization in higher education*. Ed. Hans de Wit & Jane Knight. Paris: OECD, 13–23. <https://www.oecd-ilibrary.org/docserver/9789264173361-en.pdf>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Knight, Jane (2003), Updating the definition of internationalization. – *International Higher Education* 33, 2–3. <https://doi.org/10.6017/ihe.2003.33.7391>.
- Knight, Jane (2004), Internationalization remodeled: definition, approaches, and rationales. – *Journal of Studies in International Education* 8:1, 5–31. <https://doi.org/10.1177/1028315303260832>.
- Knight, Jane (2011), Five Myths about Internationalization. – *International Higher Education* 62, 1–4. <https://doi.org/10.6017/ihe.2011.62.8532>.
- Knight, Jane (2012), Concepts, Rationales, and Interpretive Frameworks in the Internationalization of Higher Education. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 27–42. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Kondakci, Yasar, Van den Broeck, Herman & Yildirim, Ali (2008), The challenges of internationalization from foreign and local students' perspectives: The case of management school. – *Asia Pacific Educ. Rev.* 9, 448–463. <https://doi.org/10.1007/BF03025662>.
- Koponen, Esko (2018), Kansainvälisyys opetuksessa. Esitys kursilla YA2 Kansainvälinen ja yhteisöllinen toimintaympäristö syyskuussa 2018, Helsinki.
- Kreber, Carolin (2009), Different Perspectives on Internationalization in Higher Education. – *New Directions for Teaching and Learning* 118, 1–14. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/tl.348>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Leask, Betty (2005), Internationalisation of the curriculum: Teaching and learning. – *Teaching international students: Enhancing learning for all students*. Ed. Jude Carroll & Janette Ryan. London: Routledge Falmer, 119–129. <https://doi.org/10.4324/9780203696132>.
- Marginson, Simon (2017), Do rankings drive better academic performance? – *International Higher Education* 89, 6–8. <https://doi.org/10.6017/ihe.2017.89.9833>.
- Pennycook, Alastair (1994), *The cultural politics of English as an international language*. Harlow, Essex: Longman Group.
- Piccin, Gabriela Freire Oliveira & Finardi, Kyria Rebeca (2019), Questioning Global Citizenship Education in the Internationalization Agenda. – *SFU Educational Review* 12:3, 73–89. <https://doi.org/10.21810/sfuer.v12i3.1015>.
- Pöysä, Jyrki (2010), Lähiluku vaeltavana käsitteenä ja tieteidenvälisenä metodina. – *Vaeltavat metodit*. Toim. Jyrki Pöysä, Helmi Järviluoma & Sinikka Vakimo. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura, 331–360.
- Qiang, Zha (2003), Internationalization of Higher Education: Towards a Conceptual Framework. – *Policy Futures in Education* 1:2, 248–270. <https://doi.org/10.2304/pfie.2003.1.2.5>.
- Rumbley, Laura E., Altbach, Philip G. & Reisberg, Liz (2012), Internationalization Within the Higher Education Context. – *The SAGE Handbook of International Higher Education*. Ed. Darla K. Deardorff, Hans de Wit, John D. Heyl & Tony Adams. London: SAGE Publications, 3–26. <http://dx.doi.org/10.4135/9781452218397>.
- Spencer-Oatey, Helen & Dauber, Daniel (2019), Internationalisation and student diversity: how far are the opportunity benefits being perceived and exploited?. – *High Educ.* 78, 1035–1058. <https://doi.org/10.1007/s10734-019-00386-4>.
- Suoninen, Eero (1999), Näkökulma sosiaalisen todellisuuden rakentumiseen. – *Diskurssianalyysi liikkeessä*. Toim. Arja Jokinen & Eero Suoninen. Tampere: Vastapaino, 17–36.
- Teichler, Ulrich (1999), Internationalization as a challenge for higher education in Europe. – *Tertiary Education and Management* 5, 5–22. <https://doi.org/10.1023/A:1018736718422>.
- Teichler, Ulrich (2004), The changing debate on internationalization of higher education. – *Higher Education* 48: 1, 5–26. <https://www.jstor.org/stable/4151528>. (Tarkistettu 12.4.2022).
- Tuomi, Jouni & Sarajärvi, Anneli (2002), *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Tammi.
- Van der Wende, Marijk (2000), Internationalising the curriculum: New perspectives and challenges. – *Internationalising the curriculum in higher education: Reflecting on practice*. Eds. Brian Hudson & Malcolm Todd. Sheffield: Sheffield Hallam University Press, 25–38.

- Van Vught, Frans, Van der Wende, Marijk & Westerheijden, Don (2002), Globalisation and Internationalisation: Policy Agendas Compared. – *Higher Education in a Globalising World. International Trends and Mutual Observations. A Festschrift in Honour of Ulrich Teichler*. Ed. Jürgen Enders & Oliver Fulton. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 103–121.
- Woolf, Michael (ed.) (2005), *I gotta use words when I talk to you: English and international education (EAIE Occasional Paper 17)*. Amsterdam: European Association for International Education.
- Wächter, Bernd (2003), An introduction: Internationalisation at home in context. – *Journal of Studies in International Education* 7:1, 5–11. <https://doi.org/10.1177/1028315302250176>.
- Wächter, Bernd & Maiworm, Friedhelm (eds.) (2014), *English-taught programmes in European higher education: The state of play in 2014 (ACA Papers on International Cooperation in Education)*. Bonn: Lemmens. https://www.lemmens.de/dateien/medien/buecher-ebooks/aca/2014_english_taught.pdf. (Tarkistettu 12.4.2022).

Ylirajaiset traumakulttuurit ja Sofi Oksasen *Puhdistus*

Tutkin artikkelissani Sofi Oksasen *Puhdistusta* (2008) ylirajaisen traumakulttuurin näkökulmasta. Keskittyessään Viron lähihistoriaan ja eri sukupolville periytyvän tahallisen ja tahattoman unohtamisen taakkaan *Puhdistus* tuo esiin Suomessa vähemmälle huomiolle jääneitä Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan traumahistorioita. Tutkin *Puhdistusta* sekä vastaanoton että teosanalyysin kannalta. Niiden lisäksi nostan esiin kirjailijan roolin yhteiskunnallisen keskustelun herättäjänä. Hyödynnän artikkelissa muisti- ja traumatutkimuksen, ylirajaisuuden tutkimuksen sekä postkoloniaalisen tutkimuksen tuoreimpia näkökulmia. Aluksi kartoitan Itä-Euroopan ylirajaista muisti- ja traumakulttuurien kenttää historioitsija Timothy Snyderin tappotanner-käsitteen (*Bloodlands*) avulla sekä sijoitan Oksasen "Gulag-kirjallisuuden" kenttään. Sen jälkeen tarkastelen Oksasta traumakulttuurin kierrättäjänä, joka on julkisissa rooleissa, kirjailijana, kustantajana ja historioitsijana, tuottanut ylirajaista kulttuurista muistia. Käsittelem myös *Puhdistuksen* herättämää keskustelua muistojen kansallisesta omistusoikeudesta Suomessa ja Virossa. Artikkelini osoittaa, että Oksanen on traumahistorioiden kierrättäjänä ja kansallista lähtökohtaa purkavalla otteellaan hämmentänyt keskustelua kirjallisuudesta historian tuottajana.

Riitta Jytilä

Kirjallisuus, muisti ja historia resonoivat keskenään usein erottamattomasti. Yhteiskunnallista keskustelua käydään tällä hetkellä monilla rintamilla siitä, minkälaisia muotoja neuvostoterrori sai eri aikoina ja suhteessa eri kansallisuuksiin. Yksilöt ja kokonaiset kulttuurit muistavat, valikoiden ja tahattomasti. Se, millaiseksi muisti muodostuu, saattaa määrittää pitkälti ihmisten, yhteisöjen ja yhteiskuntien elämää.

Traumaattisia muistoja tuotetaan ja kierrätetään yli kansallisten, kielellisten ja etnisten rajojen, ja muistin kierrätys tuottaa tai purkaa erilaisia kuulumisen kokemuksia. Kirjallisuuden merkityksen ajatellaan usein olevan juuri siinä, että lukemalla pääsee kuvittelemaan todellisuuksia ja elämiä, joihin muuten ei olisi mahdollista päästä: kokemaan ilman elämistä. Traumoista puhuttaessa yksi eniten keskustelua herättäneistä ongelmista onkin trauman siirtyminen kokijasta toiseen tai yhteisöstä toiseen. Millä ehdoin toisten kokemuksia voidaan esittää tai kierrättää? Siitä, millä ehdoin trauma ”siirtyy” yhteisöstä ja kokijasta toiseen, on tullut keskeinen eettinen ongelma: kuka saa puhua traumasta omimatta sitä (Luckhurst 2008, 3–4)? Toisten kulttuurien ja ryhmien traumaattisista muistoista kertominen voidaan myös kokea ongelmallisena. Kysymykseksi nousee, keitä lopulta ovat ne ”me” tai ”he”, joiden muistoista ja menneisyydestä kerrotaan.

Sofi Oksasen tuotannossa sukupuoli ja väkivalta kohtaavat ja ne limittyvät kansallisen identiteetin rakentamiseen sekä kansallisina pidettyjen traumojen käsittelyyn. Traumakulttuurien ylijärjestyessä muistot matkustavat paikasta toiseen, mutta traumaattista muistia on erilaisissa historiallisissa olosuhteissa käsitteellistettävä eri tavoin. Stef Crapsin (2013, 5) mukaan traumaattisia ilmiöitä kirjallisuudessa tarkasteltaessa olisi nostettava esiin sosiaaliset ja historialliset tuotannon ja vastaanoton kontekstit.

Tutkin tässä artikkelissa Sofi Oksasen *Puhdistusta* ylijärjestyksen traumakulttuurin näkökulmasta. Analysoin romaania ja sen herättämiä keskusteluita erityisesti Suomessa, minkä lisäksi nostan esiin kirjailijan roolin yhteiskunnallisen keskustelun herättäjänä. Tärkeänä vertailukohteenä toimii *Puhdistuksen* virolaisesta vastaanotosta tehty tutkimus. Virolaista tulokulmaa traumahistoriaan ja Neuvostoliittoa koskevaan muistikulttuuriin on avannut kirjallisuudentutkija Eneken Laanes (2012; 2021), joka on sivunnut myös romaanin vastaanottoa Suomessa.

Kirjallisuuden voi ymmärtää yhdeksi kulttuurisen muistin muodoksi, jossa ylläpidetään ja tuotetaan erilaisia muistamisen tapoja. Kirjallisuus muistin ilmaisuvälineenä on ennen kaikkea vastaanottoon liittyvä ilmiö (Erl 2011, 160), sillä se toteutuu vain luettaessa ja keskusteltaessa. Muistikulttuurien tutkimus ei voi olla pelkästään kirjallisten teosten tutkimista, vaan huomiota on kiinnitettävä myös vastaanottoon sekä kirjailijoiden asemaan ja merkitykseen kirjallisuusinstituutiossa ja kulttuurissa. *Kirjalliset muistikulttuurit* muodostuvat teosten lisäksi niiden vastaanotosta, kuten kirja-arvioista sekä teoksesta käydyistä yhteiskunnallisista että akateemisista keskusteluista. Myös intertekstuaaliset viittaukset tuottavat muistia eri tavoin.¹

Sofi Oksanen on tuotannossaan käsitellyt sukupuolittunutta väkivaltaa, ja erityisesti Oksasen Viro-trilogiana tunnettu teossarja, *Stalinin lehmät* (2003), *Puhdistus* (2008) ja *Kun kyyhkyset katosivat* (2012), käsittelee väkivallan vaikutusta yksilöiden ja yhteisöjen muistiin. Keskittyessään Viron lähihistoriaan ja sukupolville periytyvän tahallisen tai tahattoman unohtamisen taakkaan Oksasen romaanit tuovat esiin Suomessa vähemmälle huomiolle jääneitä Neuvostoliiton ja Itä-Euroopan traumahistorioita. Keskustelu Venäjän kolonialistisen historian seurauksista näyttäytyy ajankohtaisena ja välttämättömänä, kun ottaa huomioon jo vuosia jatkuneen Itä-Ukrainan miehityksen ja Venäjän imperialistiset pyrkimykset lähi-alueiden suhteen (Pucherová & Gáfrík 2015, 11–12), jotka keväällä 2022 edelleen paisuivat maailmanpoliittisia suhteita järjestyttäväksi hyökkäysodaksi.

Kylmän sodan loppuminen ja Neuvostoliiton hajoaminen olivat mahdollistaneet uusien etnisten muistikulttuurien nousun, jota on hedelmällistä tarkastella ylijärjestyksen näkökulmasta. Väkivallan muistikulttuurit eivät ole vain kansallisesti rajattuja ilmiöitä, ja muistia on yhä vaikeampi käsitellä vain kansallisissa kehyksissä (Erl 2011, 2). Muistaminen voi

vahvistaa nationalistisia tendenssejä, mutta ylirajaiset muistin prosessit osoittavat, että muistot muuttuvat ja matkaavat paikasta toiseen. 2000-luvun muistitutkimuksen keskusteluihin liittyy olennaisesti ylirajaisuus, ja muisti- ja traumatutkimuksessa on viime vuosina alettu käyttää *transkulttuurisen muistin* käsitettä, joka resonoi ylirajaisuuden tutkimuksen kanssa. Muistikulttuurin käänne kohti transkulttuurista on merkinnyt lisääntyvää vuorovaikutusta lokaalin ja globaalin välillä, uusia suhteita kansallisten rajojen välillä ja niiden yli ja ohi (Bond 2012, 211–212).

Muistitutkimus on käsitellyt samoja kysymyksiä kuin kirjallisuuden ylirajaisuuden tutkimus, mutta niiden keskustelut eivät useinkaan ole kohdanneet. Suomen kirjallisuudessa on 2000-luvulla hahmoteltu keinoja kansalliset rajaukset kyseenalaistavan eli ylirajaisen kirjallisuudentutkimuksen tekemiseen (Pollari et al. 2015; Parente-Čapková 2017). Kulttuurit eivät ole puhtaita ja täysin erillisiä yksiköitä, vaan aina jo jollain tavoin toisiinsa sekoittuneita, jatkuvassa muutoksen tilassa (Ashcroft 2001, 2–3). Myös tekstit matkaavat maantieteellisten ja kielellisten rajojen yli käännöksinä ja viittauksina toisiin teksteihin. Näin syntyy jatkuvasti uusia tulkintoja ja vastaanoton konteksteja. (Pollari et al. 2015, 17.)

Aloitin kartoittamalla Itä-Euroopan ylirajaista muisti- ja traumakulttuurien kenttää historiointsija Timothy Snyderin tappotanner-käsitteen (*Bloodlands*) avulla. Käsite auttaa hahmottamaan Itä-Euroopan traumaattisen historian laaja-alaisuutta ja pitkäaikaisuutta ja sitä, kuinka väkivallan tarinat eivät tapahtuneet vain sotaolosuhteissa. Seuraavaksi tarkastelen Oksasta Gulagin traumakulttuurin kierrättäjänä, joka on monissa erilaisissa julkisissa rooleissa, kirjailijana, kustantajana ja historiointsijana, tuottanut ylirajaista kulttuurista muistia. Käsittelem Oksasen herättämää keskustelua muistojen kansallisesta omistusoikeudesta kahdesta toisiaan tukevasta näkökulmasta, sekä analysoimalla *Puhdistusta* että pohtimalla ja vertailemalla sen vastaanottoa Suomessa ja Virossa.

Itä-Euroopan ylirajaiset traumahistoriat

Historiantutkija Timothy Snyder (2010) kuvaa sitä laaja-alaista ja ylirajaista prosessia, jossa sekä natsien että Neuvostoliiton vallanpitäjät yhdessä murhasivat noin 14 miljoona siviiliä vuosien 1933 ja 1945 välisenä aikana. Aluetta, joka ulottuu Puolasta Ukrainaan, Valko-Venäjälle, Baltian maihin ja Länsi-Venäjälle, jossa monimuotoiset veriteot tehtiin, Snyder kutsuu tappotantereeksi (*Bloodlands*). Kyseinen alue joutui toisen maailmansodan aikana Neuvostoliiton, Saksan ja sitten uudelleen Neuvostoliiton terrorin kohteeksi. Snyder korostaa, että kaikki massaväkivalta ei ollut ainoastaan toiseen maailmansotaan liittyvää, eivätkä kaikki uhrit olleet sodan uhreja tai aktiivisia sodan osapuolia, vaan pääasiassa lapsia, naisia ja vanhuksia. Kyseessä ei ole vain sodankäynnin, vaan poliittisten massamurhien historia. Vaikka Auschwitz edustaa holokaustia ja holokausti koko vuosisadan pahuutta, myös Neuvostoliitto on vastuussa noin kolmanneksesta kaikista tappotantereen murhista. (Snyder 2010, 10–12.) Neuvostoterrorin vaino ja tuho kohdistui Itä-Euroopan eri etnisiin ja kansallisiin ryhmiin, ja Oksasen tuotannossa juuri Viron lähimenneisyys nostetaan painokkaimmin esiin.

Kirjallisuudentutkimuksessa Marek Oziewicz (2016) soveltaa Snyderin termiä ja kutsuu *Bloodlands fictioniksi* Itä-Euroopan kansalliskirjallisuuksissa 1990-lähtien noussutta lajia, jossa on alettu käsitellä kommunistisen hallinnon vuosikymmenien ajan tukahduttamaa kulttuurista muistia ja terroria. Terrori käsitti niin aseelliset hyökkäykset, massateloitukset, kyyditykset kuin yksilöön kohdistuvan vainon ja sorron. Oziewiczin mukaan *Bloodlands fiction* on yksi todistamisen muoto, joka kertoo Stalinin ajasta ja nostaa esiin sen, että Neuvos-

toliitto oli ensimmäinen ja pitkäikäisin 1900-luvun totalitaristisista hallinnoista, jonka tekoja ei kuitenkaan ole tutkittu, tuomittu tai esitetty kollektiivisessa muistissa samoin kuin natsien rikoksia. (Oziewicz 2016, 154–155.) Yhtenä syynä näkymättömyyteen tai vinoumaan on pidetty sitä, että läntinen postkoloniaalinen tutkimus ei ole tutkinut Neuvostoliittoa johtuen sen oletetusta alemmuudesta suhteessa länteen, vaan tutkimus on keskittynyt nimenomaan läntisen kolonialismin kritiikkiin. Sosialismille kuuliaisten tutkijoiden on oman vasemmistotaustansa vuoksi ollut vaikeuksia tunnistaa Neuvostovaltaa kolonialistiseksi. (Moore 2006, 11, 15.)² Jälkikommunistista diskurssia ei ole vielä ymmärretty samassa mielessä postkolonialismin tutkimusalueeksi juuri siksi, että se pohjaa niin paljon marxismiin eikä siten mahdollista Neuvostoliiton näkemistä imperialistisena valtana (Pucherová & Gáfrík 2015, 14). Myös suomalaisessa jälkikolonialismia koskevassa keskustelussa on tältä osin päivitettävää.

Violeta Kelertasin (2006) mukaan Neuvostoliiton yhteydessä on kylmän sodan alusta pitäen alettu puhua totalitarismista, mutta sana ei riitä kuvaamaan Baltian maiden asemaa Neuvostoliiton kolonisoimina. Totalitarismi viittaa oman valtion autoritaarisuuteen ja kääntää huomiota pois alistavasta miehityksestä, ikään kuin pelkkä Neuvostoliiton loppuvuosien muutos demokraattisempaan suuntaan olisi riittänyt poistamaan balttien itsenäistymishalut. Sekä Venäjää että Neuvostoliittoa voidaankin pitää kolonialistisina valtakuntina, vaikka marxilaisen propagandan mukaan näitä olivat vain kapitalistiset länsivallat, kuten esimerkiksi Englanti, Saksa tai Espanja. (Kelertas 2006, 1–3.)

Neuvostoliiton hajoamisen ja arkistojen avautumisen myötä 1990-luvulla muistitutkimus virisi uudella tavalla. Dobrata Pucherován ja Róbert Gáfrikin (2015, 12) mukaan tuolloin jälkikommunistinen diskurssi levisi Itä- ja Keski-Euroopan yliopistojen humanistisiin tiedekuntiin käsitteellistämään sitä, kuinka entisen Neuvostoliiton ja itäblokin valtiot jakavat monia yhteisiä kokemuksia kollektiivisesta muistista muistinmenetykseen ja historian uudelleenkirjoituksen tarpeisiin. Suomi ei kuulunut Snyderin kuvaamaan tappotantereen alueeseen eikä myöskään joutunut sodan jälkeen Neuvostoliiton miehittämäksi. Oksasen jälkikommunistinen diskurssi onkin herättänyt huomiota ja kiistelyä, jossa kiistan aiheena on ollut usein tarinankerronnan ja historiantulkinnan kytkös kansalliseen diskurssiin. Ene Köresaar, Kristin Kuutma ja Epp Lauk (2009, 25) painottavat, että vaikka jälkikommunistinen muistelu asettuu osaksi laajempaa eurooppalaista muistibuumia, sillä on kuitenkin erityispiirteitä. Kun lännessä muistelu on pitkälti keskittynyt toisen maailmansodan vuosiin 1939–1945, jälkikommunististen maiden muistikulttuureista löytyy heidän mukaansa myös muunlaisia viitekehyksiä.

Sofi Oksasen tuotanto, erityisesti hänen Viro-trilogiansa, kuvaa juuri tätä historiallista prosessia korostaen yksilöihin, perheisiin ja yhteisöihin kohdistuvaa vainoa, sortoa ja jatkuvaa epäilyä ja varuillaanolon ilmapiiriä. Siinä mielessä Oziewiczin hahmottelema, entisissä neuvostomaissa noussut ilmiö sopii hyvin kuvaamaan Oksasen Viroa käsittelevää tuotantoa, jossa väkivalta ja vaino tapahtuvat myös rauhan vuosikymmeninä Neuvosto-Virossa. *Puhdistuksessa* liikutaan vuosikymmeneltä toiselle, 1990-luvun alkupuolelta 1940–1950-luvuille sekä 1980-luvulle, Tšernobylin jälkimaininkeihin. Rauhanaika on kuitenkin näennäistä tilanteissa, joita Oksanen kuvaa: valta, kontrolli ja väkivalta tiivistyvät useimmiten kamppailuksi naisten ruumiillisen olemassaolon oikeutuksesta. *Puhdistus* ei ole niinkään kansakunnan kärsimyksen kuvaaja, vaan pikemminkin se kertoo naisten peloista ja naisiin kohdistuvasta väkivallasta, jolloin myös sen merkitys on kansallista muistamisen kulttuuria laajempi (Laanes 2012, 20–21).

Lajinimitys *Bloodlands fiction* mahdollistaa Stalinin kauden eri puolilla tapahtuneiden ja erilaisten hirmutekojen näkemisen osana samaa historiallista prosessia (Oziewicz 2016, 154). Myös Suomen kirjallisuudessa jälkikommunistinen muistelu on noussut esiin ja saanut omia määritelmiään: Aleksandr Solženitsynin *Vankileirien saaristo* -kirjan suomennoksen julkaisutilaisuudessa Sofi Oksanen määritteli itsensä post-Gulag-kirjailijaksi. Myös Riikka Pelo on määritellyt Finlandia-palkinnon saaneen romaaninsa *Jokapäiväinen elämämme* (2013) ”Gulag-kirjallisuudeksi”. Pelon romaani kertoo venäläisen runoilija Marina Tsvetajevan (1892–1941) ja hänen tyttärensä elämästä Stalinin vainojen keskellä. Kuten *Puhdistuksessa*, myös siinä seksuaalisen väkivallan kokemusta ja kärsimystä käsitellään tilanteissa, jotka eivät suoraan kytkeydy sotatapahtumiin vaan ennemminkin sukupuolittuneeseen yhteisölliseen vallankäyttöön. Gulagista on siis Suomen kirjallisuudessa tullut 2000-luvulla erityinen ”lajimääritelmä”, mikä kertoo tarpeesta tässä historiallisessa vaiheessa nostaa esiin muistikulttuureja, joiden tutkiminen ja tunnistaminen, ja siten myös kuvittelemineen, on aiemmin ollut monista syistä vaikeaa tai mahdotonta. Määritelmät liittyvät laajemmin traumakirjallisuuden nousuun ja trauman kyllästäämään muistikulttuuriin.³ Lajimääritelmillä pyritään kehystämään lukijoiden odotuksia, mutta myös etabloimaan ilmiötä ja sen merkitystä (Oziewicz 2016), ja siksi uusia lajeja luodaan muuttuvien traumakulttuurien myötä.

Kirjailija muistikulttuurien kierrättäjänä

Oksanen on käyttänyt julkista tilaa Gulagin muistin esiin nostamiseen monissa rooleissa: kustantajana, historioitsijana – ja kaunokirjailijana. Myös hänen julkisuuskuvaansa on rakentunut tämän mukaisesti. Oksanen on kaunokirjallisen työnsä ohella ottanut myös historioitsijan roolin erityisesti toimittamassaan kirjassa *Kaiken takana oli pelko. Kuinka Viro menetti historiansa ja miten se saadaan takaisin* (2009). Kirjan johdannossa Oksanen kirjoittaa, että Gulag on monista historiallisista ja poliittisista syistä johtuen saanut historiankirjoituksessa paljon vähemmän painoarvoa kuin holokausti ja Oksanen ääneen lausuttuna tavoitteena on ollut Gulagin nostaminen holokaustin varjosta. Oksanen mukaan neuvostosorron kohteeksi joutuneilta ihmisiltä ovat puuttuneet julkiset kertomukset, jotka kiinnittäisivät yksilön subjektiiiviset kertomukset suurempiin kulttuurisiin ja institutionaalisiin kertomuksiin. Viro-laisten kokemukset eroavat niin suuresti holokaustin kärsimyksistä, että omien kokemusten tunnistaminen julkisista kertomuksista ei ole mahdollista. (Oksanen 2009a, 15–16.) Myös venäläisen kirjallisuudentutkijan Alexander Etkindin (2013, 7–11) mukaan Gulagin muistelu on rakentunut erilaisten muistikulttuurien varaan kuin holokausti. Gulag on käsitteenä laaja, ja neuvostoterrorin luonne umpimähkäisenä ja sattumanvaraisena toimintana tekee muistelukulttuurin vaikeaksi.

Oksasen liikkuminen historian tutkimuksen alueella ilman historioitsijan koulutusta on ollut omiaan herättämään epäluuloa. Kysymys historian ja kirjallisuuden suhteesta on tärkeä, sillä monet nykykirjailijat viittaavat historian tutkimuksen tuottamaan tietoon, joskus jopa suoraan erillisessä lähdeluettelossa. Kysymys nivoutuu myös nykykirjailijan rooliin tiedon tuottamisessa. Jerome de Grootin (2009, 4–6) mukaan käsityksiä yhtenäisestä historiasta on alkanut haastaa ja rikkoa ei-akateeminen, ns. julkinen historia, jonka suosion takana toimii tarinallisuus ja kaunokirjallisuudelle ominainen ilmaisunvapaus. De Groot on tutkinut historian käyttöä ja hyödyntämistä nykyisessä populaarikulttuurissa. De Grootin mukaan myös muut kuin historioitsijat käyttävät historiaa ja tulkitsevat, mitä historia merkitsee, miten se koetaan sekä miten sitä myydään ja kierrätetään. Tällaisen käsityksen mukaan historia ei

kuulu menneisyyteen vaan erilaisia historioita tuotetaan yhä uudelleen kulttuurisissa instituutioissa ja käytänteissä.

De Grootin (2016, 3) mukaan tutkijat analysoivat usein historian representaatioita kiinnittämättä laajemmin huomiota siihen, miten historiallinen fiktio toimii. Hänen mukaansa fiktio ei niinkään esitä ”historiaa” vaan erilaisia menneisyydestä tietämisen muotoja. De Groot tutkii sitä, miten fiktio vaikuttaa historiaan: miten fiktion keinot, affektit ja kerronnalliset strategiat tuottavat erilaisia tietämisen tapoja. De Grootin (2016, 2) mukaan fiktio voi kritisoida ja haastaa lineaarista, normatiivista ja rationaalista Historiaa. Sukupuolittunutta väkivaltaa koskevien sosiaalisten muutosten aikana (kuten #metoo), myös katse menneisyyteen ja se, mikä ylipäättään ymmärretään historiaksi, muuttuu. Kaunokirjallisuudelle ominaisella ilmaisunvapaudella *Puhdistus* tuottaa omanlaistaan ”julkista historiaa”, jonka herättämät kiistat kertovat kaunokirjallisuuden merkityksestä yhteiskunnallisessa keskustelussa, globaalillakin tasolla.

Sofi Oksanen on edistänyt tavoitettaan nostaa esiin Gulagin historiaa myös kustantajan roolissa, jolloin myös suomettumisen historiaa piirtyy näkyviin. Vuonna 2012 Oksasen Silberfelt-kustantamo julkaisi teoksen *Gulag, vankileirien saaristo* kokonaisuudessaan uudelleen. Teoksen julkaisuhistoria kertoo osaltaan muistikulttuurien poliittisuudesta: suomalaiset kustantamot eivät 1970-luvulla rohjenneet julkaista teosta, joten se päätyi ruotsalaisen kustantamon Wahlström & Widstrandin julkaisemaksi. Ratkaisu herätti maailmalla huomiota osuessaan juuri Solženytšin maastakarkotuksen jälkeisiin viikkoihin ja sitä pidettiin Suomen kansainvälistä mainetta sekä sananvapautta pysyvästi tahrivana (Hellemann 1999).⁴

Akateemisessa keskustelussa vasta Neuvostoliiton hajottua Gulagin suomalaisvangit, ”kotimainen leirikirjallisuus” ja suomalaisten rooli myös tekijöinä neuvostoterrorin historiassa alkoivat nousta esiin (ks. Vettenniemi 2002), ja Neuvostoliiton vankileirien historiaan on myös viime vuosina kohdistunut mielenkiintoa (Ropponen & Sutinen 2019). Oksasen mukaan *Puhdistus* kertoo Neuvosto-Virosta, mutta se rakentaa samalla myös suomalaista muistikulttuuria. ”Gulag on kuitenkin yhteinen surutarina monille kansoille: Baltian lisäksi suomalaisille, saksalaisille, koko Itä-Euroopan kansoille ja niin edelleen” (Oksanen 2009b). Kommentti kertoo Gulagin ylijärjestyksestä muistamisesta, joka on myös Suomessa tärkeää. Viime vuosina vasemmiston historiallisesta itsearvioinnista Suomen kirjallisuudessa on kirjoittanut myös esimerkiksi Sirpa Kähkönen, joka romaanissaan *Graniittimies* (2014) käsittelee suomalaisten kommunistien uskoa uuteen utopistiseen yhteiskuntaan Neuvostoliitossa. Myös Heidi Köngäs käsitteli romaanissaan *Hertta* (2015) kommunismin historiaa Hertta Kuusisen ja Yrjö Leinon rakkaustarinan avulla.

Eneken Laanes (2021, 49) on esittänyt, että *Puhdistuksen* suomalaisessa vastaanotossa ei ole noussut esiin Suomen sodanjälkeinen suhde Neuvostoliittoon. Markku Eskelinen (2016, 551–552) on kuitenkin verrattessaan *Puhdistusta* Väinö Linnan romaaneihin⁵ todennut, että *Puhdistus* avaa Viron historian kipupisteiden ohella myös suomettumisen patoutumia suhteessa neuvostoliittolaiseen totalitarismiin. Jo ennen *Puhdistuksen* Finlandia-voittoa ja kansainvälistä menestystä suomettumisen kysymys oli kansallisessa mediassa näkyvästi esillä koskien Sofi Oksasen esiintymistä Pietarissa järjestettävässä runotilaisuudessa. Suomen pääkonsulaatti epäsi Oksasen pääsyn Pietariin, ja Suomen kirjailijoiden sananvapausjärjestö PEN epäili todelliseksi syyksi Oksasen Venäjä-kriittisyyttä. Artikkelin kainalotekstissä ”Taasko suometumme?” pohditaan uutisen valossa Venäjän sananvapauden rajoja ja mahdollista suomettumisen vaaraa tilanteessa, jossa vallassa olevista poliitikoista suuri osa on itse elänyt läpi suomettumisen ja kontrollin ajan. (Pullinen 2008.)

Kustantajan ja historioitsijan roolien ohella Oksanen on saavuttanut suurinta kansainvälistä menestystä ennen kaikkea kaunokirjailijana, ja myös Suomessa *Puhdistuksen* vastaanotto on ollut lähes yksinomaan ylistävää (ks. Grönstrand 2010). Muistamisen tapana kaunokirjallisuudella on erityinen merkitys, ja kirjallisuus omana ilmaisutapanaan ottaa osaa muistikulttuurien rakentamiseen ja visioimiseen. Kuten Marita Hietasaari toteaa, kulttuurisen muistin näkökulmasta merkittäviä ovat luetut, keskustelua herättäneet, arvostellut ja palkitut teokset (Hietasaari 2016, 12). Finlandia-palkintopuheessaan Sofi Oksanen (2008b) nosti esiin *Puhdistuksen* epätodennäköisyyden tulla kansainväliseksi läpimurtoteokseksi: ”Uskokaa pois, suomenkielinen romaani, joka kertoo Neuvosto-Viron kolhoosielämästä, ei lähtökohtaisesti ole se kaikkein kuumiin aihepiiriin kansainvälisillä markkinoilla.” Jo tuolloin romaani oli saavuttanut kansainvälistä menestystä, joka jatkuu edelleen ylijarjaisena – yhä uusina käännöksinä ja sovituksina eri maissa ja eri medioissa (ks. myös Lehtimäki 2019). Toiset kulttuurituotteet nauttivat toisia enemmän julkista arvostusta esimerkiksi esteettisten ominaisuuksiensa ja laajan levinneisyytensä vuoksi, jolloin ne toimivat katalysaattorina tiettyjen aihepiirien ilmaantumisessa julkisen muistelun piiriin (Rigney 2005, 20). Oksanen *Puhdistus* on laajan levinneisyytensä vuoksi tässä suhteessa omaa luokkaansa Suomen kirjallisuudessa.

Idän ja lännen välissä

Muistikulttuurit ovat aina erityisissä olosuhteissa historiallisesti muotoutuneita, ja Uilleam Blacker ja Alexander Etkind (2013) muistuttavat, että matkatessaan Itä-Eurooppaan muistitutkimuksen käsitteet muuttuvat. Neuvostoliiton hajottua Itä-Euroopassa selkeää tiliä menneisyyden kanssa ei koskaan käyty, toisin kuin Saksassa toisen maailmansodan ja holokaustin suhteen (mt., 5). Vaikka traumaa pidetään määritelmällisesti jonakin, mistä ei voida puhua, Itä-Euroopassa muistetaan heidän mukaansa liiankin hyvin: kyse on enemmänkin siitä, että kokemuksia ei ole voitu kertoa ja jakaa julkisesti. Kun natsiterrorin uhrit kuolivat tietäen, miksi heidät tapetaan, ainakin osa neuvostoterrorin uhreista kuoli syytä tietämättä (Etkind 2009, 641). Vasta kommunistisen järjestelmän sorruttua tuli mahdolliseksi puhua Neuvostoliiton harjoittamasta kolonisaatiosta, jonka virallinen historia oli vaientanut (Köresaar, Kuutma & Lauk 2009, 329).

Puhdistuksen aikajänne ulottuu Neuvostoliiton hajoamisen jälkimaininkeihin, jolloin myös arkistot avautuivat, ja tämä tuodaan esiin romaanin rakenteellisessa ratkaisussa. *Puhdistus* koostuu Aliiden ja Zaran tarinoista sekä dokumentaarisina lähteinä esitetyistä teksteistä. Romaanin loppuun Oksanen on liittänyt kirjoittamiaan Hansin päiväkirjamerkintöjä vuosilta 1949 ja 1951 sekä otteita salaisista tiedusteluasiakirjoista, joista käy ilmi Aliiden osallisuus tapahtumiin. Vaikka aineisto esitetään ikään kuin arkistolähteinä, kyseessä on Oksanen oma kirjallinen keino rakentaa *Puhdistuksen* suhdetta aikaansa. *Puhdistus* sitoo historian eri kerrokset yhteen eikä se ole puhtaasti ”historiallinen romaani”, vaan eri vuosikymmenten fragmentteja yhteen kokoava traumakertomus, joka hyödyntää historiallisen romaanin, trillerin ja melodraaman keinoja.

Sofi Oksanen tuotanto asettuu osaksi kulttuurista muistia, jossa sekä holokaustin että Gulagin vaikutukset tulevat esiin eikä niitä voida täysin erottaa. Romaanissa *Kun kyyhkyset katosivat* (2012) Viron historian kipukohtia käsitellään korostamalla sen asemaa kaksinkermaisesti miehitettynä, sekä Saksan että Neuvostoliiton alusmaana, mikä lisäsi entisestään epätietoisuuden ja vainoharhaisuuden ilmapiiriä. Myös *Puhdistusta* leimaa jatkuvan varuillaan oleminen: koskaan ei voi tietää, mitä voi sanoa ääneen, kuten koko romaanin aloittavassa,

virolaiselta runoilijalta ja poliitikolta Paul-Eerik Rummolta lainatussa motossa todetaan: ”seinillä on korvat ja korvissa kauniit korvarenkaat”.

Kaksinkertainen miehitys on vaikea ja monimutkainen tilanne, jossa piti tehdä valintoja siitä, kenen puolelle asettuu. Monet ihmiset toimivat vastakkaisilla puolilla eri vaiheissa, ja kompromisseja oli tehtävä. (Snyder 2010.) Neuvostomiehityksen aikana virolaisia vangittiin ja siirrettiin gulageihin syytettynä neuvostovastaisesta toiminnasta. Sodan jälkeen alkavat Neuvostoliiton salaisen poliisin, NKVD:n, kuulustelut, joissa tivataan tietoja metsäveljeksi epäillyn Hans Pekkin olinpaikasta. Perheen naiset eivät paljasta tietojaan vaan joutuvat uhraamaan itsensä. Kun uhreja ja syyllisiä ei voida yksioikaisesti erottaa toisistaan, myös kärsimyksistä puhumisesta tulee vaikeaa. Aliide on stalinismin uhri. Samalla hän on olosuhteidensa vuoksi pakotettu pahantekijäksi, ilmiantamaan oman sisarensa. Vääjäämättömän tarinasta tekee se, että vaikka valitsisi mitä, väkivaltaa ei voi estää. Päätökset likvidoinneista on aina jo tehty, joten raskauttavien tietojen kertominen tai kertomatta jättäminen eivät sisällä todellista valinnanvapautta. *Puhdistus* asettaa lukijalle haasteen näyttämällä ihmisten tekemiä valintoja, mutta kieltäytymällä antamasta lopullisia vastauksia (Lehtimäki 2010, 40).

Romaanin luku ”Varkaiden tarinat kiinnostavat toisia varkaita” on absurdi dialogi, jossa Aliiden luota turvapaikkaa hakeva Zara yrittää tivata Aliidelta menneisyydestä, mutta Aliide vain väistelee hänen sanojaan ja vääntää radion ääntä kovemmalle:

Vuosisatojen myötä meidän geeneihimme on ohjelmoitu orjamielisyyks [...] (P, 107)

...kotirauhan vuoksi meidän pitäisi pyytää jonkin suurvaltion suojelusta, esimerkiksi Saksan. Vain diktatuuri saisi loppumaan Viron nykyisen poliittisen vehkeilyn ja saisi talouden kohdalleen... (P, 108)

...Orjan henki kaipaava sittenkin piiskaa, välillä myös prjaanikkeja... (P, 109)

Aliide puhuu Zaralle tämän isoäidistä Ingelistä maanpetturina ja kansanvihollisena, joka varasti viljaa kolhoosilta ja ihmettelee, miksi Zaraa kiinnostavat varkaiden tarinat. Kenties Zara itsekin on varas... Varkaalla on romaanissa aiemmin viitattu Zaraa vankeudessa pitäneen sutenöörin Pašan isään, jonka puvun poleteissa oli Pašan mukaan lukenut NKVD eli *Nitšto Kreptše Vorovskoi Družby*. ”Sitä NKVD tarkoitti, mikään ei ole vahvempaa kuin varkaiden ystävyys.” (P, 74) NKVD:n eli Neuvostoliiton sisäasiainkansankomissariaatin merkitys ironisoidaan, kun siihen viittaavat nimikirjaimet saavat uuden merkityksen. Myös Pašan isä on ollut vankileirillä ja tätä kautta tuodaan esiin, että Zaran kokema väkivalta ei ole historiatonta vaan myös sen juuret ovat Stalinin terrorissa. Toinen Zaraa vartioinut mies Lavrenti on KGB-mies.

Kansakunta omii helposti erilaiset traumat ja käyttää niitä hyödykseen rakentaessaan yhtenäistä minäkuvaa (Edkins 2003), mutta *Puhdistuksessa* trauman merkitykset sidotaan arjen jatkuvuuteen ja sukupuolittuneisiin arkisiin yksityiskohtiin, kuten sadonkorjuuseen, säilöntään ja keittiöaskareisiin. Ne rytmittävät aikaa, joka kuluu epätietoisuudessa esimerkiksi siitä, palaavatko Aliiden ja Ingelin Neuvostoliiton hyökätessä hävinneet vanhemmat kotiin ja jääkö Saksan miehitys pysyväksi tilaksi. Sodan päätyttyä Neuvostovallan myötä kyyditykset Siperiaan kiihtyivät ja talot liitettiin kolhooseihin, jolloin ”koko maassa sikisi suunnaton välttelevien katseiden ja väistyvien ilmeiden määrä” ja ”suorat sanat katosivat rivien väleihin” (P, 203).

Aliide menee naimisiin Martin Truun kanssa, jotta voisi unohtaa tapahtumat kunnantalolla: sisarensa tyttären raiskauksen, johon hänet on pakotettu osallistumaan. Aliidelle tärkeintä

on päästä turvaan ja hän kokee turvana kommunistihallinnon ja sen käskyihin sulautumisen. Hän allekirjoittaa paperin, jossa puhuu sisartaan Ingeliä ja tämän tyttäätä Lindaa vastaan. Naimalla kommunistin Aliide ajattelee olevansa turvassa, sillä tärkeintä on, että kukaan ei saa koskaan tietää. Tärkeintä on, että Aliide pystyy naimiskaupan avulla irrottautumaan muista haavoitetuista naisista ja rakentamaan ”normaalin” elämäntarinan, joka ei paljasta tapahtunutta: ”Hänestä tuli ihan kuin kuka tahansa tavallinen nainen.” (P, 164) Tähän muistin tuhoamiseen liittyy myös Ingelin ja Lindan häviäminen kuvioista. Aliiden ei tarvitsisi enää nähdä heitä eikä muistaa yhteisiä kokemuksia kunnantalolla. Aliide elää kaksoiselämää idän ja lännen välissä: hän asuu saman katon alla kommunistijohtajan sekä todellisen rakkautensa, virolaisten vastarintaliikkeeseen kuuluvan Hansin kanssa, joka piilottelee talon kätköihin rakennetussa paikassa. Kertomukset, joissa erotetaan selkeästi uhrin ja pahantekijät eivät välttämättä toimi kommunismin ja kolonialismin aiheuttamiin kollektiivisiin traumoihin, joissa osallisuus ja irrationaalisina pidetyt impulssit, kuten houkutus ja petos, olivat keskeisiä (Pucherová 2015, 159).

Postkolonialistisen teorian ytimessä on tehdä näkyväksi valtaan ja epäoikeudenmukaisuuteen liittyvää kärsimystä (Kelertas 2006, 8), ja *Puhdistus* tuo esiin kärsimyksen sidoksen kolonialistisesti alistettujen asemaan. Kyse on kokemuksista, joita kulttuuri ei muista tai tunnusta, ja jotka vaikuttavat siten myös yksilön mahdollisuuksiin muistaa sekä luoda tulevaisuutta. Gulagin kontekstissa kolonisaation vaikutukset olivat ennen kaikkea psykologisia, ne ulottuivat myös toisinajattelijoihin ja hiipivät salakavalasti osaksi kaikkea ajattelua (Kelertas 2006, 6). *Puhdistus* kuvaa juuri tätä ristiriitaista huonouden sisäistämisen, välttelyn ja halveksunnan prosessia (ks. myös Lehtimäki 2010; Lappalainen 2011). Yhtäältä *Puhdistus* viittaa Stalinin ”puhdistuksiin”, näytösoikeudenkäynteihin, eli väkivallan historiaan. Toisaalta se viittaa myös puhdistautumiseen vääristyneestä, valheellisesta historiasta, joka tuntuu likana erityisesti naisten kehoissa (ks. kehollisesta muistista ja hitaasta, traumaattisesta väkivallasta *Puhdistuksessa* Jytilä 2022).

Puhdistuksen loppuratkaisun voi nähdä viittaavan sovitukseseen, kun Aliide, tapettuaan Zaraa vainoavat miehet, polttaa itsensä ja oman talonsa. Näin Aliide ”vapautuu” traumaattisesta menneisyyden taakastaan. *Puhdistuksen* voidaan jo nimensäkin takia tulkita asettuvan katartisen sovituksen kannalle, joka merkitsee loppua seksuaalisen väkivallan kierteelle. (Loppuratkaisun erilaisista tulkinnoista, ks. Laanes 2021.) Kirjallisuudessa traumoja ei kuitenkaan voida ”työstää” niin, että niistä päästään lopulta eroon ja niiden voitaisiin sanoa olevan ”loppuun käsiteltyjä”. Aliide pelastaa Zaran ampumalla häntä jahtaavat miehet, joten uudet alut versovat vanhasta väkivallasta, eikä puhdistus lopullisen sovituksen merkityksessä voi olla täydellinen.

Moniääninen vastaanotto

Historiallisia tapahtumia käsittelevien romaanien kohdalla kiistoja aiheuttavat kysymykset erilaisten kokemusten esittämisen oikeutuksesta, toisten kokemusten anastamisesta ja vääristelystä sekä hyödyntämisestä taiteellisena materiaalina: miten ja minkälaisia kokemuksia kirjallisuudessa saa esittää tai kenen puolesta kirjailija saa puhua? Myös keskustelu kulttuurisesta omimisesta kiertyy olennaisesti kaunokirjallisuuden kansallisten määrittelyn ympärille. Kysymys toisten kulttuurien esittämisestä on kompleksinen. Toisten kokemusten kuvittelun ajatellaan olevan kirjallisuuden perustehtäviä, mitä ajatusta on ravisteltu kulttuurista omimista koskeissa yhteiskunnallisissa debateissa.

Kulttuurisella appropriatiolla tarkoitetaan toisen kulttuurin symbolien, artefaktien, rituaalien tai teknologioiden käyttöä (Rogers 2006), mutta käsite ei ole mitenkään yksiselitteinen. Richard A. Rogers on jakanut käsitteen neljään eri merkityskerrostumaan: 1) kulttuurinen vaihto, 2) kulttuurinen ylivalta, jossa omiva kulttuuri on selkeästi valtapositiiossa suhteessa kulttuuriin, jolta omitaan. Kulttuurinen hyväksikäyttö (3) liittyy läheisesti edelliseen ja merkitsee elementtien käyttämistä sellaisessa kontekstissa, joka on dominoivan kulttuurin määrittämä. Transkulturaatio (4) on Rogersin ulottuvuuksista se, joka tulee lähelle kulttuurisessa muistitutkimuksessa käytyjä keskusteluita ylirajaisuudesta ja muistamisen transkulttuurisesta luonteesta. Siinä kulttuuria ei nähdä selkeäpiirteisenä kokonaisuutena, vaan siinä muodostuneet elementit ovat ylirajaisia ja muotoutuneet globalisaation ja ylirajaisen kapitalismin luomissa hybridisissä konteksteissa. (Rogers 2006.) Näin ymmärrettynä kulttuurinen appropriatio on kulttuurista omimista laajempi käsite, joka ei välttämättä liity yksisuuntaiseen valta-asetelmaan ja omistamiseen, vaan se voi olla monimutkaisempaa kulttuurista vaihtoa, jossa aktivoituu kysymys identiteettien ylirajaisuudesta ja johonkin kuulumisesta.

Puhdistuksen vastaanotto Virossa sai kulttuuriseen omimiseen liittyviä piirteitä. Käsittelemiensä Viron historian traumaattisten tapahtumien vuoksi *Puhdistus* herätti keskustelua erityisesti Virossa, jossa sitä tulkittiinkin ennen kaikkea kansallisen trauman viitekehyksessä. *Puhdistus* nostatti vilkasta keskustelua, reaktioita ja myös kritiikkiä. Eneken Laanes (2012) on tuonut esiin *Puhdistuksen* ristiriitaisen vastaanoton Virossa. Laanesin mukaan virolainen vastaanotto toi esiin erilaiset tulkinnat toisesta maailmansodasta ja sen jälkiseurauksista. Romaanin kriitikoille oli yhteistä se, että he käsitelivät sitä historian representaationa. Grönstrandin (2010) mukaan Virossa Oksasta, ulkomaalaisena pidettyä kirjailijaa, jonka äiti kuitenkin on virolainen, syytettiin myös virolaisen kokemushistorian omimisesta ja sen kaupallistamisesta. Kahden kielen ja kulttuurin välissä elänyttä Oksasta ei pidetty tarpeeksi virolaisena kirjoittamaan Viron kansallisesta muistikulttuurista. Virossa Oksanen nähtiin ulkopuolisena, joka omii jotain itselleen kuulumatonta. (Ks. myös Lappalainen 2013.)

Kiistat *Puhdistuksen* ympärillä osoittavat muistin sidoksisuuden kansalliseen identiteettiin, ja myös kirjailijan oma elämä on kietoutunut oleellisesti vastaanoton kiistoihin. Sanna Lehtosen (2013) mukaan Oksasen tuotannossa (omaelämäkerrallisella) muistilla on keskeinen sija, mikä osaltaan on myös aiheuttanut kiistoja muistojen omistajuudesta. Tällöin kahtiajako autenttisiin, todellisiin ja rakennettuihin, keinotekoisiiin muistoihin aktivoituu. Julkisuuden henkilönä Oksasen etninen uskottavuus mediassa on rakennettu autenttisuuden varaan: omat lapsuudenmuistot Virossa sekä kuullut tarinat neuvostomiehityksestä ovat luomassa uskottavuutta sille, että Oksasella on oikeus puhua virolaisten historiasta, että hänen etninen identiteettinsä on kompetentti. (Lehtonen 2017, 265–266.) Oksanen (2008b) itse on korostanut tarinankerrontaa kirjallisuuden keinona menneiden traumojen julkituomiseen, jolloin ”kirjoittamani tarinat voivat vihdoinkin olla julkisia tarinoita, kirjoitettuja tarinoita, kirjoiksi painettuja tarinoita.”

Puhdistuksen, suomenkielisen romaanin Viron lähihistoriasta, voi Rogersin termein ymmärtää transkulttuurisena appropriatiiona, eri konteksteja halkovana ja ylirajaisena. Kulttuurinen omiminen sisältää oletuksia vallan epätasapainosta ja vahvemman hallinnasta (merkityskerrostumat 2 ja 3) eikä se yksiselitteisesti sovi *Puhdistuksen* vastaanotosta syntyneisiin kiistoihin. *Puhdistus* ei ole vain Viron lähimenneisyyttä ”ulkoapäin” ruotiva romaani, vaan se herättää monimutkaisia kysymyksiä johonkin kuulumisesta erityisesti kirjailijan paikantumisen näkökulmasta.

Suomessa kansallista historiaa käsittelevään kaunokirjallisuuteen on kohdistunut suoria totuudellisuuden vaatimuksia, mutta suomalaisessa vastaanotossa ei aktivoitunut ajatus siitä, että virolaisten traumaattisista muistoista kertominen olisi ongelmallista. Kotimaisen kirjallisuuden kontekstissa Heidi Grönstrand on huomauttanut, että vaikka suomalaiselle romaanille – ja erityisesti toista maailmansotaa kuvaavalle historialliselle romaanille – on asetettu erityisiä vaatimuksia uskottavuuden suhteen, *Puhdistuksen* kohdalla näin ei käynyt. Suomen historiaa ja sotaa käsittelevän kirjallisuuden kohdalla kirjailijat ovat saaneet vaurautta kritiikkiin historian vääristelystä. Viron historiaa käsittelevän *Puhdistuksen* kohdalla tällaista keskustelua ei ole käyty. (Grönstrand 2010, 47.) Suomessa *Puhdistus* kiinnitettiin kansalliseen kategoriaan tiukasti Finlandia-palkinnon myötä. Toisaalta romaania luettiin Suomessa alusti asti myös korostetusti taiteena ja huomiota kiinnitettiin sen rakenteeseen ja kerrontaan sekä merkitykseen osana suomalaisen kirjallisuuden jatkumoa.⁶ Tutkimuksessa *Puhdistusta* on tarkasteltu kertomuksen teorian, moraalifilosofian ja eettisten kysymysten valossa. *Puhdistuksen* eettinen arvo on nähty sekä sen ilmaisun monikerroksisuudessa, kerronnallisessa monipuolisuudessa ja ambivalenssissa, joka hyödyntää Raamatun myyttejä sekä kreikkalaisen tragedian aineksia. (Ks. Korhonen 2011; Lehtimäki 2010; Nystrand 2012.) Laanes (2021, 49) kiteyttää, että Suomessa *Puhdistusta* on tarkasteltu yhtäältä Viron lähimenneisyyteen sijoittuvana historiallisena romaanina sekä toisaalta universaaleja, toisen eettiseen kohtaamisen liittyviä kysymyksiä pohtivana romaanina.

Puhdistuksesta noussut polemiikki kertoo siitä, että Virossa aihepiiriä ei fiktiossa ole juuri käsitelty (Kaljundi, Laanes & Pikkanen 2015, 54). Itsenäistyneen Viron muistipolitiikan tärkeimpiä tehtäviä on ollut ylläpitää sotien välisen tasavallan jatkuvuutta sekä edistää virolaisten näkökulmaa toiseen maailmansotaan ja neuvosto aikaan. Tämä historian uudelleenkirjoitus ei ole ollut helppoa, sillä kansalliset tulkinnat ovat jääneet Neuvostoliiton nationalistisen muistipolitiikan jalkoihin. Oksasen menestys kertookin fiktion potentiaalista vaikean menneisyyden käsittelyssä. (Kaljundi, Laanes & Pikkanen 2015, 53–54.)

Viron ja Suomen erilaisia vastaanottoja voivat selittää maiden erilaiset historialliset vaiheet, jotka näkyvät kirjallisuuden tulkinnassa: Virossa korostui halu totuuteen tilanteessa, jossa Stalinin vainot olivat väärentäneet totuutta. Tämä totuudellisuuden vaatimus tulee erityisen vahvasti esiin kirjailija Jaan Kaplinskiin (2010) reaktiossa, joka korostaa virolaisten kokemuksen monimuotoisuutta Venäjän hallinnan alla ja vastustaa yksinkertaistettuja satuja, joihin virolaiset saivat tottua Stalinin aikakaudella. Kirjallisuuskeskustelut kielen merkityksellisyydestä, vilpittömyydestä ja ironiasta asettuvat erityiseen valoon kontekstissa, jossa kieleen ei lähtökohtaisesti voi luottaa ja jossa on otettava huomioon, kuinka Stalinin vainojen myötä totuutta vääristeltiin ja manipuloitiin, mikä taas ruokki sensuuria. On olemassa totuus, jota vääristellään tai joka tehdään olemattomaksi muokkaamalla historiankirjoitusta. Se, mitä voi kertoa tai mitä jättää kertomatta, on kytköksissä suoraan mahdollisuuksiin säilyä hengissä tai olla joutumatta kidutetuksi. Nykyaika ei olekaan vain yhteistä ja jaettavissa olevaa aikaa Suomen ja Viron vastaanoton konteksteissa.

Laanes (2021) on *Puhdistusta* esimerkinään käyttäen tutkinut sitä, miten matkaamisen myötä muistot muokkaantuvat eri ilmaisuvälineissä ja kuinka globaali näkökulma saattaa sivuuttaa paikallisten ihmisten kokemuksen. *Puhdistusta* syytettiin historian vääristelystä etenkin kuvauksissa naisiin kohdistuvasta seksuaalisesta väkivallasta Stalinin valtakaudella (ks. myös Laanes 2012). Laanesin (2021, 48) mukaan *Puhdistus* hyödyntää tietoisesti globaalia muistiteollisuutta lainaamalla Slavenka Drakulićin romaania *Kao da me nema* (1999, suom. *Aivan kuin minua ei olisi*, 2000) ja siirtää Bosnian sodan raakuudet toiseen kontekstiin, Viron

lähihistoriaan. Laanesin mukaan Oksanen vääristelee näin virolaista muistitietoa. Kirjallisuuden kuuluu kuitenkin moniäänisyys, ja voi olla mielekästä tutkia Oksasen intentiota luoda dialoginen suhde juuri Drakulićin romaaniin. Viola Parente-Čapková (2010; 2013) on tuonut esiin *Stalinin lehmien* sekä *Puhdistuksen* yhteyksiä Keski- ja Itä-Euroopan naisten kirjoittamiin teoksiin, jotka käsittelevät 1900-luvun traumaattisia sotia, totalitaristisia järjestelmiä ja neuvostokyydityksiä. Yhtymäkohtia Oksaseen Parente-Čapková on löytänyt kroatialaisen Slavenka Draculićin lisäksi latvialaisen Sandra Kalnieten muistelmista *Ar balles kurpēm Sibīrijas sniegos* (2001, suom. *Tanssikengissä Siperiaan*, 2007) ja tšekkiläisen Kateřina Tučková'n teoksesta *Vyhnání Gerty Schnirch* (2009, *Gerta Schnirchin karkoitus*), jossa kuvataan naisten näkökulmasta sudeettisaksalaisten väkivaltaista karkoitusta Tšekkoslovakiasta.

Laanes tutkii kulttuurisen muistin liikettä kääntämisen metaforalla, mutta hän viittaa Oksasen ja Draculićin teosten englanninkielisiin versioihin. Oksasen ja Drakulićin romaanit on kuitenkin kirjoitettu eri kielillä, suomeksi ja kroaatiksi, joten kielellinen ja kerronnallinen prosessi niissä ovat lähtökohtaisesti hyvin erilaisia. Kuten Mary Orr (2003, 7) toteaa, kääntäminen tulkitsee ja luo uutta, kun saman asian uudelleen sanominen sisältää ainakin kaksi sävyä. Tämän mukaisesti lainaaminen ei ole kopioimista tai merkitysten siirtämistä sellaisenaan, vaan tulkintaa jotakin tarkoitusta varten. Kirjailijan on mahdollista rakentaa muistia myös tulevasta menneeseen – Bosnian sotarikoksista Viron neuvostohistoriaan – kontekstinaan naiseen kohdistuva väkivalta, ja näin nivoo kirjallisuuden keinoin yhteen naisten kärsimysten ylijäräistä muistia.

Aihevalinnat vaikuttavat myös vastaanottoon ja teosten kaupalliseen potentiaaliin. Tutkimuksessa olisi olennaista pohtia myös sitä, millä keinoin, kuka ja mihin tarpeisiin naiseen kohdistuvaa väkivaltaa kuvaa. Keskeistä tällöin olisi kiinnittää huomiota aiheen ohella siihen, miten siitä kerrotaan ja kuka kertoo: minkälaisia ilmaisumuotoja ja -keinoja valitaan kliseytyneiden tai jopa trendeiksi muuttuneiden aiheilmien, kuten naiseen kohdistuvan väkivallan käsittelyyn. Lainaaminen voi olla myös suhteen luomista ja yhteyksien rakentamista – ei vain tarkoitushakuista varastamisesta mediateollisuuden tarpeisiin. *Puhdistusta* ei vielä juuri ole suhteutettu vähemmän tunnettuihin Itä-Euroopan maiden kirjallisuuksiin (ks. kuitenkin Parente-Čapková 2010; 2013). Tällöin sekä jälkikommunistinen trauma että sen kaunokirjalliset keinovarannot voisivat näyttäytyä eri valossa eivätkä vain ”vastaanottavana” osapuolena, osana ”lännen” muokkaamaa kirjallista traumakulttuuria.

Kirjalliset muistikulttuurit historiaa tuottamassa

Olen tässä artikkelissa tarkastellut Sofi Oksasen *Puhdistusta* osana ylijäräistä traumakulttuuria. Olen kiinnittänyt huomiota erityisesti muistojen kansalliseen omistusoikeuteen kahdesta toisistaan tukevasta näkökulmasta, sekä analysoimalla *Puhdistusta* että pohtimalla ja vertailemalla sen vastaanottoa Suomessa ja Virossa. *Puhdistusta* on tutkittu paljon, myös trauma- ja muistitutkimuksen näkökulmia esiin tuoden, ja olen tässä pystynyt tarttumaan vain osaan sen herättämistä keskusteluista.

Itä-Euroopan ylijäräisiä traumahistorioita hyödynnetään myös kulttuurituotteissa, kuten kirjallisuudessa. Trauman kaupallinen potentiaali tulee esiin ylijäräisten traumakulttuurien mahdollistamassa globaalissa kierrätyksessä. Samalla traumaattisten kokemusten ylijäräisyys herättää kysymyksiä kokemusten siirtymistä yli rajojen. Vastaanoton tutkimus voi osaltaan kertoa muistikulttuurien rakentumisen mekanismeista ja tarjota uusia näkökulmia niihin. Kiistat *Puhdistuksen* vastaanotossa ovat koskeneet ennen kaikkea fiktion ja todellisuuden

välistä suhdetta erityisissä kansallisten tulkintojen kehyksissä. Oksanen on purkanut fiktion ja historian vastakkainasettelua ja osaltaan raivannut tietä Gulagin historian perinpohjaisemalle käsittelylle Suomessa. Hänen tuotantonsa pitää esillä kysymystä kaunokirjallisuuden ja historiallisen todellisuuden välisestä suhteesta.

Oksanen on käyttänyt ”julkisuuspääomaansa” ja ottanut haltuun kirjoittamisen erilaiset retoriset tasot eli kirjailijan, toimittajan ja historioitsijan roolit, jotka mahdollistavat erilaisia yleisöjä. Näin hän on maksimoinut muistin dynaamisen liikkeen ja monet erilaiset vastaanoton kontekstit. Oksanen on traumahistorioiden kierrättäjänä ja kansallista lähtökohtaa purkavalla otteellaan luonut historiaa ja hämmentänyt keskustelua kirjallisuuden merkityksestä historian tuottajana. *Puhdistuksen* suomalaisessa tutkimuksessa ja vastaanotossa korostuivat pääasiassa länsimaalaisuus ja universaalit eettiset arvot sekä toisaalta romaanin tulkinta historiallisena representaationa Viron lähimenneisyydestä. Nämä näkökulmat jättävät näkymättömiin Suomen kompleksisen suhteen Venäjään. Suomen ja Venäjän väliset suhteet, suomalaisten suhde Gulagiin sekä suomettumisen ilmiö nousevat esiin vasta, kun tarkastellaan laajemmin Sofi Oksasen toimintaa eri rooleissa traumakulttuurin välittäjänä. Universaalien ja historiallisen (Viron historiaan kohdistuvan) tulkinnan väliin mahtuukin alue, jota ei kenties Suomessa ole oikein osattu sanallistaa, mutta joka osaltaan voi kertoa *Puhdistuksen* suuresta suosioista: jatkosodan kokemukset ja geopoliittisesti ristiriitainen, traumaattinen suhde rajanaapuriin.

Oksasen vastaanotto ja siitä sinneet debatit osoittavat nykykirjailijan merkittävän roolin tiedon tuottajana ja tunteiden herättäjänä. Oksanen muistikulttuurin tuottajana osoittaa, kuinka vaikea tekijää on pitää erillään hänen kirjoittamistaan teksteistä ja ei-kirjallisista diskursseista. Kirjailijan voittokulku maailmalla on nähty nimenomaan ”suomalaisen kirjailijan” menestystarinana, mutta myös kansallisen identiteetin epävakaus mahdollistaa monipaikkaiset, yllirajaiset identiteetit: kahden kulttuurin välillä elänyt kirjailija haastaa oletusta kulttuurista poissulkevana tai omistettavana.

Puhdistuksessa traumaattinen menneisyys koskee sekä yksilöitä että yhteisöjä, mutta se, kuka on kenenkin puolella tai miten yhteisöt lopulta muodostuvat, ei ole itsestään selvää. Myös ”omat” voivat olla vihollisia eivätkä jakolinjat synny aina kansallisuuden, vaan myös sukupuolen mukaan. Kirjallisuudella voikin olla merkitystä juuri yllirajaisen yhteisöjen kuvittelemisessä ja siinä, kuinka muisti ei ole traumaattiseen menneisyyteen palaamista vaan aktiivista toimintaa nykyisyydessä sen eteen, miten ja minkälaiseksi menneisyys hahmotetaan ja mihin tarkoituksiin sitä käytetään. Siinä mielessä nykykirjallisuus onkin muun median ohella keskeinen osa yhteiskunnallista, moniäänistä ja tulevaisuutta kohti suuntautuvaa keskustelua.

Viitteet

1 Vrt. vastaanoton laaja määritelmä (Parente-Čapková 2017). Vastaanotto laajasti ymmärrettynä voi tarkoittaa erityyppisiä reaktioita kirjallisiin teoksiin: niiden käännöksiä, adaptaatioita, parodioita tai plagiointeja sekä teksteihin sisältyviä intertekstuaalisia viittauksia. Vastaanottoon kuuluvat myös lehdistön vastaanotto sekä reaktiot kirjallisiin teoksiin päiväkirjoissa ja muissa (oma)elämäkerrallisissa teksteissä. (Parente-Čapková 2017, 39.)

- 2 Tunnistamista on vaikeuttanut ns. kolmen maailman teoria, jonka mukaan Eurooppa ja Pohjois-Amerikka muodostavat ensimmäisen maailman, sosialistiset maat toisen maailman ja taloudellisesti kaikkein heikoimmassa asemassa olevat kolmannen maailman (Moore 2006, 20).
- 3 Kulttuurisen muistitutumuksen viitekehityksessä trauma on liitetty erityisesti osaksi toisen maailmansodan ja holokaustin muistamista. Traumakulttuurin ilmapiiiriä on etsitty toisen maailmansodan jälkeisestä Saksasta, kommunismin jälkeisestä Itä-Euroopasta ja syyskuun yhdennentoista jälkeisistä Yhdysvalloista, jotka kaikki ovat tuottaneet traumaattisia identiteettejä. Ajatus traumakulttuurista on levinnyt laajalle ja koko muistitutumuksen kenttä on nähty sitä määrittävän trauman valossa. (Esim. Luckhurst 2008.)
- 4 Tammen pitkäaikainen toimitusjohtaja Jarl Hellemann (1999) on jälkikäteen kirjoittanut teoksen julkaisuun liittyvistä, myös kustantajaa sitovista taloudellisista ja poliittisista näkökohdista. Vennäjällä teos julkaistiin vasta 1989 (ks. Etkind 2009, 635). Erkki Vettenniemen (2002, 19, 23–24) mukaan neuvostoterroria ei Suomessa järjestelmällisesti vähätelty ja Stalinin hirmuteoista saatiin tietoa esimerkiksi erilaisten muistelmien kautta. Juuri ennen Solženytsin-kohua ilmestyi Otto-Wille Kuusisen puolison, Stalinin vankileirit kokeneen Aino Kuusisen muistelmateos *Jumala syöksee enkelinsä* (1972). Viisikymmentäluvulla ilmestyi kaksi hyvin erityylistä muistelmateosta: Unto Parvilahden paljastusteos *Berijan tarhat* (1957) sekä Martta Piilin henkilökohtaisempi todistus, jossa johtopäätökset jätetään lukijan vastuulle. Jälkimmäinen julkaistiin vuonna 2021 uudelleen nimellä *Kohtalona Siperia. Neljätoista vuotta pakkotyövankina* (Helsinki: Like).
- 5 Eskelisen (2016, 417–420) mukaan Linna syventää teoksillaan suomenkielisen historiallisen romaanin lajia sinä määrin, että teoksia voi kutsua vaikutuksiltaan psykohistorialliseksi. *Täällä pohjantähden alla* kyseenalaistaa kansallisen historiankirjoituksen arvon ja totuuden, *Tuntematon sotilas* taas paljastaa uskonnon ja nationalismin virallisen diskurssin.
- 6 Pekka Tarkka (2008) vertasi Finlandia-palkintopuheessaan Sofi Oksasta Minna Canthiin, joka tuottamallaan ja yhteiskunnallisena keskustelijana sai aikaan yhteiskunnallisia muutoksia: ”Oksasen näytelmää hallitsee voima, joka aikanaan siivitti Minna Canthin tuotantoa. Se voima on kirjailijan suuttumus. Canthin *Työmiehen vaimossa* se sai piinatun naisen nostamaan aseensa väärintekijöitä kohtaan. Näin käy myös Oksasella. [...]” Oksanen itse taas viittasi Runeberg-palkinnon voitettuaan omana esikuvanaan Fredrika Runebergiin, suomalaisen historiallisen romaanin pioneeriin (ks. Pääkkönen 2009).

Lähteet

- Ashcroft, Bill (2001), *Post-Colonial Transformation*. London & New York: Routledge.
- Blacker, Uilleam & Etkind, Alexander (2013), Introduction. – *Memory and Theory in Eastern Europe*. Eds Uilleam Blacker, Alexander Etkind & Julie Fedor. New York: Palgrave Macmillan, 1–22.
- Bond, Lucy (2012), Intersections or Misdirections? Problematising Crossroads of Memory in the Commemoration of 9/11. – *Culture, Theory and Critique*, 53:2, 111–128. <https://doi.org/10.1080/14735784.2012.680261>.
- Craps, Stef (2013), *Postcolonial Witnessing: Trauma Out of Bounds*. Basingstoke & New York: Palgrave Macmillan.
- Edkins, Jenny (2003), *Trauma and the Memory of Politics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Erl, Astrid (2011), *Memory in Culture*. Trans. Sara B. Young. Basingstoke: Palgrave Macmillan.
- Eskelinen, Markku (2016), *Raukoilla rajoilla. Suomenkielisen proosakirjallisuuden historiaa*. Helsinki: Siltala.

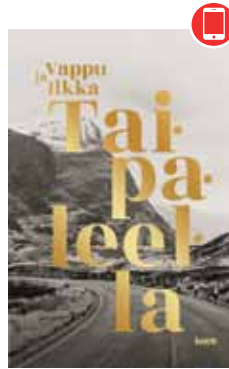
- Etkind, Alexander (2009), *Stories of the Undead in the Land of the Unburied: Magical Historicism in Contemporary Russian Fiction*. – *Slavic Review* 68:3 (Fall), 631–658.
- Etkind, Alexander (2013), *Warped Mourning: Stories of the Undead in the Land of the Unburied*. Stanford: Stanford University Press.
- Groot, Jerome de (2009), *Consuming History. Historians and Heritage in Contemporary Popular Culture*. London & New York: Routledge.
- Groot, Jerome de (2016), *Remaking History. The Past in Contemporary Historical Fictions*. London & New York: Routledge.
- Grönstrand, Heidi (2010), Kaksi maata, kaksi kulttuuria. Sofi Oksanen suomalaisen kirjallisuuden kartalla. – *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 7:1, 42–50. <https://doi.org/10.30665/av.74787>.
- Hellemann, Jarl (1999), *Kustantajan näkökulma. Kirjoituksia kirjallisuuden reunalta*. Helsinki: Otava, 248–269.
- Hietasaari, Marita (2016), *Sodan muisti. Talvi-, jatkosota ja Lapin sota 2000-luvun historiallisessa romaanissa*. Helsinki: Avain.
- Jytälä, Riitta (tulossa 2022), *Muisti tulevaisuutta varten. Traumakertomukset Suomen nykykirjallisuudessa*. Helsinki: SKS.
- Kaljundi, Linda, Laanes, Eneken & Pikkanen, Ilona (2015), Introduction. Historical Fiction, Cultural Memory and Nation Building in Finland and Estonia. *Novels, Histories, Novel Nations. Historical Fiction and Cultural Memory in Finland and Estonia*. Eds Linda Kaljundi, Eneken Laanes & Ilona Pikkanen. Helsinki: SKS, 26–76.
- Kaplinski, Jaan (2010), *Sofi Oksanen and the Stalin Award*. <http://jaankaplinski.blogspot.com/2010/08/sofi-oksanen-and-stalin-award.html> (Tarkistettu 9.5.2022).
- Kelertas, Violeta (2006), Introduction. Baltic Postcolonialisms and Its Critics. – *Baltic Postcolonialism*. Ed. Violeta Kelertas. Amsterdam & New York: Rodopi, 1–10.
- Korhonen, Kuisma (2011), *Lukijoiden yhteisö. Ystävyystä, kansanmurhasta, itkevistä kivistä*. Helsinki: Avain.
- Köresaar, Ene, Kuutma, Kristin & Lauk, Epp (2009), The Twentieth Century as a Realm of Memory. – *The Burden of Remembering. Recollections and Representations of the 20th Century*. Eds Ene Köresaar, Epp Lauk & Kristin Kuutma. Helsinki: Finnish Literature Society, 9–34.
- Laanes, Eneken (2012), Sofi Oksanen's Purge in Estonia. – *Baltic Worlds* 2012:2, 19–21.
- Laanes, Eneken (2021), Born Translated Memories: Transcultural Memorial Forms, Domestication, and Foreignisation. – *Memory Studies* 14:1, 41–57.
- Lappalainen, Päivi (2011), Häpeä, ruumis ja väkivalta Sofi Oksanen Puhdistuksessa. – *Häpeä vähän! Kriittisiä tutkimuksia häpeästä*. Toim. Siru Kainulainen & Viola Parente-Čapková. Turun yliopisto: Utukirjat, 259–281.
- Lappalainen, Päivi (2013), Finnish Literature Abroad – The Case of Purge by Sofi Oksanen. *Finnische Sprache, Literatur und Kultur im deutschsprachigen Raum. Suomen kieli, kirjallisuus ja kulttuuri saksankielisellä alueella*. Herausgegeben von Marja Järventausta & Marko Pantermöller. Harrasowitz Verlag Wiesbaden, 333–351.
- Lehtimäki, Markku (2010), Sofistikoitunut kertomus ja lukemisen etiikka. – *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 7:2, 40–49. <https://doi.org/10.30665/av.74793>.
- Lehtimäki, Markku (2019), Tragedian muuttuva muoto. Sofi Oksanen Puhdistus romaanina ja näytelmänä. *Muistikirja ja matkalaukku. Muotoja ja merkityksiä 2000-luvun suomalaisessa romaanissa*. Toim. Elina Arminen & Markku Lehtimäki. Helsinki: SKS, 243–275.
- Lehtonen, Sanna (2017), The Fame and Blame of an Intellectual Goth. Sofi Oksanen (1977). – *Idolizing Authorship. Literary Celebrity and the Construction of Identity, 1800 to the Present*. Eds Gaston Franssen & Rick Honings. Amsterdam: Amsterdam University Press, 257–273.
- Luckhurst, Roger (2008), *The Trauma Question*. London & New York: Routledge.
- Moore, David Chioni (2006), Is the Post- in Postcolonial the Post- in Post-Soviet? Toward a Global Postcolonial Critique. – *Baltic Postcolonialism*. Ed. Violeta Kelertas. Rodopi, Amsterdam & New York, 11–43.
- Nystrand, Marko (2012), *Arvoja näkyvissä: kaunokirjallisuuden etiikka Ludwig Wittgensteinin filosofian valossa*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Oksanen, Sofi (2008b), *Finlandia-palkintopuhe Vanhalla ylioppilastalolla 4.12.2008*. Suomen Kustannusyhdistys ry. https://dev.response200.pro/suomen-kirjasaatio/public_html/files/output/5965/

- kaunokirjallisuuden-finlandia-vanhat-puheet-ja-perustelut.pdf (Tarkistettu 9.5.2022).
- Oksanen, Sofi (2009a), Johdannoksi. – *Kaiken takana oli pelko. Kuinka Viro menetti historiansa ja miten se saadaan takaisin*. Toim. Sofi Oksanen & Imbi Paju. Helsinki: WSOY.
- Oksanen, Sofi (2009b), Se toinen, tuntematon holokausti. – *Tuglas-seura* 3/2009. <https://www.tuglas.fi/se-toinen-tuntematon-holokausti> (Tarkistettu 9.5.2022).
- Orr, Mary (2003), *Intertextuality: Debates and Contexts*. Cambridge & Malden: Polity Press.
- Oziewicz, Marek (2016), Bloodlands Fiction: Cultural Trauma Politics and the Memory of Soviet Atrocities in Breaking Stalin's Nose, A Winter's Day in 1939 and Between Shades of Gray. – *International Research in Children's Literature* 9:2, 146–161. <https://www.eupublishing.com/doi/full/10.3366/ircl.2016.0199> (Tarkistettu 9.5.2022).
- P = Oksanen, Sofi (2008a), *Puhdistus*. Helsinki: WSOY.
- Parente-Čapková, Viola (2010), Umlčená paměť. Finsko-estonský fenomén Sofi Oksanen a její Očista [Silenced Memory. Finland-Estonian Phenomenon Sofi Oksanen and her Purge]. *Tvar* XXI/19, 2010.
- Parente-Čapková, Viola (2013), ”To byla taková doba” [”Those Were the Times”]. Afterword to the Czech translation of Sofi Oksanen's *Čas ztracených holubic (Kun kyyhkyset katosivat)* (Trans. Linda Dejarová). Praha: Odeon.
- Parente-Čapková, Viola (2017), Naisten kirjoittaman kirjallisuuden yllirajainen vastaanotto. Kohti kirjallisten toimijuuksien historiaa. – *AVAIN – Kirjallisuudentutkimuksen aikakauslehti* 14:4, 36–49. <https://doi.org/10.30665/av.69305>.
- Pollari, Mikko, Nissilä, Hanna-Leena, Melkas, Kukku, Löytty, Olli, Kauranen, Ralf & Grönstrand, Heidi (2015), National, Transnational and Entangled Literatures: Methodological Considerations Focusing on the Case of Finland. – *Rethinking National Literatures and the Literary Canon in Scandinavia*. Eds Ann-Sofie Lönngren, Heidi Grönstrand, Dag Heede & Anne Heith. Cambridge: Cambridge Scholars Publishing, 2–29.
- Pucherová, Dobrota & Gáfrík, Róbert (2015), Introduction: Which Postcolonial Europe? – *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures*. Eds Dobrota Pucherová & Róbert Gáfrík. Leiden, Boston: Brill Rodopi, 11–24.
- Pucherová, Dobrota (2015), Trauma and Memory of Soviet Occupation in Slovak. – *Postcolonial Europe? Essays on Post-Communist Literatures and Cultures*. Eds Dobrota Pucherová & Róbert Gáfrík. Leiden, Boston: Brill Rodopi, 139–159.
- Pullinen, Jussi (2008), Suomen pääkonsulaatti ei halua Sofi Oksasta esiintymään Pietariin. *Helsingin Sanomat* 6.8.2008.
- Pääkkönen, Sirpa (2009), Sofi Oksanen löysi esikuvan Fredrika Runebergista. *Helsingin Sanomat* 6.2.2009.
- Rigney, Ann (2005), Plenitude, Scarcity and the Circulation of Cultural Memory. – *Journal of European Studies* 35:1, 11–28.
- Rogers, Richard A. (2006), From Cultural Exchange to Transculturation: A Review and Reconceptualization of Cultural Appropriation. – *Communication Theory* 16:4, 474–503.
- Ropponen, Ville & Sutinen, Ville-Juhani (2019), *Luiden tie. Gulagin jäljillä*. Helsinki: Like.
- Snyder, Timothy (2010), *Tappotanner: Eurooppa Hitlerin ja Stalinin välissä*. (Alk. *Bloodlands. Europe Between Hitler and Stalin*). Suom. Seppo Hyrkäs. Helsinki: Siltala.
- Tarkka, Pekka (2008), *Puhe Finlandia-palkinnon jakotilaisuudessa 4.12.2008*. Suomen kustannusyhdistys ry. https://dev.response200.pro/suomen-kirjasaatio/public_html/files/output/5965/kaunokirjallisuuden-finlandia-vanhat-puheet-ja-perustelut.pdf.
- Vettenniemi, Erkki (2002), *Suomalaisia vankileirien saaristossa*. Helsinki: Art House.

Lomalukemista itselle ja lahjaksi

Ville-Juhani Sutinen
MATKALLA SUOMEEN
TARINOITA HEIMOJEN MAASTA

Vappu & Ilkka Taipale
TAIPALEELLA

Ursula Vala
KUOLEMAN MONET KASVOT
TOTUUS OIKEUSLÄÄKÄRIN TYÖSTÄ

Kalle Kniivilä
PUTININ PAHIN VIHOLLINEN
ALEKSEI NAVALNYIN TARINA

Denise Rudberg
VIERAS JOUKOSSA

Elisa Aaltola
ESSEITÄ ELÄIMISTÄ

= Myös e-kirjana

= Myös äänikirjana

Utta! Innon Outletista löydät kirjoja edullisin poistohinnoin sekä painosten viimeisiä kappaleita. Täydennämme valikoimaa jatkuvasti. Tutustu: intokustannus.fi

OUTLET

Suojärveläisten yllirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa

Tämä artikkeli analysoi 1930-luvulla Suojärveltä Neuvostoliittoon lähteneiden laittomien maahanmuuttajien eli loikkareiden yllirajaisia suhteita ja niiden merkitystä heidän kohtalolleen Gulag-järjestelmässä. Tutkimus perustuu loikkareiden lähettämiin kirjeisiin, jotka on koottu Etsivän keskuspoliisin Sortavalan alaosaston kokoelmaan. Artikkelissa lähestytään suojärveläisten yllirajaisien suhteiden merkitystä tiedonvälityksen, avunannon ja kansalaisuuden kautta. Tutkimus tuo esille sen, kuinka tiedon sisältö sekä yllirajaisen ja rahallisen avun suunta muuttuivat suojärveläisten suhteissa, kun he joutuivat Gulag-järjestelmän piiriin. Lisäksi tutkimus tuo esille suojärveläisten erilaiset selviämistästrategiat sekä Suomen ja Neuvostoliiton kansalaisuuden merkityksen yllirajaisien suhteiden ylläpitämiseksi.

Ira Jänis-Isokangas

Vuosien 1930 ja 1934 välillä vähintään 12 000 suomalaista ylitti laittomasti Suomen ja Neuvostoliiton välisen rajan (KA, EK-Valpo, 2766, Rajaolot 1910–1940, Siirtolaisuus Venäjälle). Nämä ihmiset, joita Suomessa kutsuttiin loikkareiksi ja Neuvostoliitossa taloudellisiksi pakolaisiksi,¹ lähtivät Neuvostoliittoon työn ja paremman elämän toivossa. Loikkaarit olivat kotoisin eri puolilta Suomea, mutta erityisen paljon heitä lähti Viipurin läänistä (Kostiainen

1988, 71). Viipurin lääniin kuuluneesta Suojärven kunnasta lähti kesällä 1932 useita satoja henkilöitä Neuvostoliittoon.

Rajan ylittäminen ”salateitse” ilman passia tai lupaa saapua maahan oli rikos molemmin puolin rajaa. Ne, joilla ei ollut viisumia tai muuta viranomaisten lupaa saapua maahan, saivat luvattomasta rajanylityksestä Neuvostoliiton vuoden 1926 rikoslain mukaan pakkotyörangaistuksen. Tämä rangaistus liitti suojärveläiset osaksi Gulag-järjestelmää.

Aluksi Neuvostoliiton poliittisen poliisin (OGPU) ja myöhemmin, vuodesta 1934 alkaen, sisäasiainkansankomissariaatin (NKVD) hallinnoimaan Gulag-järjestelmään kuului erilaisten ojennustyöleirien lisäksi erilaisia erityisasutuksia, joiden asukkaat tekivät pakkotyötä metsätyömailla, kolhooseissa, kaivoksilla ja rakennustyömailla (Khlevniuk 2004 ja Zemskov 2005). Näille erilaisille työmaille sijoitetut loikkarit kirjoittivat kotiin Suojärvelle läheisilleen, sukulaisilleen ja tuttavilleen.

Suojärveläisten vuosina 1930–1937 lähettämät kirjeet Neuvostoliitosta avaavat loikkari-ilmiöön liittyviä tekijöitä sekä suojärveläisten yllirajaisia suhteita. Näiden kirjeiden välittämä informaatio vaikutti suojärveläisten tekemiin loikkaamiseen, lailliseen maahanmuuttoon tai Suomeen palaamiseen liittyviin päätöksiin. Yllirajaiset suhteet toimivat myös avustusverkoston, joiden luonne muuttui loikkareiden astuessa Gulag-järjestelmään.

Loikkarit ja Gulag-järjestelmä

Auvo Kostiaisen (1988) teos *Loikkarit* on tarkastellut loikkareiden historiaa siirtolaisuustutkimuksen näkökulmasta. Hänen 3 753 loikkariin perustuva tutkimuksensa analysoi heidän tilannettaan kolmesta eri näkökulmasta: lähtöön vaikuttaneista tekijöistä, rajanylityksestä sekä saapumisesta ja elämästä Neuvostoliitossa. Loikkareista suurin osa oli nuoria miehiä ja kotoisin paikkakunnilta, joissa maailmanlaajuinen lama ja metsäteollisuuden ongelmat jättivät monet työttömiksi ja vaille tulevaisuutta (Kostiainen 1988, 70–71). Alueilla oli myös vahva työväenliike sekä sisällissodan jälkeinen muuttoliike Neuvosto-Venäjälle. Kostiainen (1988, 42–44) kuvaa, kuinka aikaisemmin Neuvostoliittoon muuttaneet suomalaiset sekä suomenkielinen agitaatio ja Neuvostoliitossa harjoitettu propaganda loivat käsityksen siitä, että Josif Stalinin johdolla aloitettu intensiivinen teollistaminen tarjoaisi työtä ja leipää myös suomalaisille.

Loikkariaallon huippuvuotena vuonna 1932 loikkareita sijoitettiin pakkotyöhön Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen metsä- ja rakennustyömaille, kaivoksiin, kolhooseihin ja sovhooseihin.² Vuodesta 1933 lähtien näitä loikkareita alettiin siirtää eteenpäin myös Uralille. Jukka Rislakki ja Eila Lahti-Argutina kuvaavat haastattelu- ja arkistoaineistoon perustuen kirjassaan *Meillä ei ole kotia täällä* (1997) tätä matkaa Suomen ja Neuvostoliiton raja-alueilta Sarovin karanteenileirin kautta Uralin työmaille, joissa moni suomalainen loikkari joutui Stalinin vainojen uhriksi.³

Loikkareiden kohtalo osana Stalinin suomalaisiin kohdistamaa vainoa on yksi tekijä, johon Venäjällä tehty tutkimus on ottanut kantaa (Takala 2011; 2018; 2021). Vainokokemus on myös vahvasti läsnä muistelmissa, joita on julkaistu suomeksi jo 1930-luvulta lähtien. Loikkareiden muistelmat liittyvät osaksi suomalaisten Gulag-muistelmia, joita Erkki Vettenniemi (2001) on käsitellyt väitöskirjassaan *Surviving the Soviet meat grinder*.

Loikkarit olivat yksi ryhmä muiden Neuvostoliitossa asuvien suomalaisten joukossa.⁴ Inkeriläiset, punapakolaiset ja amerikansuomalaiset muodostavat jokainen oman kokonaisuutensa Neuvostoliiton historiassa. Tästä huolimatta kaikilla näillä ryhmillä oli myös yhdistäviä

tekijöitä. Loikkareita ja punapakolaisia yhdisti usein laiton rajanylitys, sukulaisuus ja aatteen palo. Amerikansuomalaiset ja loikkaarit saapuivat Neuvostoliittoon samaan aikaan – Stalinin jättimäisiä teollisuushankkeita ja sosialismia rakentamaan. Lopulta kuitenkin inkeriläisten kokemus kauas omilta seuduiltaan pakkosiirrettynä ryhmänä tulee lähemmäksi loikkareiden kokemuksia (Polian 2003).

Loikkaarit kuten inkeriläisetkin joutuivat aluksi OGPU:n ja myöhemmin NKVD:n ”erityisasuttamaksi” (*spetsposelentsyy* sekä *spetspereselentsyy*) ja valvomaksi työvoimaksi osana Gulag-järjestelmää (Zemskov 2005, 16–75). Käsitys Gulagista on muotoutunut pitkälti muistelmien ja etenkin Aleksandr Solženitsynin (1974) kirjan *Vankileirien saaristo* kautta. Arkistojen avautumisen myötä sekä venäläiset että kansainväliset tutkijat pyrkivät selvittämään Gulag-järjestelmän rakennetta ja järjestelmän uhrien määrää. Tutkimuksen tavoitteena on ollut selvittää myös järjestelmän luonnetta ja sitä, missä määrin se oli taloudellisesti tai ideologisesti motivoitunutta (Barnes 2011, 7–10).

Viimeaikainen tutkimus on kuitenkin tuonut lisää sävyjä Gulag-tutkimukseen. Gulagin historiaa tarkasteltaessa on tullut esille erilaisia kehitysvaiheita sekä järjestelmän monimuotoisuus ja Gulagin huokoiset rajat muuhun neuvostoyhteiskuntaan (Khlevniuk 2004; Jakobson 2014; Shearer 2015; Khlevniuk 2015). Järjestelmätason analyysistä on siirrytty kuvaamaan myös yksittäisiä leirejä ja erityisasutuksia (Barnes 2011; Barenberg 2014; Jurtšenkov 2013; Kirillov 1996; Klimkova 2007).

Mielenkiintoisia avauksia on myös syntynyt uusien aineistojen ja tarkasteltavana olevien ryhmien kautta. Joukko tutkimuksia, jotka tukeutuvat muistelmaj- ja haastatteluaineistojen analyysiin, kuten esimerkiksi Jehanne Gheithin ja Katherine Jolluckin (2011) toimittama *Gulag Voices: Oral histories of Soviet incarceration and exile* ovat tuoneet esiin muun muassa naisten tai etnisten ryhmien kokemuksia järjestelmässä. Uusimpana aineistokokonaisuutena Gulag-tutkimuksessa ovat kirjeet. Näitä ovat esimerkiksi Arseni Formakovin (2017) kirjeet, joita on julkaistu Emily Johnsonin kääntämänä, Alena Kozlovan kollegoineen (2021) toimittama *My Fathers Letters*, joka käsittelee isien lapsilleen leireiltä lähettämiä kirjeitä sekä Orlando Figesin (2012) *Just Send Me Word: A true story of love and survival in the Gulag*.

Suomalaisten loikkareiden Gulag-kokemuksia Neuvostoliitosta ovat tähän mennessä hallinneet muistelmat ja haastattelut. Niitä värittävät menneisyyden kokemukset sekä tieto tulevasta. Loikkareiden lähettämät kirjeet sen sijaan kertovat loikkareiden senhetkisistä ajatuksista Gulag-järjestelmän sisästä. Vaikka niissä monesti pohditaan menneitä ja asetetaan toiveita tulevaisuudelle, niiden näkökulma on erilainen. Sekä loikkari-ilmiötä selvittänyt Etsivä keskuspoliisi (EK) että loikkareista kirjoittaneet Rislakki ja Lahti-Argutina (1997) sekä Kostianen (1988) ovat käyttäneet kirjeitä lähteinään, mutta systemaattinen analyysi loikkareiden kirjoittamista kirjeistä on puuttunut.

Loikkareiden kirjeet yllärajaisten suhteiden ylläpitäjinä

Tämän tutkimuksen aineistona ovat loikkareiden kirjeet, joita EK on koonnut Sortavalan alaostaston arkistonsa alle. Tämä 1 200 kirjettä tai niiden tiivistelmää sisältävä kokoelma on syntynyt, kun EK on saanut luvan seurata postiliikennettä Neuvostoliitosta Suomeen (KA, EK–Valpo, kotelo 31, Ministeri Arvo Mannerin kirje 6.6.1932). Kokoelma sisältää vuosina 1930–1939 lähetettyjä kirjeitä, joiden lähettäjiä ja vastaanottajia EK on pitänyt kommunisteina.⁵ Vaikka loikkareista suurin osa oli miehiä, suojärveläisten kirjeiden kirjoittajissa oli miehiä ja naisia lähes yhtä paljon. Kokoelma sisältää myös Neuvostoliittoon laillisesti

saapuneiden ihmisten kirjeitä kotiseudulle, ja sen ytimessä on Suojärveltä lähteneiden ja Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten kirjeenvaihto.

Suojärveläisten loikkareiden kirjeitä voidaan lukea monella eri tavalla. Loikkaarit olivat laittomasta maahantulostaan huolimatta siirtolaisia, jotka kirjoittivat kotiin kuten miljoonat muut siirtolaiset eri aikoina ja eri paikoissa. Esimerkiksi amerikansuomalaisten lähettämät kirjeet voidaan lukea tähän siirtolaiskirjeiden kategoriaan (Saramo 2013, 477–478). Kuitenkin analyysin kohteeksi valitut kirjeet ovat sellaisten Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten lähettämiä, joiden vapautta toimia ja liikkua oli ankarasti rajoitettu. Tämä heijastui monella tapaa siihen, miten ja mistä kirjoitettiin, kuten Emily Johnson (2017; 2022) on osoittanut.

Suomenkielisiä kirjeitä Gulag-järjestelmän sisältä lähettivät toki muutkin suomalaiset. Esimerkiksi Anni Reuter (2020) on tarkastellut inkeriläisten pakkosiirrettyjen ihmisten lähettämiä kirjeitä Neuvostoliitossa. Reuter tarkastelee inkeriläisiä diasporana ja erityisesti kirjeissä esiintyviä ilmauksia kodista ja identiteetistä. Vaikka näissä kirjeissä on paljon samanlaisia piirteitä kuin suojärveläisten lähettämässä kirjeissä, kuten ankarien olosuhteiden kuvausta ja kaipausta kotiin, on näiden kahden ryhmän erilaisuus otettava huomioon kirjeitä analysoitaessa. Toisin kuin suurin osa pakkosiirretyistä inkeriläisistä, suojärveläiset loikkaarit olivat alun perin Suomen kansalaisia. Neuvostoliitossa kansalaisuudella oli monenlaisia merkityksiä ulkomaalaisille, kuten Golfo Alexopoulos (2006) on esittänyt.

Tarkastelen tässä artikkelissa suojärveläisten kirjoittamia kirjeitä Neuvostoliitosta ylirajaisuuden käsitteen kautta. Ankkuroin näkemykseni Steven Vertovecin (2009), joka lähestyy transnationalismia kuudesta eri näkökulmasta eli etnisinä diasporina tai verkostoina, eri paikkakunnille kiinnittyneinä identiteetteinä, sosiaalisina instituutioina ja arkipäivän käytänteinä, taloudellisena ja poliittisena toimintana sekä erilaisina sosiaalisina paikkoina. Vaikka Vertovec ja muut ylirajaisien ilmiöiden tutkijat keskittyvät etupäässä nykypäivään tai lähihistoriaan, jota erityisesti kehittynyt teknologia on muokannut, etnisten ryhmien verkostot, sosiaaliset instituutiot sekä taloudellinen ja poliittinen toiminta ovat mahdollisia tutkimuskohteita jopa 1930-luvun Neuvostoliitossa. Kuten Lewis Siegelbaum ja Leslie Page Moch (2016) ovat tuoneet esille, Neuvostoliiton sisäistä siirtolaisuutta – vapaaehtoista tai pakotettua – on myös mahdollista tarkastella ylirajaisuuden näkökulmasta. Neuvostoliitto oli Venäjän imperiumin jatkaja ja erityisasutuksiin pakkosiirretyt ihmiset ylittivät myös muita kuin valtiollisia rajoja. Toisaalta uusia rajoja myös syntyi Neuvostoliiton toimesta. Vaikka Oleg Khlevniukin (2015) mukaan rajat Gulagin ja neuvostoyhteiskunnan välillä olivat häilyvät, muodostivat ne silti rajoja ihmisten vapaudelle, liikkumiselle ja toiminnalle. Kirjeenvaihto oli yksi tapa ylittää nämä rajat.

Vertovecin mukaan ylirajaisuus muokkaa ihmisten odotuksia mahdollisesta muutosta, työstä, taloudesta ja omasta tulevaisuudesta. Se asettaa moraalisia velvollisuuksia välittää tietoa ystäville ja sukulaisille, avustaa, organisoitua sekä haastaa ihmisten suhteen valtioon ja kansalaisuuteen. (Vertovec 2009, 74.) Tässä artikkelissa keskityn erityisesti kahteen ylirajaisuuden muotoon. Nämä ovat informaation ylirajainen välitys sekä ylirajainen rahallinen ja muu avunanto. Näiden kautta tuon esille myös kirjeitä kirjoittaneiden loikkareiden suhdetta Suomen ja Neuvostoliiton valtioon sekä kansalaisuuden merkitystä loikkareiden ylirajaisissa suhteissa ja selviytymisstrategioissa.

Analyysin kohteena ovat kirjeet, joita suojärveläiset ovat lähettäneet Petroskoista vuosina 1930–1931 (12 kpl), Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen pakkotyömailta Puudosin alueelta Neuvosto-Karjalasta ja Leningradin piiriin kuuluvalta Svirstroilta vuosina 1932–1933 (71 kpl) sekä Uralin alueelta Magnitogorskista, Tšeljabinskista, Nadeždenskista, Nižni Tagilista

ja Kamenskista vuosina 1934–1937 (54 kpl). Kirjeen lähettäjät olivat kotoisin Suojärveltä, erityisesti Lietteen Välikylästä, Kaipaasta ja Suvilahdesta.

Tällainen rajausta tuo esille sen, miten suojärveläisten ylijäräinen verkosto syntyi, minkälaista tietoa Neuvostoliiton oloista ja loikkaamisesta kirjeissä kerrottiin ennen loikkariliikkeen huippuvuotta 1932⁶ sekä mitä loikkarit kertoivat oloista Leningradin alueen ja Neuvosto-Karjalan pakkotyömailla vuosina 1932–1933. Analyysin toinen osa keskittyy vuosiin 1934–1937 lähetettyihin kirjeisiin tarkastellen sitä, miten ylijäräisiä suhteita ylläpidettiin Uralin erityisasutuksissa ja miten nämä suhteet auttoivat selviytymään arjesta. Käsittelyn ulkopuolelle jääneet kirjeet ovat Petroskoista vuosina 1933–1939 lähetetyt kirjeet, joista voidaan päätellä lähettäjien tulleen laillisesti Neuvostoliittoon sekä kirjeet, joita on lähetetty Suomesta tai eri puolilta Neuvostoliittoa, mutta joilla ei tämän artikkelin aiheen kannalta ole merkitystä. Vaikka näiden kirjeiden avulla on pääteltävissä noin sadan ihmisen muodostama erilaisiin perhe- ja ystävyysuhteisiin sekä poliittiseen toimintaan liittyvä verkosto,⁷ tutkimuksen analyysi ei kohdistu varsinaisesti tähän verkostoon vaan siinä liikkuneeseen tietoon ja avunantoon sekä kirjeen kirjoittajien suhteeseen Suomen ja Neuvostoliittoon kansalaisuuteen.

Ylijäräisten suhteiden muodostuminen ja tiedonvälitys

Suojärvi oli paikkakunta, jossa rajan yli oli totuttu kulkemaan. Taloudelliset ja sosiaaliset suhteet olivat ylijäräisiä ja raja itsessäänkin oli suhteellinen käsite ihmisten mielissä (Hämynen 2011, 67–70, 105–110). Suomen itsenäistyttyä moni sukulainen jäi rajan taakse Neuvostoliittoon, jonne sisällissodan seurauksena myös monet poliittisesti aktiiviset suojärveläiset muuttivat. Se ei kuitenkaan rikkonut ylijäräisiä perhe- ja ystävyysuhteita sillä Petroskoissa asuvat suojärveläiset kirjoittivat kotiin säännöllisesti.

Siirtolaisuus lisäsi siirtolaisuutta, joka perustui aikaisemmin lähteneiden tietoon uudesta paikasta (Vertovec 2009, 74–75). Kun lama iski täydellä teholla Suojärvelle vuoden 1931 aikana, kirjeet Neuvostoliitosta loivat kuvan, että asiat rajan takana olivat paremmin. Työtä ja leipää riitti, lapset kävivät kouluja ja tulevaisuus oli valoisa.

Olot Suojärvellä sen sijaan olivat tukalat, sillä paikkakunnalla oli voimakas suojeleuskunta ja työväenliikkeen toiminta leimattiin nopeasti Neuvostoliittoa tukeväksi kommunismiksi. Alueella oli paljon nuorta työväkeä, johon kommunistiset aatteet vetosivat (Partanen 2011, 451–455; Pelkonen 1965, 424–433). Kun niin sanotut kommunistilait Lapuan liikkeen painostuksesta otettiin käyttöön vuonna 1930, myös Suojärven työväenliikkeen aktiivit joutuivat ahtaalle. Esimerkiksi Oskari Uimonen, Pekka Riikonen ja Pekka Jelonen olivat aktiiveja, joita EK seurasi tarkkaan (KA, EK–Valpo, henkilömappi 2139).

Ne, jotka pystyivät, loikkasivat Neuvostoliiton puolelle. Ilman lupaa tulleet pyrkivät saamaan jälkikäteen Suomen kommunistisen puolueen (SKP) kautta luvan jäädä maahan. Ne, jotka olivat saaneet luvan jäädä Petroskoihin, kirjoittivat kirjeitä kotiin. Näissä kirjeissä korostui uhmakas sävy vanhaa kotimaata kohtaan sekä tunne vapaudesta. Vainoja vuonna 1930 Neuvostoliittoon paennut Oskar Uimonen kirjoitti 22.3.1931 Suojärvellä asuneelle veljensä vaimolle Aadalle tyytyväisenä: ”Minä en ainakaan vaihtaisi olojani tällä kertaa, sillä täällä vallitsee vapaus työläistovereille ei niin kuin siellä pahaisessa Suomessa” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 34).

Rajan toiselle puolelle loikkanee toverit vetivät mukaan muita, sitä mukaa kun nämä vapautuivat vankilasta tai tilanne kävi Suomessa liian tukalaksi. Kirjeitä lähettäneiden suojärveläisten joukosta on löydettävissä yli 100 henkilöä, jotka ovat joko sukulais- tai

ystävyyssuhteessa toisiinsa ja palautettavissa Oskar Uimosen ja muiden aktivistien verkostoihin. Tämä selittää myös sen, miksi EK seurasi heidän kirjeenvaihtoaan. Se pelkäsi, että suomalaiset kommunistit laajensivat verkostoaan Neuvostoliitosta käsin houkuttelemalla ihmisiä loikkaamaan.

Vaikka suomalaisilla työläisaktivisteilla oli suuri rooli Neuvostoliiton olojen kuvaamisessa, olivat suojärveläiset myös tietoisia niistä väitteistä, että Neuvostoliitossa harjoitettiin pakkotyötä. Usein näitä tietoja ei kuitenkaan otettu vakavasti. Suomen kahtiajakautuneessa poliittisessa ilmapiirissä porvariston sanomalehtiin ei myöskään luotettu. Lisäksi petroskoi-laiset toverit vakuuttivat, ettei siellä ollut ”mitään pakko työtä eikä ihmisten riistämistä niin kuin siellä vasgisti Suomessa”, kuten esimerkiksi Toivo Silvennoinen kertoi vanhemmilleen 18.3.1931 lähettämässään kirjeessään Petroskoista (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje, 32). Vaikka kirjeissä valiteltiin asuntopulaa, annettiin useimmissa kirjeissä kuitenkin ymmärtää, että perusasiat hyvään elämään olivat kunnossa. Anna Paasonen kuvasi oloja Petroskoissa 31.5.1931 siskolleen ja äidilleen näin:

Me voidaan hyvin kaikki, samoin on tuttavat kaikki mitä parhaimmalla voinnissa. Kyllä kai minä kirjoitan suoraan jos meillä on joku hätänä. Ja sitte jos on sairautta niin apua on myös aina saatavissa eikä se ole kallista, kun ei maksa mitään. Niin kyllä meitä hoitaa hyvin tämän maan hallitus [...] Ei meillä kyllä tällä kertaa ole mistään puutos [...] meillä on yhteiskunnalliset ruokalat, joissa saa syödä niin nyt nämä kotihommat alkaakin vähetä meiltä emänniltä. Meilläkin on tässä uusi ruokala Amerikan ja Suomen suomalaisia varten. Siinä minäkin olen työssä ja saa yli tuhannen smk. kk. ja vapaa ruoka. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 39.)

Kostiainen (1988, 86–94) kuvaa, kuinka loikkarit riskeerasivat vähäiset rahansa epävarmaan merimatkaan tai opastukseen maarajan ylittämisessä. Suojärveläiset sen sijaan tunsivat reitit ja heillä oli omat kontaktinsa Neuvostoliitossa. Monet suojärveläiset kyselivät Petroskoissa asuvilta sukulaisiltaan ja tuttaviltaan, miten muutto sinne onnistuisi. Jalmari Vanhanen kirjoitti äidilleen 20.12.1931 että näiden siirtymiseksi tarvittiin Petroskoista ”työmaatodistus” joka piti lähettää Suomeen, ja sitten takaisin ”Leningratiin että on lupa tulla”. Tämän jälkeen Vanhasen äidin piti ”hommata” passi maaherralta. Mutta siinä olikin Vanhasen mukaan ”pulma”, ei ollut varmaa, että passia saisi. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 62.) Suomen viranomaiset myönsivät nihkeästi passeja Neuvostoliittoon ja vaikka virallista kieltoa ei ollut, passin saaminen ei ollut varmaa. Lisäksi passi ja junaliput Neuvostoliittoon maksoivat enemmän kuin mitä moni oli valmis tai pystyi maksamaan. Niinpä Jalmarikin neuvoi äitiänsä tekemään ”toisin”. Samaan lopputulokseen tulivat monet muutkin suojärveläiset, jotka ylittivät rajan laittomasti vuosina 1931–1932.

Ensimmäiset ”salatein” tulleet suojärveläiset neuvoivat tovereitaan miten toimia. Monet neuvoista olivat poliittista vainoa pakoon menneitä miehiä, jotka kehottivat vaimojansa loikkaamaan perässä. Anna Pakarisen mies lähetti Petroskoista 28.4.1931 erikoisen kirjeen, jonka EK ymmärsi kehotukseksi loikata Neuvostoliittoon:

Niin ei muuta kuulepas toveri, kun sinä kirjoitit ettei ole työtä onpas nyt jo työtä. [...] Pakosta karpalo reisua ei kaipaa salata. Muuta kuin varsi kenkät ja hyvä pouta. Toiset sukat kun yhet kastuu. Olis paras mennä sinne karpaloon missä minä olin viime kesänä

ropsin teussa [...] Se teidän miespuoli tietää sen paikan ja tien. [...] minä ototan sinua ja toista aikaa. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 36)

Anna (Anni) Tanninen os. Sorsa loikkasi perheensä kanssa Neuvostoliittoon heinäkuussa 1932. Suojärven Lietteen kylästä kotoisin ollut Anni lähti ylittämään rajaa perheensä ja muiden suojärveläisten kanssa. Matka alkoi Niiskuvaarasta, Hyrsylän, Kolatselän ja Pallahden kautta Petroskoihin. Annin perheeseen kuului hänen miehensä Erkki Tannisen lisäksi kolme lasta. Raja ylitettiin isossa porukassa, johon kuuluivat lisäksi Annin veli Mikko Sorsa ja mahdollisesti Nina ja Pekka, jotka olivat joko sukulaisia tai ystäviä.

Annin perheen loikkaamista olivat edesauttaneet Annin siskon Eevan ja hänen miehensä Arvin positiiviset kirjeet Neuvostoliitosta. Kirjeet eivät kerro, olivatko viisi vuotta aikaisemmin Neuvostoliittoon muuttaneet Eeva ja Arvi hakeneet maahantulolupaa Tannisille, jotka joutuivat laittoman rajanylityksen seurauksena aluksi tutkintavankeuteen. Siellä pääosin miespuolisten loikkareiden perheet hajotettiin. Naisia ja lapsia ei yleensä vankiloissa pidetty vaan ainoastaan miehiä, joista yritettiin kuulustelujen avulla seuloa vakoilijat (Kostiainen 1988, 102–103). Näin tapahtui myös Annin perheen kohdalla. Anni ja lapset pääsivät neljän päivän päästä vapaaksi ja myös hänen miehensä pian tämän jälkeen, mutta Annin veljeä Mikkoa kuulusteltiin pitkään. Lopulta Mikko karkotettiin takaisin Suomeen, mitä Arvi ihmetteli Annin veljelle Suojärvelle 30.10.1932 lähettämässään kirjeessä:

Mites Mikon laita on nykyisin. Onko hän kotona vai missä hän on. Minä kyllä pahottelen kun Mikon laittoivat takaisin Suomeen. Se on se rajan yli kulkeminen luvottomasti onnessa kuin kortin lyönti. Mutta muuten minä sanon, että on tänne otettu vastaan pahempia miehiä kuin Mikko. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 152.)

Toisin kuin aikaisemmin saapuneet punapakolaiset ja loikkaarit, suurin osa niistä suojärveläisistä loikkareista, jotka ylittivät rajan vuonna 1932, siirrettiin Petroskoista pian eteenpäin eri rakennus- ja metsätyömaille, joita oli perustettu Neuvosto-Karjalaan ja Leningradin alueelle. Tämän käytännön mukaisesti Anni perheineen lähetettiin Äänisen vastarannalla sijaitsevaan Puudosiin, jossa Erkille ja muille miehille alettiin ”järjestellä” töitä.

Ensimmäiset kirjeet Neuvostoliiton puolelta kotiväelle kertoivatkin helpotuksesta rankan rajanylityksen ja tutkintavankeuden jälkeen. Äidilleen 10.8.1932 lähettämässään kirjeessä Anni kertoi, että he ”vapaisuudessa” saivat kirjoittaa ja käydä kaupungilla. Vapaus ei varmaan ollut täydellinen, sillä samoihin aikoihin loikkannut Anna Kaisa Laukkanen kuvasi omalle äidilleen Puudosin alueella sijaitsevalta Kersonin sahalta 10.8.1932 olojaan seuraavasti:

Tämä Kersonissa oloaika on sellaista karanteeni aikaa eli tutkintolaisaikaa. Se on puoli-vuotta ja sen ajan kun käyttäytyy siivosti niin sitten olemme maan kansalaisia venäläisiä. Ei me täällä olla vankina vaan ainoastaan valvonnan alaisia. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 118.)

Loikkaarit olivat OGPU:n valvonnan alla metsä- ja rakennustyömaille sekä sovhooseissa. Gulag-järjestelmään kuuluvilla työmaille kirjeenvaihto-oikeus saattoi olla rajoitettua sekä puute kirjepaperista ja -kuorista oli jatkuvaa (Tšuiкина 2015, 162–165). Loikkaarit kirjoittivat kirjeitä kuitenkin heti, kun lupa kirjeenvaihtoon oli saatu. Ensimmäisten työmailta lähetettyjen

kirjeiden tarkoitus oli tiedottaa Suomeen jääneille läheisille, että perille oli saavuttu hengissä ja antaa osoite, jonne kirjeitä Suomesta voisi lähettää.

Kirjeet olivat vahvasti sensuroituja ja itesensuroituja kuten pakkosiirrettyjen inkeriläisten kirjeitä tutkinut Anni Reuter (2020, 9–10), ja Gulag-kirjeitä tutkinut Emily Johnson (2017, 18–21) ovat tuoneet esille. Suojärveläiset olivat tietoisia siitä, että heidän lähettämiään kirjeitä lukivat niin OGPU:n valtuuttamat henkilöt Neuvostoliitossa kuin EK:n virkailijat Suomessa. EK:n vangitseman Pekka Riikosen vaimo, Lempi Riikonen kirjoitti siskolleen Petroskoista 2.7.1932, että hän oli kuullut Suomeen lähettämiään kirjeitä avatun. Siitä huolimatta hän oli sitä mieltä, että ”kun totuuden kirjoittaa niin eihän siinä mitään ole” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 103).

Monet valitsivat toisenlaisen taktiikan ja pyrkivät varmistamaan, että kirje todellakin lähti eteenpäin ja ettei kirjoittaja Neuvostoliitossa tai kirjeen vastaanottaja Suomessa joutuisi pulaan. Jos ongelma Suomen puolella oli se, että neuvosto-olojen kehuminen käsitettiin kommunistiseksi propagandaksi niin rajan toisella puolella neuvosto-olojen karu kuvaus miellettiin parjaukseksi Neuvostoliittoa kohtaan. Monille ensikokemus työmaista saattoi kuitenkin olla positiivinen, ainakin kotiin lähetetyn kirjeen perusteella. Esimerkiksi Leningradin alueella sijainneelta Syvärin pato- ja voimalatyömaalta Svirstroilta 30.11.1932 kirjeen lähettänyt Nikolai Koku kuvasi oloja näin:

Meillä oli täällä 3 päiväiset vallankumousjuhlat. Kulkueita ja juhlia Teatteritalolla klubilla ja kasarmeissa eli paraakeissa täällä sanotaan. Tanssia elokuvat on joka ilta. [...] Täällä käymme syömässä ruokalassa aikuiset ja lapset. Huvit on usein vapaat ja jos menee maksu niin se menee johonkin hyvään tarkoitukseen [...] Tässä on suuri laivareitti, jonka rannoilla asumme samoin rautatien asema ei ole kuin puolikilometriä. Tähän tulee suuri sähkövoima asema joka valmistuu ensivuonna. Se tulee kolme kertaa niin suuri kuin Imatra. Kasarnit eli paraakit on rakennettu järjestykseen, kavut on valaistu ja suuremmissa katuristeyksissä on radio. Samoin on radio joka paraakissa. Paraakkeja on yhteisasuntoja ja perheasuntoja, joissa yksi perhe huoneessa, muuten huoneet on puhtaat. Jokaisella oma sänky ja makuuvaatteet talosta. Sitten on kokous huoneet neljälle huoneelle yhteinen [...] On kaupat, ruokat, saunat, sairaushuoneet, klubit teatterit, liittotalo. Mutta putkaa ei ole. Viinakauppa on, mutta se ei ole väkevää. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 168.)

Oloja positiivisesti kuvanneet kirjeet selittävät myös osittain sitä, miksi loikkarivirta jatkui useamman vuoden siitä huolimatta, että seuraus laittomasta rajanylityksestä oli vapauden menettäminen ja pakkotyö, mistä monissa kirjeissä oli vähintäänkin epäsuorasti varoitettu. Syynä saattoi olla myös se, ettei siirtolaiskirjeille tyypillisellä tavalla haluttu kertoa epäonnistumisesta ja oman tilanteen vakavuudesta. Neuvostoliittoon oli saatettu lähteä rehvakkaasti vastoin läheisten ja ystävien varoituksia. Mutta kuten Gulag-kirjeitä tutkinut Emily Johnson (2018, 11) toteaa, kotiin jääneitä läheisiä haluttiin suojella myös liian surullisilta tiedoilta ja haluttiin kirjoittaa positiivisista asioista. Mahdollista on, että kaikista vastoinkäymisistä huolimatta silti uskottiin, että tilanne muuttuisi pian.

”Virstroin” työmaalta 20.10.1932 kirjoittanut Otto Lukkarinen kirjoitti tyttärelleen että ”ensikesänä on toiveita päästä tämän maan kansalaiseksi ja sitten saan muuttaa toiseen paikkaan. Jos haluat tänne niin tulevana kesänä tulet passilla isän luokse, töitä täällä on kyllä naisillekin” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 145). Toiset eivät olleet yhtä optimistia,

vaan varoittivat kirjeissään sukulaisiaan ja tuttaviaan loikkaamasta. Nimimerkki P.V. kirjoitti 28.11.1932 Kersonista toverilleen:

En voi ollenkaan kehoittaa sinua tänne tulemaan eikä minulla ole siihen oikeuttakaan. Ei saa ketään tuttuja kehoittaa tulemaan... Tee oman tarkan harkintasi mukaan kuinka itse parhaaksi näet, on myöskin vaikeuksia kun tulee loikkaamalla niin joutuu istumaan vankina kauvan. En minäkään ole vielä aivan vapaana. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 166.)

Jos tulohaluja silti oli, kehoitettiin tulemaan ”passilla” ja pyrittiin neuvomaan, miten laillinen maahanmuutto saattaisi olla mahdollista. Emilia Inkinen neuvoi jo 21.9.1931 siskoaan seuraavasti:

Vaan on se eri juttu jos täältä sais suosituksen ja takauksen niin sitten ei sieltä huolis olla mitään kun vain tulis. Niin jos milloin meinaatte oikein tosissaan, niin kirjoittakaa Urho Aarolle, että jos hän käypi siihen puuhaan niin minä luulen että sitten mutta muuten ei. Jörkki näät hommasi veljensä tänne samalla lailla. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 50.)

Olosuhteiden todellinen kuvaaminen oli vaikea tilanne monelle. Ei pelkästään siksi, että läheisiä ei haluttu huolestuttaa, vaan myös siksi, että pelättiin kirjeyhteyden katkeavan. Lempi Riikonen, joka oli siskolleen kirjoittanut totuuden voimasta, kirjoitti silti 16.11.1932 äidillensä avoimesti Kersonin metsätyömaalta:

Sitten sinä kysyt että huolisko ne sinua tänne. Kyllä kai ne sinun tänne huolisi vaan ne sitä sinun jumalaasi ei huoli. Kun ei sitä täällä palvella. Eikä se minun terveys tälläkertaa riipu jumalasta yhtään. Vaan ainoastaa ruokajärjestelmästä. Jos minulla olisi ruokaa niin kuin ennen, niin olisin yhtä terve. Vaan heikot sisukset eivät jaksu sulattaa kaikkea. Sillä moni nuorimieskin kuihtuu näissä oloissa, ompa useat kuolleetkin. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 161.)

Kirjeen kirjoittajat yrittivät usein kuitenkin peittää sen, että he olivat joutuneet pakkotyöhön. Lähes kaikki kirjoittivat, että ”työt eivät kyllä loppuneet” tai että ”töitä sai tehdä niin paljon kun vaan jaksaisi”, mutta Hilja Ahokas puki sanoiksi kirjeessään 30.12.1932 Puudosin läheltä sen, mitä monet olivat peitelleet:

[...] sellainen tämä on pakkotyöpaikka. Ihmisten on pakko täällä olla niin kauvan kun he pitävät ja kyllä osaavat pitää. Toiset saavat olla vuodenkin korvessa ennen kuin pääsevät muualle etsimään työtä. [...]Suomalaiset he työntävät korpiin töihin ja pakko on mennä. Ei ole vastaan sanomista. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 175.)

Suojärveläisten verkostossa kulki tietoa siitä, ketkä olivat tulleet rajan yli, keitä oli palautettu tutkintavankeuden jälkeen takaisin Suomeen ja minne kukakin oli Neuvostoliitossa sijoitettu. Tuomas Kauppinen kertoi ystävälleen Juholle Svirstroilta syyskuun puolivälissä 1932 lähettämässä kirjeessään, mitä tiesi muiden kohtalosta:

Terveiset nyt täältä neuvostolasta. Kuinka te nyt siellä voitte ja onko ollu työtä? [...] Onko Anni kotona kun minä näin [...] Senjaa niin hän sano että Annikin oli lähössä.

Senja oli vielä Petrosavoskissa kun meitä lähetettiin viemään Leninkraatiin enkä nyt tiedä missä hän on. Tikka ja Ikonen on täällä ja asuvat aivan naapurina. Meitä suomalaisia on tässä kaupunkissa noin tuhatkunta ja lisää tulee [...] ja onhan täällä paljon tunnetuita. [...] Rissasetkin olivat Petroskoilla mutta jo lähtivät aikaisemmin ja en tiedä missä ovat [...] Nyt justii tuli taas kolmetuhatta suomalaista ja menivät ruokalaan syömään ja pitäis joutua katsomaan ketä tunnettuja siinä tuli. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 133.)

Ylirajainen apu

Taloudellinen apu on yksi merkittävä ylirajaista toimintaa määrittävä piirre (Vertovec 2004, 985). Suurin osa loikkareista uskoi loikatessaan, että Neuvostoliiton puolella oleva työ ja siitä saatava palkka antaisi heille mahdollisuuden lähettää rahaa kotiin ja auttaa tällä tavoin Suomeen jääneitä perheenjäseniä. Esimerkiksi Jalmari Vanhanen, joka oli neuvonut äitiään Neuvostoliittoon muuttamisessa, kertoi äidilleen, että hänen palkkansa oli ”Suomen rahaksi laskettuna 5400 mk kuukaudessa niin leipä kilo maksaa suomen rahaksi laskettuna 1:89 pen.” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 62).

Monille jäikin rahaa kotiin lähetettäväksi, mutta ongelma oli neuvostobyrokratiassa. Rahaa sai lähettää Suomeen ainoastaan luvan kanssa. Aada Sopukki kirjoitti 6.9.1931 kotiväelleen Petroskoista, että Neuvosto-Karjalalle oli määrätty tietty summa, minkä verran sieltä sai lähettää kuukaudessa. Kaikkien halukkaiden oli ilmoitauduttava jonoon ja kerrottava, minkä summan oli valmis lähettämään (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 46). Tämä käytäntö koski kuitenkin ennen kaikkea niitä, jotka olivat tulleet ”luvan” kanssa ja asuivat Petroskoissa. Kersonin metsätyöpunktille joutunut Aulis Hynninen kirjoitti 3.6.1932 isälleen:

Täällä on työtä ja leipää vaikka kuinka paljon, ei kumpikaan lopu kesken, kaikkea on riittävästi. Se on ikävintä kun en voi teitä auttaa kun kielletty täältä lähettämästä rahaa sinne toistaiseksi. Minulla olisi nytkin 185 ruplaa liikaa rahaa jonka kyllä lähettäisin ilomielin mutta kun on kielto niin ei mahda sille mitään. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 94.)

Mikäli rahaa pystyttiin lähettämään niin sen saapuminen Suomeen kesti kauan. Siksi monet laittoivat rahaa kirjeisiin, jotka usein kuitenkin avattiin ja tyhjennettiin rahoista. Aada Uimonen valitteli 10.10.1931 kotiväelleen lähettämässään kirjeessään, ettei kirje, jonka hän oli lähettänyt ollut päässyt perille.

Minä lähetin teille jo kirjeen ainakin jo on kuukausi aikaa ja lähetin siinä 5 dollaria rahaa joka olisi tehnyt 190 mk, mutta olen niin pahoillani, kun olisitte saaneet muutaman päivän ruokarahan, mutta vissiiin kyl sille on löytynyt paremmat omistajat. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 55)

Suojärveltä lähteneiden loikkareiden ensimmäinen työ- ja asuinpaikka löytyi yleensä Neuvosto-Karjalasta tai Leningradin alueelta. Laillisesti muuttaneet suojärveläiset olivat saaneet lähetettyä Suomeen jäänyttä omaisuutta Neuvostoliittoon. Samalla tavoin myös loikkarit uskoivat saavansa siirrettyä omaisuuttaan rajan yli. Kirjeissä pyydettiin lähettämään Suomeen jääneitä vaatteita ja työvälineitä, mutta myös tavaroita, joista Neuvostoliitossa ja erityisesti työmailla oli pula. Tavaroiden lähettäminen ei kuitenkaan ollut mutkatonta ja siksi

esimerkiksi perässä tulevia ohjeistettiin siitä, mitä pitäisi ottaa mukaan. Esimerkiksi Mikko Rokkanen neuvoi Puudosista 16.10.1932 lähettämässään kirjeessä poikaansa seuraavasti:

Lähetä Arnon työtakki kun täältä on vaikeaa saaha ja kaikki on kallista. Sinäkin kun tulet niin ota kaikki vaatteet mukaasi sillä työvaatteita heti tarvitaan kun tulee rajasta yli. Samoin muki eli joku saiju astia sillä niitä ei voi heti järjestää kun sillä niitä tarvitaan leirillä. Kunhan tulet, niin tuo äidille vaikka ½ kahvia tuomisiksi. Sokeria täällä kyllä saa paremmin mutta kahveja ei mistään. Kellot täällä on muodissa mutta ei sormukset, valokuvat saa ottaa mukaan ja työtodistukset, puukot ja amuaseet jää valtiolle. (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 140.)

Svirstroilla oli pula etenkin talvivaatteista. Ville Hyttinen, jonka mukaan Svirstroilla ei ollut puutetta ”mistään muusta kuin noista sukista ja kintaista ja villapaidasta”, päätyi lopuksi anelemaan veljelleen 18.11.1932 lähettämässään kirjeessään myös talvijalkineita ”vaikka pidettyjä hihtokenkiä” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 158).

Suojärveläiset pyysivät sukulaisiaan ja tuttaviaan lähettämään näitä tavaroita Neuvostoliittoon. Monet kirjeet kertoivat kuitenkin siitä, etteivät lähetykset aina saapuneet perille. Usein kirjeessä kerrottiin, ettei pyydetty tavara ollut tullut tai tiedusteltiin tarkempia tietoja lähetyksestä. Joskus myös pyydettiin olla lähettämättä, kun pelättiin siitä aiheutuvia vaikeuksia molemmin puolin rajaa. Tällöin pyydettiin myymään Suomeen jäänyt omaisuus ja lähettämään rahat Neuvostoliittoon.

Suojärveläiset, jotka sijoitettiin Neuvosto-Karjalaan ja Leningradin alueelle, pystyivät ylläpitämään yllärajoja suhteitaan melko vaivattomasti. Sen lisäksi että kirjeysteys Suojärvelle toimi pääosin hyvin, pystyttiin yhteyksiä ylläpitämään myös muihin Neuvostoliittoon loikanneisiin suojärveläisiin, kun tiedettiin kirjeenvaihdon avulla missä he olivat. Sukuloimista ja ystävien tapaamista toteutettiin lomilla, joita yllättävää kyllä myös Neuvostoliitossa pakkotyössä Gulag-järjestelmään kuuluvilla ihmisillä oli. Myös tavaroiden välittäminen Neuvostoliitossa olevan verkoston kautta toimi. Esimerkiksi Matti Pakkasen kahden viikon lomasuunnitelmiin kuului elokuussa 1932 käydä Petroskoissa, Kontupohjassa ja ”Leningraa-tissa”. Hän pyysi 25.6.1932 lähettämässään kirjeessään ystäväänsä Anttia lähettämään ”vaatetavaraa” Petroskoihin, jos vaan sai luvan ”vastakirjaan” (EK-Valpo, kotelo 31, kirje 102).

Suuri muutos kirjeiden, rahan ja tavaroiden lähettämässä tapahtui, kun keväällä 1933 loikkareita alettiin siirtää Neuvosto-Karjalan ja Leningradin alueen työmailta Sarovin karanteenileirille. Toisin kuin Karjalan ja Leningradin alueen rakennus- ja metsätyömaat, alun perin puolalaisille rajaloikkareille perustettu OGPU:n karanteenileiri, oli ankarasti valvottu (Jurtšenkov 2013, 50–58).

Lähtö Saroviin tuli nopeasti eikä omaisia ehditty varoittaa. Kirjeoikeutta rajoitettiin uudestaan. Tyne Leskinen pyysi 23.5.1933 veljelleen lähettämässään kirjeessä tätä ilmoittamaan tutuille ”että minä kirjoittaisin, mutta ei saaha”. Samalla hän käski myymään jäljelle jääneet tavaransa Suomessa (KA, EK-Valpo, kotelo 31, kirje 252). Anni Tanninen kirjoitti Sarovista 12.6.1933 äidilleen, että ”Minä siellä lähtöä vasten kirjoitin, siinä kirjeessä minä pyysin laittamaan paketin. Jos ette ole viellä laittaneet, niin ei huoli laittaa minä annan paremman osoitteen”. Koska kirjeoikeus oli rajoitettu ja toisten auttaminen oli velvollisuus, välitti Anni tiedot muista samalla leirillä olevista: ”[Jelosen] Pekka on täällä samassa paikassa, Hynysen Aulis on ja Kirmasen Tauno, Matti Kopra. Täällä on Suojärveltä tulleita paljon” Mutta myös muut loikkarit auttoivat välittämällä kirjeitä eteenpäin. Annin kirjekin lähti muiden matkaan,

sillä hän jatkoi: ”nyt lähtee etappi Uraliin, niitten mukaan laitan, että saatte tietää että ollaan Saarvan kaupungissa.”(EK–Valpo, kotelo 31, kirje 256.)

Monille suomalaisille Sarov tuntui olevan viimeinen todiste siitä, etteivät asiat kulkeneet parempaan päin. Monen loikkarin kirjeessä siirtoa Saroviin kutsuttiin siirroksi ”sisä-Venäjälle” kauas rajan ja kodin läheisyydestä. Tämä pakkosiirto oli osa sitä prosessia, jota Siegelbaum ja Moch (2016, 982–983) ovat kutsuneet transnationalismiksi yhdessä maassa. Sitä leimasivat siirtolaisten oman toimijuuden riistäminen sekä toiveet takaisinpaluusta. Vielä kauemmaksi Suojärveltä loikanneet joutuivat, kun suomalaisia loikkareita alettiin siirtää Sarovin karanteenileiriltä Uralille alkaen vuoden 1933 kesällä. Suurin osa, noin tuhat henkeä, saapui Magnitogorskiin joulukuussa 1933.

Vuosina 1934–1937 Uralilta lähetetyissä kirjeissä näkyy muutos kirjeiden sisällössä. Kirjeiden kirjoittajat kertovat terveydentilastaan, joka useilla oli huono. Stina Ronkainen kirjoitti kesäkuussa 1934 Magnitogorskista: ”on niin ikävä tämä elämä kun ei pysy terveenä. Täällä on malariakuumetta melkein kaikissa suomalaisissa ja minussakin ollut kolmatta kuukautta ja olin sairaalassakin yhteksän vuorokautta” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 393). Stinan aviomies ja poikapuoli sairastuivat jo matkalla Sarovista Magnitogorskiin, jossa he menehtyivät sairaalassa. Samoin Anni Tannisen lapsista kaksi kuoli Magnitogorskissa sairauteen. Malarian ja vaikeiden olosuhteiden lisäksi ongelmana oli se, ettei lääkäreitä ja lääkkeitä ollut tarpeeksi. Stina Ronkaiselle lääkäri oli sanonut, että kiniini auttaisi paranemiseen. ”Kuulehan Aini oletko niin kiltti ja laita minulle kirjeessä tulemaan yksi kiniini pulveri”, jatkoi Stina tytärpuolelleen Ainille, jonka lähettämän kiniinin ansiosta hän parani.

Syy huonoon terveydentilaan oli usein huono ravintotilanne. Ruokalassa tarjottavan vesi-keiton ja leivän lisäksi suojärveläisillä oli mahdollisuus hankkia Uralin isoissa kaupungeissa ruokaa ja muita tarvittavia hyödykkeitä toreilta tai valuuttakaupasta Insnabista (Kotkin 1995, 227). Tätä varten tarvittiin kuitenkin rahaa, jota loikkarit pyysivät lähettämään kirjeitse. Vilho Niemi pyysi 23.10.1934 kirjeessään Vihtorille lähettämään ”sata markkaa rahaa sillä täällä sais ostaa kaupasta ruokatavaraa kun olisi vain suomalaista rahaa. Sitä varten minä pyydän, kun olen niin sairas että saisin ostaa vähän lisää että tulisin terveeksi” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 409).

Rahaa pidettiin parempana kuin avustuspaketteja. Anni Tanninen kirjoitti 28.12.1934 äidilleen ja selosti mikä arvo rahalla oli paketteihin nähden:

Minä rupesin heti kirjoitama, kun sain teistä kirjen ja sanoitte laittavan paketin. Sitä ei saa laita, kun siihen pitäisi olla erikoine lupa ja se tule kalliiksi. Minä kirjoitti teille, että myökä jotai minun tavaroita ja laitaka muutama kymppi rahaa. Vaan ettekö uskalla sitä tehdä? [...] Vaan ymmärtäkää nyt, minä selostan suoran että täällä ei saa villa tavara olenka vapasti. Vaan kulta-kaupassa saa kullalla ja ulkomaan rahalla vaikka mitä ja paljo halvemmalla kun Suomessa. Esimerkiksi 2 kympillä saa kilon voita ja kilon sokeria ei se Suomessa ole niin huokea.” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 433).

Mutta rahan lähettämisessä oli myös omat riskinsä. 27.2.1935 lähettämässään kirjeessä veljelleen Mikolle Anni kertoi, että hänen äitinsä kyllä oli laittanut rahat kirjeeseen ”vaan varastivat tullessa kirjeestä, en tullut saamaan” (EK–Valpo, kotelo 31, kirje 451).

Toisinaan rahat löysivät kuitenkin perille. Vilho Niemi, joka oli pyytänyt sata markkaa aikaisemmin Vihtorilta, kirjoitti 20.3.1935 kummitädilleen:

Olisihan se hauskaa kun täältä vielä selviäisi elävänä pois, sitten en välittäis vaikka kuolisikin. Raha kirjepä tuli pijaan ei menny kuin kaksi viikkoa. [...] Jos nyt vielä laitat parisataa niin ehkä se riittää että pääsen vähän parempaan kuntoon ja jos vielä elävänä täältä selviä pois niin kaikki suoritan sitten. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 459)

Kansalaisuus selviytymisstrategiana ja suojärveläisten loikkareiden monet rajat

Kysymys selviämisestä Gulag-järjestelmästä ja toiveista palata Suomeen liittyy olennaisesti kysymykseen kansalaisuudesta. Suomen kansalaisuudella ei monille loikkareille alussa tunnut olevan merkitystä. Laiton rajanylitys tarkoitti irtiottoa Suomesta ja mahdollisesti sen kansalaisuudesta. Se oli aluksi helppoa, kun Suomea pidettiin ”lahtarimaana”, Neuvostoliittoa ”työväen kotimaana” ja kun läheiset ja ystävät olivat jo Neuvostoliitossa.

Moni Suojärveltä lähteneistä loikkareista oli aikaisemmin kirjoittanut toiveistaan päästä Neuvostoliiton kansalaiseksi. Neuvostoliiton kansalaisuuden käsite ei välttämättä ollut täysin selkeä loikkareille. Sillä ymmärrettiin, että se antoi oikeuksia ja vapauksia, jotka monilta rajanylityksen jälkeen oli riistetty. Laura Soikkeli kirjoitti 26.10.1932 Petroskoista Hiljalle, joka odotti tietoja miehestään:

Niin se on Veikonkin laita. Kun hän määrätyn ajan siellä ja katsotaan miten hän on sovelias maan kansalaiseksi, niin sitten vasta pääsee vapaaksi.” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 149.)

Suojärveläiset toivoivat, että Neuvostoliiton kansalaisuus mahdollistaisi laajan liikkumavapauden, mahdollisesti myös matkustamisen Suomeen. Rajat Neuvostoliiton kansalaisten vapaalle matkustamiselle olivat kuitenkin sulkeutuneet jo vuonna 1923 (Alexopoulos 2006, 495).

Kysymys kansalaisuudesta ajankohtaistui vuoden 1933 jälkeen, jolloin monille tuli mahdollisuus hakea Neuvostoliiton kansalaisuutta loikkaustuomion suorittamisen jälkeen. Tähän mahdollisuuteen suhtauduttiin eri tavoin. Esimerkiksi Pekka Jelosen entinen vaimo Hilja Jelonen kertoi ystävälleen Annamarille 24.10.1935 Uralilla kirjoittamassaan kirjeessä, että hän edelleen toivoi Suomeen pääsyä eikä halunnut ”Venäjän kansalaiseksi”, kun taas heidän yhteinen ystävänsä Esteri oli ottanut ”maan kansalaispassit” ja matkustanut Petroskoihin (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 492).

Lähes kaikki Uralille joutuneet loikkaarit toivoivat paluuta Suomeen (RGASPI, f 516, op. 2, d. 1250, l.205 Olavi Saninin kirje Magnitogorskista 17.5.1934). Yhtenä esteenä paluulle oli se, että Neuvostoliiton käsityksen mukaan paperittomat ulkomaalaiset olivat pikemminkin Neuvostoliiton kansalaisia tai ainakin maan lakien alaisia (Alexopoulos 2006, 506). Jotta loikkaarit pystyisivät todistamaan Suomen kansalaisuutensa ja saamaan matkustusluvat Suomeen, alkoi Suomen konsulaatti avustaa näitä heitä toimittamalla kaavakkeita Uralin suomalaisten pariin. Täytettyjen kaavakkeiden lisäksi anomukseen tarvittiin Suomesta syntymä- ja henkilöllisyystodistuksia, joita loikkaarit pyysivät Suomeen lähettämissään kirjeissä. Kirjeiden avulla saadut todistukset toimitettiin eteenpäin Suomen Moskovan-konsulaattiin, jossa valmisteltiin anojien palautusta Suomeen (Kostiainen 1988, 201–205).

Ne, joilla ei ollut enää suoraa kirjeyhteyttä kotiinsa, pyrkivät ystäviensä kautta saamaan tarvittavat todistukset. Mikko Kuljukka pyysi todistuksia ystävälleen Magnitogorskista näin:

”Täällä on Pekka Tanskanen joka oli silloin lähtö kesänä meillä ja Lehtosen Arvo ja ollaan samassa asunnossa. Vaan nyt me päästän ehkä takasin Suomen kun vaan saataan homattu passit Mutta siihen tarvitaan papin todistus. Ottakaa minulle se papin todistus ja Kaverilleni Pekka Tanskaselle. Hommatkaa ne Papin todistukset paikalla kun saatte tämän kirjeen. Sen parempi mitä pikemmin ja lähettäkää molemmat samassa kirjeessä. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 363.)

Loikkareiden anomuksissa oli kysytty Suomessa olevien omaisten mahdollisuutta elättää Neuvostoliitosta saapuvat perheenjäsenet. Tämä tuntui loukkaavalta ainakin Anni Tannisesta, joka kirjoitti 30.1.1936 Kamenskista äidilleen:

Minun mielestäni tuntuu kauhean ikävältä, kun se Pauli kirjoitti niin nolosti. Kun minä pyysin sen anomuksen tekemään minu puolesta. Kai siihen käsitykseen pääsitte kaikki että minua pitää teidän elättää. En minä sitä varten käskenyt sitä tekemään, alkää sitä päämäärää suinki saako päähän. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 502.)

Anni Tannisen asenne kansalaisuuteen muuttui ajan myötä. Vielä 4.7.1935 äidilleen lähettämässään kirjeessä Anni ei halunnut Neuvostoliiton kansalaiseksi, kun ei vielä tuntenut maan lakeja eikä osannut ”selvää” venäjää ja odotti pääsyä pois (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 482). Kuitenkin 12.4.1936 lähettämässään kirjeessään Anni kertoi äidilleen, että oli anonut passin ja ”käynyt maan kansalaiseksi”. Vaikka Anni ymmärsi, että Neuvostoliiton kansalaisuus esti nopean pääsyn takaisin Suomeen, toivoi hän silti, että hän pääsisi tapaamaan läheisiään:

Minä vaan toivon että voitte hyvin [...] Ehkä vielä yhden kerran joudutaan yksin ja tavataan sitten. Se vaan ihme, kun minulla ei ole yhtään ikävä täällä niin kuin olis luotu tänne asumaan, vaan haluaisin nähdä teidät ja puhua jotain maailman elämästä. (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 512.)

Neuvostoliiton kansalaisuuden ottaminen ei siis välttämättä tarkoittanut luopumista haaveista palata tai käydä Suomessa. Se ei tarkoittanut nopeaa paluuta Suomeen, mutta se antoi mahdollisuuden vapautua Gulag-järjestelmän asettamista rajoista: pakkotyöstä ja pakkosiirroista työmaalta toiselle. Sanni Reima kertoi 11.4.1937 Nižni Tagilista vanhemmilleen lähettämässään kirjeessä, että he olivat muuttaneet kaupungin ulkopuolelle uuteen asuntoon ja jatkoi: ”Tiedättekö, minulla on muitakin uutisia. Olen saanut Neuvostoliiton kansalaispaperit. Olen nyt venäläinen ja Venäjän kansalainen. Nyt voin matkustaa vaikka missä näiden rajojen sisällä.” (KA, EK–Valpo, kotelo 31, kirje 540.)

Muutokset ylijarjaisissa suhteissa

Suojärveläisten kirjeet Neuvostoliitosta tuovat esille ylijarjaisia suhteita sekä toimintaa, joka jatkui valtion välisistä ja Gulag-järjestelmän rajoista huolimatta. Ihmiset kirjoittivat läheisilleen, sukulaisilleen, ystävilleen ja tovereilleen kehuja, tiedottaen, valittaen, neuvoen, pyytäen ja kiittäen maasta, jonne he olivat muuttaneet suurin toivein, mutta johon moni oli pettynyt pahasti.

Suojärveltä Neuvostoliittoon loikanneiden kirjeillä oli siirtolaiskirjeiden tavoin ylijarjaisten sukulais- ja ystävyysuhteiden ylläpidon lisäksi kaksi tärkeää tehtävää, joista ensimmäinen

liittyi tiedon jakamiseen ja välittämiseen sekä toinen ylijarajaiseen avunantoon. Molempien kohdalla tapahtui ajan myötä selkeä muutos.

Alkuvuosien siirtolaiskirjeet muuttuivat nopeasti Gulag-järjestelmään joutuneiden ihmisten kirjeenvaihdoksi, jota määritteli yhtäältä sensuuri ja huoli lähimmäisistä ja toisaalta pyrkimys estää lähimmäisiä loikkaamasta. Toisaalta ylijarajaiset suhteet tarjosivat tärkeää tietoa lähimmäisiä ja sukulaisia laajemmalle verkostolle. Kirjeiden avulla tiedotettiin Suojärvelle, ketkä kaikki olivat tulleet rajan yli ja mihin heidät oli sijoitettu. Vastaavasti haluttiin myös tietää, olivatko Suomeen takaisin tulleet saaneet rangaistuksia ja mikä työtilanne Suomessa oli. Tällä tavoin hahmottui myös ylijarajainen Suojärvi, jossa sukulais- ja ystävyys-suhteita pystyttiin pitämään yllä ylijarajaisesti, mutta myös Neuvostoliitossa Gulag-järjestelmän sisällä eri paikkoihin joutuneiden ihmisten välillä.

Ylijarajaisen suhteiden toinen tyypillinen piirre – ylijarajainen taloudellinen avunanto – jakautuu kirjeiden perusteella kolmeen vaiheeseen. Ensimmäisessä vaiheessa vuosina 1930–1931 Suojärveltä Neuvostoliittoon muuttaneet auttoivat rahallisesti Suomeen jääneitä läheisiään ja sukulaisiaan. Myöhemmin maahan saapuneet loikkarit joutuivat pettymään toiveissaan lähettää rahaa kotiin ja joutuivat vuorostaan pyytämään itse läheisiltään apua. Vuosina 1932–1934 lähetetyissä kirjeissä pyydettiin lähettämään niitä tavaroita, joista oli pula ja joiden avulla selviämismahdollisuudet ankarissa oloissa paranivat. Uralilta vuosina 1934–1937 lähetetyissä kirjeissä pyydettiin ennen kaikkea lähettämään rahaa ja todistuksia, joita oli helpointa Suomesta lähettää ja joiden merkitys vaikeissa oloissa selviämislle oli suuri.

Vaikka suojärveläisten ylijarajaiset suhteet noudattivat monia globaaleja siirtolaisuuteen liittyviä käytäntöjä, kysymys kansalaisuudesta nostaa Neuvostoliiton erityispiirteet ja Gulag-kontekstin suojärveläisten ylijarajaisissa suhteissa esiin. Siten voidaan puhua myös ylijarajaisuudesta yhdessä maassa, jossa normaalia siirtolaisen toimijuutta – ainakin teoriassa vapaata liikkumista – ei ollut. Neuvostoliitto ei sallinut kansalaisilleen vapaata matkustamista ja Gulag-järjestelmän pakkotyövoimaa siirrettiin paikasta toiseen.

Loikkarit olivat suhtautuneet aluksi positiivisesti Neuvostoliiton kansalaisuuteen, jonka ajateltiin antavan vapauksia ja oikeuksia työhön ja vapaaseen liikkumiseen. Uralille siirron myötä suhtautuminen Neuvostoliiton kansalaisuuteen muuttui. Suurin osa pyrki vahvistamaan Suomen kansalaisuutensa paluuanomuksin, joiden saamiseksi ylijarajaisilla suhteilla ja siihen liittyvällä avustusvelvoitteella oli tärkeä merkitys. Kaikki eivät kuitenkaan pystyneet tai halunneet täyttää näitä anomuksia vaan pohtivat toista reittiä oman vapautensa lisäämiseksi. He valitsivat Neuvostoliiton kansalaisuuden toivoen, että se antaisi mahdollisuuden ylittää, jos ei valtiollista rajaa niin ainakin Gulag-järjestelmän asettamia rajoja ja siten päästä lähemmäksi läheisiä ja ystäviä sekä ylläpitämään ylijarajaisia suhteita.

Loikkareiden karu kohtalo Stalinin vainoissa 1937–1938, joissa suurin osa Uralille joutuneista loikkareista sai teloitustuomion ja moni karkotettiin kaukaisille ojenustyöleireille, tarkoitti myös pitkää katkosta suojärveläisten ylijarajaisille suhteille. Ne alkoivat elpyä vähitellen Stalinin kuoleman jälkeen.

Liitteet

- 1 Suomen kommunistisen puolueen (SKP) asiakirjoissa loikkareista käytetään tätä käsitettä erotuksena aikaisemmin tulleista poliittisista pakolaisista. SKP:n keskuskomitean ja ulkomaanbyroon päätös (RGASPI, f. 516, op. 2, d. 1250, l. 73–77).
- 2 Irina Takalan (1994, 173–) mukaan loikkareita ei sijoitettu ennen vuotta 1932 lähelle rajaa vaan kauemmas Uralille ja Siperiaan. Tämän tutkimuksen aineistossa tällainen käytäntö ei näy, vaan kirjeet tulevat vuosina 1930–1931 etupäässä Petroskoista ja sen jälkeen eri puolilta Leningradin piiriä, Neuvosto-Karjalaa ja vuonna 1933 myös Uralilta ja Siperiasta.
- 3 Tarkemmat tiedot tässä artikkelissa mainittujen Uralilla olleiden henkilöiden kohtalosta löytyvät Sverdlovskin alueen hallintoelinten valtiollisesta arkistosta (GAAOSO), Fond. 1, op. 2: Sverdlovskin alueen poliittisten vainojen muistokirja, suomalaisten luettelo, joka on digitoitu Kansallisarkistoon.
- 4 Myös Hannu Rautkallio (1995), Pekka Nevalainen (2002), Tapio Hämynen (1989; 1993), Markku Kangaspuro (2000) ja Sari Autio (2002) ovat käsitelleet loikkareita Venäjän suomalaisia, Raja-Karjalaa ja Neuvosto-Karjalaa käsittelevissä tutkimuksissaan.
- 5 EK on avannut ja kopioinut suurimman osan kirjeistä. Alkuperäiset kirjeet on lähetetty eteenpäin vastaanottajille ja vain osa alkuperäisistä on jäänyt kokoelmaan. Kirjeet ja niiden kopiot sisältävät paljon kirjoitusvirheitä ja puhekielisiä ilmauksia, jotka on pyritty säilyttämään tämän artikkelin lainauksissa. Joitakin välimerkkejä ja isoja kirjaimia on selvyuden vuoksi kuitenkin lisätty.
- 6 Etsivän keskuspoliisin mukaan heinäkuussa 1932 ainakin 150 henkeä lähti Suojärveltä Neuvostoliittoon ja elokuussa vähintään 110 henkeä. (EK–Valpo, 2766 (573616) Sortavalan alaostaston tilannekatsaus elokuulta 1932).
- 7 Tässä artikkelissa mainittujen ihmisten syntymästä on kulunut yli sata vuotta ja aineisto on koottu julkisesta arkistosta. Tarkemmin historiantutkimuksen eettisistä valinnoista, ks. Kirsi Vainio-Korhosen (2018) blogikirjoitus Vastuullinen tiede -sivustolta: <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuoja>.

Lähteet

Aineisto

Kansallisarkisto (KA):

Etsivä keskuspoliisi (EK–Valpo) Valtiollisen poliisin Sortavalan alaostasto (SA), kotelo 31, kirjeet Neuvostoliitosta

EK–Valpo, 2766, Rajaolot 1910–1940, Siirtolaisuus Venäjälle

EK–Valpo, henkilömappi 2139

Venäjän yhteiskunnallisen ja poliittisen historian valtionarkisto (RGASPI):

Fond 516, Suomen kommunistinen puolue, op. 2, d. 1250: SKP:n keskuskomitean ulkomaan byroon kirjeenvaihto suomalaisista pakolaisista

Sverdlovskin alueen hallintoelinten valtiollinen arkisto (GAAOSO)

Fond. 1, op. 2, Sverdlovskin alueen poliittisten vainojen muistokirja, suomalaisten luettelo

Kirjallisuus

Alexopoulos, G. (2006), Soviet citizenship, more or less: Rights, emotions, and states of civic belonging. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 7:3, 487–528.

- Autio, Sari (2002), *Suunnitelmattomat Neuvosto-Karjalassa 1928–1941: Paikallistason rooli Neuvostoliiton teollistamisessa*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Barenberg, Alan (2014), *Gulag Town, Company Town*. New Haven: Yale University Press.
- Barnes, Steven (2011), *Death and Redemption*. Princeton: Princeton University Press.
- Figes, Orlando (2012), *Just Send Me Word: A True Story of Love and Survival in the Gulag*. Macmillan.
- Formakov, Arseni (2017), *Gulag Letters*. New Haven: Yale University Press. Translation and introduction by Emily Johnson.
- Gheith, Jehanne & Jolluck, Katherine (2011), *Gulag voices: Oral histories of Soviet incarceration and exile*. New York: Palgrave Macmillan.
- Hämynen, Tapio (1989), Suomen unohdettu pakolaisongelma – Loikkariliikenne Raja-Karjalasta Neuvosto-Karjalaan. – *Rajamailta*. Toim. Hannes Sihvo & Risto Turunen. Studia Carelica Humanistica 1. Universita Joensuensis, 19–36.
- Hämynen, Tapio (1993), *Liikkeellä leivän tähden: Raja-Karjalan väestö ja sen toimeentulo 1880–1940*. Helsinki: Suomen historiallinen seura.
- Hämynen, Tapio (toim.) (2011), *Omal mual – vierahal mual: Suojärven historia*. 3. Nurmes: Suojärven Pitäjäs seura.
- Jakobson, Michael (2014), *Origins of the Gulag: The Soviet prison camp system, 1917-1934*. Lexington: University Press of Kentucky.
- Johnson Emily (2017), *Introduction*. Teoksessa Formakov, Arseni (2017), *Gulag Letters*. New Haven: Yale University Press. Translation and introduction by Emily Johnson.
- Johnson, Emily (2022), Censoring the Mail in Stalin's Multiethnic Penal System. – *Rethinking the Gulag: Identities, Sources, Legacies*. Ed. Alan Barenberg & Emily D. Johnson. Bloomington: Indiana University Press, 43–66. <https://doi.org/10.2307/j.ctv22fqbgj>
- Jurtšenkov, Roman Valerevitš (2013), ”Gulag i penitentsiarnaja sistema v SSSR v 1930-h – pervoi polovine 1980 godov (na prieme Temlaga-Dubravlaga)”. PhD diss., Chuvash State University, Cheboksary.
- Kangaspuro, Markku (2000), *Neuvosto-Karjalan taistelu itsehallinnosta: Nationalismi ja suomalaiset punaiset Neuvostoliiton vallankäytössä vuosina 1920–1939*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Khlevniuk, Oleg (2004), *The History of the Gulag: From Collectivization to the Great Terror*. New Haven: Yale University Press
- Khlevniuk, Oleg (2015), The Gulag and the non-Gulag as one interrelated whole. (Käänt. Simon Belokowsky). – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16:3, 479–498.
- Kirillov, V. M. (1996), *Istorija repressi v Nižnetagil'skom regione Urala. 1920-e – natšalo 1950-h gg. Nižni tagil: Ural. gos. ped. un-t, Nižnetagil'skij gos. ped. in-t*.
- Klimkova, Oxana (2007), Special settlements in Soviet Russia in the 1930s–50s. – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 8:1, 105–139.
- Kostiainen, Auvo (1988), *Loikkarit: Suuren lamakauden laitton siirtolaisuus Neuvostoliittoon*. Helsinki: Otava.
- Kotkin, Stephen (1995), *Magnetic Mountain: Stalinism as a Civilization*. Berkeley: University of California Press.
- Kozlova Alena, Mikhailov Nikolai, Ostrovskaya Irina and Fadeeja Svetlana (eds.) (2021), *My Father's Letters: Correspondence from the Soviet Gulag*. Translated by Georgia Thomson. London: Granta Books.
- Nevalainen, Pekka (2002), *Punaisen myrskyn suomalaiset: Suomalaisten paot ja paluumuutot idästä 1917–1939* (Vol. 867). Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- Partanen, J. (2011), Poliittiset voimasuhteet. – *Omal mual – vierahal mual: Suojärven historia*. III, 451–455.
- Pelkonen, Lauri. (1965), *Suojärvi*. Kuopio: Suosäätiö.
- Polian, Pavel (2003), *Against their will: The history and geography of forced migrations in the USSR*. Budapest: Central European University Press.
- Rautkallio, Hannu (1995), *Suuri viha. Stalinin suomalaiset uhrat 1930-luvulla*. Porvoo: WSOY
- Reuter, Anni (2020), ”Kansaamme pirstotaan”: Inkerinsuomalaisten karkotukset ja diaspora Neuvostoliitossa 1930-luvun kirjeissä kuvattuna. – *Historiallinen Aikakauskirja* 118:1, 5–19.
- Rislakki, Jukka & Lahti-Argutina, Eila (1997), *Meillä ei kotia täällä: Suomalaisten loikkarien joukkotuho Uralilla 1938*. Helsinki: Otava.

- Saramo, Samira (2013), The Letters, Memories, and "Truths" of Finnish North Americans in Soviet Karelia. *Histoire sociale/Social history* 46:92, 471–495.
- Shearer, David (2015), The Soviet Gulag—an Archipelago? – *Kritika: Explorations in Russian and Eurasian History* 16:3, 711–724.
- Siegelbaum, Lewis & Moch, Leslie Page (2016), Transnationalism in one country? Seeing and not seeing cross-border migration within the Soviet Union. – *Slavic Review* 75:4, 970–986.
- Solženitsyn, Aleksandr (1974), *Vankileirien saaristo (Arhipelag GULAG) 1918–1956: Taiteellisen tutkimuksen kokeilu. [I–II]*. Tukholma: Wahlström & Widstrand.
- Takala, Irina. (1994), Loikkareiden kohtalo Neuvosto-Karjalassa asiakirjojen kuvaamana. – *Kahden Karjalan välillä: Kahden riikin riitamaalla*. Toim. Tapio Hämynen. Joensuu: Joensuun yliopiston humanistinen tiedekunta, 173–180.
- Takala, Irina (2011), The Great Purge. – *Victims and Survivors of Karelia. Special Double Issue of Journal of Finnish Studies* 15:1–2. Ed. Markku Kangaspuro & Samira Saramo, 144–157.
- Takala, Irina. (2018), Bolšoi terror v Karelii – *Almanah severojevropeiskih i baltijskih issledovanii* 3: 143–207.
- Takala, Irina (2021), *Taistelua ja kuolemaa: Neuvosto-Karjalan suomalaiset 1920–30-luvuilla*. Helsinki: Karjalan Sivistysseura ry.
- Tšaikina, S. (2015), Kak rasskazat o GULAGe jazykom istoričeskoi vystavki: "Pravo perepiski" v moskovskom "Memoriale". *Laboratorium. Žurnal sotsialnyh issledovanii* 7:1, 158–183.
- Vainio-Korhonen, Kirsi (2018) Vastuullinen historiantutkimus ja tietosuoja. <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimustyo/vastuullinen-historiantutkimus-ja-tietosuoja>.
- Vertovec, Steven (2004), Migrant transnationalism and modes of transformation. *International Migration Review* 38(3), 970–1001.
- Vertovec, Steven (2009), *Transnationalism*. London and New York: Routledge.
- Vetenniemi, Erkki (2001), *Surviving the Soviet Meat Grinder: The Politics of Finnish Gulag Memoirs*. Helsinki: Kikumora Publications.
- Zemskov, Viktor N. (2005), *Spetsposelentsy v SSSR: 1930–1960*. Moskva: Nauka.

Fenja – varkaiden jargon

Ossi Granat

Kansainvälisesti toimivaa venäläistaustaista järjestäytyntä rikollisuutta verhoaa mystisyys, salaperäisyys ja arvoituksellisuus. Tämä on ymmärrettävää, koska ilmiö ei näydy länsimaaisessa katukuvassa tavanomaisin järjestäytyneen rikollisuuden tavoin. Siksi siihen liittyvien toimijoiden tunnistaminen, rikollisen toiminnan ennaltaehkäiseminen ja paljastaminen on viranomaisille vaikeaa. Myös tutkijoille ilmiön kuvaaminen on haasteellista. Professori Michael Fredholmin (2018) mukaan venäläistaustainen järjestäytyntä rikollisuus on hyvin laaja ja monisyinen ilmiö, jota ei voi tiivistää vain yhdellä lauseella.

Kansainvälinen venäläistaustainen järjestäytyntä rikollisuus on maailmanlaajuista. Venäjä-tutkija Mark Galeottin (2017) mukaan sille on nykyään ominaista, että se ei taistele kansallisten rikollisorganisaatioiden kanssa katujen herruudesta. Sen toimijoita ei tunnista liivijengien symboleista, saati näkyvistä tunnuksista, ja historian kautta tunnuksenomaiset tatuoinnit piilotetaan nykyään mittatilausvaatteiden alle. Kansainvälinen venäläistaustainen järjestäytyntä rikollisuus tekee globaalisti yhteistyötä rikollisorganisaatioiden kanssa tarjoamalla omia palvelujaan rikoslajineutraalisti niin huume-, talous-, ampuma-ase- kuin vaikkapa verkkorikollisuudessa.

Länsimaisille viranomaisille rikollisuuden torjunnassa tuo haasteita venäjän kieli. Sitä voivat venäläisten rikollisjärjestöjen lisäksi käyttää myös georgialaiset, armenialaiset tai vaikkapa tšetšerialaiset järjestäytyneet rikollisryhmät. Kielimuurin lisäksi järjestäytyneen rikollisen toiminnan paljastamista vaikeuttaa laittoman rikollisen toiminnan taitava peittäminen. Järjestäytyneen rikollisuuden toimijoille on ominaista rajat ylittävä toiminta ja aktiivinen matkustaminen. Länsimaissa matkustavaa rikollisjohtajaa voi olla vaikea erottaa laillisesta liikemiehestä. Toimija voi ulospäin näyttää olevan osa liike-elämää, politiikkaa tai jopa viranomaistoimintaa. Todellisuudessa venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden johtohahmo voi joskus sekoittaa näihin kaikkiin. (Galeotti 2017.)

Mainittujen haasteiden ja venäjän kielen lisäksi venäläistaustaiselle järjestäytyneelle rikollisuudelle on ominaista sen oma jargon, ammattikieli, joka on kehittynyt vuosisatojen

saatossa. Sen käsitteet eivät välttämättä ole tuttuja länsimaissa, eikä niille löydy järkevää käännoästä tavallisesta sanakirjasta. Ilmiön tunnistaminen, paljastaminen tai toiminnan syvällinen ymmärtäminen vaatii siten erityisosaamista.

Työskentelin vuosina 2016–2019 pohjoismaisena poliisiyhdyshenkilönä Luoteis-Venäjällä. Matkustin kuukausittain viikoksi Kuolan alueelle, jossa tehtäväni oli Suomen Pietarin pääkonsulaatin Murmanskin toimipisteestä edistää mm. maiden välistä viranomaistoimintaa ja rikostorjuntaa. Olin siihenastisen virkaurani aikana ehtinyt syventyä laajasti erilaisten rikollisuuden ilmiöiden paljastamiseen, ennalta estämiseen, torjuntaan ja esitutkintaan. Venäjällä törmäsin kuitenkin nopeasti minulle täysin vieraisiin järjestäytyneen rikollisuuden käsitteisiin. Vieraan maan, kielen ja kulttuurin ohella huomasiin pohtivani, mitä tarkoittaa *vor v zakone*. Tai mikä on *kryša*? Entä millainen toimija on *šestjorka*? Ihmetystä lisäsi se, että käsitteille ei tuntunut löytyvän järkeviä selityksiä sanakirjasta.

Vuosien aikana opin Venäjällä paljon. Myös useat rikollisuuteen liittyvät käsitteet, tarkoitteet ja niiden asiayhteys tulivat tutuiksi, mutta niiden todellinen tausta ja syntyperä jäivät edelleen epäselviksi. Myöhemmin aloitin poliisin päällystööpinnot ja opintojen yhteydessä päätin oppia poliisin johtamisen lisäksi myös syvällisemmin venäläistaustaisesta järjestäytyneestä rikollisuudesta. Jälkimmäinen edellytti laajaa kirjallisuuteen ja historiaan perehtymistä, koska kävi ilmi, että venäläistaustaisella järjestäytyneellä rikollisuudella on satoja vuosia vanhat perinteet.

Tämä essee käsittelee venäläistaustaista järjestäytyntä rikollisuutta. Esittelen ilmiön taustaa ja erityisesti sille ominaista jargonia. Analysoin otteita jargonin keskeisistä käsitteistä, taustoista ja nykyaikaisista käyttöyhteyksistä. Venäläistaustainen järjestäytynt rikollisuus vaikuttaa myös länsimaissa. Tämän esseen tavoitteena onkin 1) laajentaa ymmärrystä venäläistaustaisesta järjestäytyneestä rikollisuudesta, 2) analysoida jargonista erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden kannalta keskeisiä käsitteitä ja 3) edesauttaa ilmiön syvällisempää tunnettuutta, jonka avulla sen tunnistaminen, paljastaminen ja torjuminen voisi tehostua. Uskon, että kieltä tutkimalla on mahdollista tutkia myös sen käyttäjiä.

Venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden tutkimuksesta

Venäläistaustaista järjestäytyntä rikollisuutta on tutkittu paljon. Länsimaisista tutkijoista Mark Galeotti on kirjoittanut useissa eri julkaisuissa ilmiön historiasta, kehityksestä ja nykytilasta. Federico Varese on aivan hiljattain tutkinut mm. venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden resilienssiä. Anne Applebaum on tutkinut neuvostoaikeista vankileirijärjestelmää, jonka aikakausi muovasi myös järjestäytyntä rikollisuutta merkittävästi. Pohjoismaisista tutkijoista Michael Fredholm on tutkinut monikansallisten venäjänkielisten järjestäytyneen rikollisuuden organisaatioiden ja jihadismi-terrorismin yhteyksiä. Jarmo Koistinen on tehnyt 2010-luvulla oikeusvertailevaa tutkimusta talousrikoksista Venäjän ja Suomen välillä. Länsimaisten tutkimusten lisäksi Itä-Euroopan maissa tuotetaan paljon akateemista tutkimusta venäläistaustaisesta järjestäytyneestä rikollisuudesta. Erilaisia venäläistaustaisen vankilaja rikollisslangien sanakirjoja ovat laatineet monet tutkijat, kuten Aleksandr Sidorov, Juri Dubjagin ja Ivan Homenko.

Esseeni aineistoksi valikoitui Ivan Homenkon (1936–2000) venäjänkielinen teos *Jazyk blatnyh, jazyk mafiozi* (1997). Ukrainalaisen kirjailijan ja toimittajan kaksiosainen teos on yli 60 000 rikollisten kielen käsitteen sanakirja. Ivan Homenkon teoksen lisäksi käytin aineistona Mark Galeottin kirjaa *The Vory* (2018).

Tähän esseehen olen etsinyt rikollisten ammattikielestä erityisesti järjestäytyneen rikollisuuden käsitteitä, jotka ovat edelleen käytössä ilmiöön liittyvässä keskustelussa. Analysoimalla näitä käsitteitä, niiden tarkoitteita, historiallista taustaa ja nykyaikaisia käyttöyhteyksiä olen pyrkinyt tekemään tunnettuutta ilmiölle.

Varkaiden kieli

”*Motšit v sortire terroristov*”, vaati pääministeri Putin antamassaan haastattelussa Moskovan kerrostaloräjähdyksen jälkeen syyskuussa 1999. Pommi-iskujen sarja moskovalaisiin kerrostaloihin oli juuri tappanut noin 300 ja haavoittanut noin tuhatta ihmistä. Putin ilmaisi, että räjähdysiin syyllistyneet terroristit täytyy tappaa paskahuussiin. Putinin sanavalinta hätkähdytti kuulijoita ja sai myös kansainvälistä huomiota. Verbin *motšit* perusmerkitys on ’kastella’, mutta ’kolkkaamisen’ tai ’listimisen’ yhteydessä sitä käytetään Arto Mustajoen mukaan (2006, 29) lähinnä rikollisslangissa. Galeottin mukaan (2018, 255) Putinin viittaus rikollisslangiin on palautettavissa aina 1920-luvulle asti, jolloin se tarkoitti myös luodeilla roiskimista. Pääministeri Putinin valitsemat sanat räjähdysten yhteydessä oli taitavasti valittu. Voimakkailla, karkeilla ja määrätietoisilla sanavalinnoilla Putin halusi vahvistaa venäläisille viestitään tekijöiden vääjäämättömästä kiinnijäämisestä. Tavalliset venäläiset, joille viesti oli suunnattu, tiesivät, mistä sanavalinnoissa oli kysymys. Sanat oli lainattu rikollisten maailmasta, varkaiden kielestä.

Putinin sanavalinnat vuodelta 1999 osoittavat, että rikollisslangit ovat muutakin kuin järjestäytyneen rikollisuuden käyttöön tarkoitettuja käsitteitä, fraaseja tai kielikuvia. Kyse on jargonista, ammattikielestä, jossa on karkean kielen lisäksi myös aivan tavallisia asioita tarkoittavia sanoja. Kaksiosainen Ivan Homenkon sanakirja osoittaa jargonin sanavalikoiman laajuuden. Alun perin rikollisslangin tavoitteena oli tehdä pesäeroa rikollisen maailman ja tavallisen yhteiskunnan välille (Galeotti 2018, 256). Jargonin fraaseja on kuitenkin tästä huolimatta vuotanut venäjän kielessä niin nuorisoslangiin, kulttuuriin, liike-elämään kuin politiikkaankin.

Varkaiden kieli, josta käytetään nimityksiä *fenja*, *ofenja* tai *blatnaja muzyka* (’varkaiden musiikki’) on jargon, joka kehittyi jo tsaarin Venäjän aikana. Tässä esseessä käytän jargonista nimitystä *fenja*, jota myös Galeottiin mukaan käytetään yleisesti. Sanan etymologia ulottuu jo 1700-luvun lopulla käytyyn kerjäläisten puheeseen. Siinä lisättiin tavallisten sanojen väliin tavuja, joista yleisimmät olivat ’fe’ ja ’nja’. Sana *tjurma*, suomeksi vankila, muuttui esimerkiksi muotoon *tjurfemanja*. (Galeotti 2018, 66.) *Fenjaa* alkoi esiintyä jo 1700-luvulla, mutta laajemmin alamaailman käyttöön se laajeni 1800-luvulla. Ensin kyse oli yksittäisten sanojen käytöstä, mutta myöhemmin syntyi ja kehittyi kokonaan uusia sanoja ja lauseita, ja olemassa olevat sanat eri kielistä saivat uusia merkityksiä. *Fenja* on sekoitus slangeista, merimiesten ja kauppiaiden jargoneista sekä eri kielistä, kuten hepreasta, jiddišistä ja uuden merkityksen saaneista venäjän kielen sanoista. Jargonissa on lukuisia käsitteitä karkealle kielenkäytölle: kirosanoille, rahalle, prostituutiolle, rikoksille ja rikollisille. Se on luonnollista, onhan kyseessä varkaiden kieli. Rikollisille *fenja* oli alunperin erityisesti keino kommunikoida asioista ilman, että ulkopuoliset ymmärsivät heitä. Se oli keino, jolla ammattirikolliset halusivat erottautua muusta yhteiskunnasta. (Galeotti 2018, 64–68.)

Fenja kehittyi karkeiden sanojen, kielikuvien ja lauseiden lisäksi antamaan vaihtoehtoja myös arkisille asioille. Tavallisen kansan tietouteen ja käyttöön *fenja* levisi lopulta Neuvostoliiton aikaisen Gulag-vankileirijärjestelmän ansiosta. (Galeotti 2018; Serio 2008; Varese

2001; Applebaum 2003.) Stalinin vankileireillä oli järjestelmän huippuvuosina valtava määrä ihmisiä, joista ylivoimainen enemmistö oli poliittisia vankeja eli aivan tavallisia kansalaisia. Heitä sullottiin vankileireille rikollisten joukkoon, ja sulatusuuni jargonin leviämiseksi oli valmis. Tämän johdosta jargonია käytettiin Neuvostoliitossa laajimmin 1920–1960-luvuilla (Galeotti 2018, 68).

Nykyään varkaiden kieltä tai sen käsitteitä ja fraaseja käytetään edelleen venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden piirissä, mutta sen lisäksi se on yleistynyt vuosikymmenien saatossa myös venäläisessä puhekielessä. Galeottin mukaan johtavat poliitikot, media, liike-elämä ja nuorisot Venäjällä ovat ottaneet vaikutteita fenjasta; Neuvostoliiton aikana liike-elämän kokouksista alettiin käyttää nimeä *šodka* ja suojelijaa kutsuttiin *kryšaksi*. Myöhemmin varkaiden kielestä on myös tullut osa populaarikulttuuria. Gorbatšovin käynnistämä glasnost lievensi monia sensuurin ja oikeaoppisuuden rajoja, ja vankiloiden ja rikollisten teemat sekä kieli siirtyivät lähemmäksi valtavirtaa, joka näkyi mm. taiteessa. (Galeotti 2018, 265.)

Viime vuosina venäläistaustaiseen järjestäytyneeseen rikollisuuteen liittyviä käsitteitä on pohdittu myös eurooppalaisessa oikeusasteessa. Euroopan ihmisoikeustuomioistuin otti kantaa kansankielen käyttöön lainsäädännössä. EIT käsitteli tapausta, jossa kantelija oli tuomittu Georgiassa artiklan 223 mukaisesti ”varkaiden maailman johtamisesta”. Tapauksessa Georgian viranomaiset olivat aloittaneet rikostutkinnan, koska kantelijan epäiltiin olevan ”*thief-in-law*” (fenjaksi *vor v zakone*), joka johtaa useita rikollissyndikaatteja. Rikostutkinnassa oli löytynyt näyttöä, että kantelija oli kruunattu asemaansa jo vuosia aiemmin. EIT:n ratkaisussa todettiin, kuinka ”niin kutsuttua ’varkaiden alamaailmaa’ pidetään nykyajan järjestäytyneen rikollisuuden selkärankana koko Neuvostoliiton jälkeisellä alueella. Sillä on erityisen hyvin järjestetty valtarakenne, tiukka alistamis- ja valvontajärjestelmä sen rikollisten jäsenten, mutta joskus myös yhteiskunnan eri sektoreiden suhteen” (EIT 2014). Varkaiden jargonია käytetään siis edelleen useilla eri yhteiskunnan aloilla ja sen käyttöä on käsitelty jopa kansainvälisessä tuomioistuimessa.

Järjestäytyneen rikollisuuden käsitteitä varkaiden kielestä

Seuraavaksi esittelen otteita varkaiden kielestä, jotka yhdistyvät kiinteästi myös nykyaikaiseen venäläistaustaiseen järjestäytyneeseen rikollisuuteen. Aloittaessani poliisiyhdyshenkilönä olin toiminut jo vuosia järjestäytyneen rikollisuuden torjuntatehtävissä, mutta venäläistaustaisiin rikollisuuden käsitteisiin törmäsin ensimmäistä kertaa vasta Venäjällä. Kokemuksen myötä aloin tunnistaa usein toistuvia varkaiden kielen käsitteitä venäjän ja englannin kielen joukosta, ja opin niiden tarkoitteita. Työvuosien aikana kävi selväksi, että niin Venäjällä kuin muualla Euroopassa asiantuntijat käyttävät varkaiden kielen käsitteitä yleisesti myös viranomaiskommunikaatiossa, kun viestitään venäläistaustaisesta rikollisuudesta, kuvataan rikollista maailmaa, rikollisen toimijan asemaa tai vaikkapa rikollisten välisiä tapahtumia, kuten tapaamisia. Varkaiden kielen jargonista ja siihen kuuluvien käsitteiden perusteista on sen vuoksi mielestäni tärkeää tietää myös Suomessa. Esittelen seuraavassa käsitteet *vor v zakone*, *avtoritet*, *kryša* ja *šetjorka*.

Vor v zakone on varkaiden kielessä keskeinen käsite, jonka juuret juontuvat 1920-luvun Neuvostoliiton vankileireille. Sillä tarkoitetaan rikollismaailman alakulttuurissa hierarkian korkeinta johtajaa, eräänlaista rikollismaailman kenraalia, joka johtaa *vorovskoi miriä*, varkaiden maailmaa. Englannin kielessä *vor v zakone* kääntyy kirjaimellisesti ’*thief-in-law*’ tai ’*thief within the code*’ (Galeotti 2018, 46). Galeottin teoksen *The Vory* suomenkielisessä

versiossa *vor v zakone* on käännetty 'varkaaksi lain puitteissa', ja 'koodia' tai 'lakia kunnioittavaksi varkaaksi'. Suomen kielessä '*vor v zakone*' on käännetty myös termillä 'laillinen varas' (Laine 2004).

Perinteiden mukaan *vor v zakone* noudattaa itse *vorovskoi zakonia*, rikollisten koodia tai varkaiden lakia, ja valvoo sen noudattamista. Hän myös päättää koodin rikkomisesta seuraavasta rangaistuksesta. Serion ja Razinkin (1995) mukaan rikollisten koodi sisälsi alun perin ainakin 16 eri kohtaa, jotka määrittivät niin varkaiden elämää, käyttäytymiskoodia, perhettä, suhdetta yhteiskuntaan kuin rikollisten välisten asioiden hoitoa. Uusiksi *vor v zakoneiksi* kruunattiin toisten rikollisjohtajien suosittamia ehdokkaita sitä varten järjestetyssä erillisessä tilaisuudessa.

Uusia *vor v zakone* -rikollisjohtajia kruunataan edelleen. Galeottin mukaan (2018, 105) ennen varsinaista kruunausta on toisten rikollisjohtajien pitänyt ennakolta suositella ja esittää ehdokasta muille rikollisjohtajille *šodkassa*, rikollisten välisessä kokouksessa. Tätä on edeltänyt ehdokkaan vuosien ajan kestänyt seuraaminen ja kouluttaminen. Homenkon mukaan (1997, 395) *šodka* on rikollisjohtajien kokous, tapaaminen ja hallinnollinen elin. Kokouksessa rikollisjohtajat voivat pohtia ratkaisuja erilaisiin kysymyksiin, ja niissä voidaan tarkastella ja ratkaista esimerkiksi rikollisten välillä syntyneitä konflikteja. Kokouksessa voidaan myös päättää uusien rikollisten liittymisestä tai sellaisten rikollisjohtajien kruunaamisesta, joita suosittelijat ovat esitelleet.

Varkaiden alakulttuuri on kuitenkin muuttunut alkuperäisistä ajoista, eikä esimerkiksi koodin tulkitseminen ole nykyään yhtä tiukkaa kuin ennen. Alakulttuuriin vahvasti liittyvistä tatuoinneista on ollut mahdollista tulkita henkilön rikoshistoriaa ja asemaa alamaailmassa. Aivan keskeinen tatuointisymboli järjestäytyneelle rikollisuudelle on ollut kahdeksansakarainen tähti, joka tatuoitin usein olkapäihin tai polviin. Uuden ajan rikollisjohtajat, jotka esimerkiksi matkustavat paljon myös länsimaissa, pyrkivät kuitenkin nykyään sulautumaan yhteiskuntaan, ja tämän johdosta esimerkiksi tatuointeja pyritään peittämään, eikä koodin tulkitseminen ole liian tiukkaa. (Galeotti 2017.)

Varkaiden jargonissa rikollisjohtajan nykyaikaisesta versiosta voidaan käyttää myös nimitystä *avtoritet*. Homenkon mukaan *avtoritet* on venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden korkean tason vaikuttaja ja rikollisyhteisön johtaja. *Avtoritet* on uuden sukupolven rikollisjohtaja, joka voi matalan profiilin rikollisjohtajuuden lisäksi toimia aktiivisesti liike-elämässä, politiikassa tai vaikkapa hyväntekeväisyydessä, ja pyrkii sulautumaan osaksi yhteiskunnan eliittiä. *Avtoritet* voi toimia jopa pankkien johtoryhmissä tai aluepolitiikassa tai omistaa bulvaanien välityksellä yrityksiä tai kokonaisia konserneja. *Avtoritetilla* voi olla merkittäviä kansallisia ja kansainvälisiä kumppaneita, joita se voi hyödyntää vaikkapa rahanpesussa. (Homenko 1997, 29.)

Galeotti kuvaa (2018, 3) *avtoritetia* osuvasti termillä 'rikollisliikemies'. Hänen mukaansa uuden sukupolven rikollisliikemiestä voi olla hyvin vaikea erottaa aidosta liikemiehestä, erityisesti siirryttäessä ylemmillä tasoille. Suomeksi *avtoritetia* voidaan kutsua auktoriteetiksi.

Kryša on käsitteenä hyvin tunnettu Venäjällä ja entisen Neuvostoliiton alueen maissa niin rikollisuuden, politiikan, viranomaistoiminnan kuin liike-elämän saralla. Se on monimerkityksinen käsite myös varkaiden kielessä. *Kryša* (suomeksi 'katto') tarkoittaa eräänlaista poliittisen elämän vaikuttajien, viranomaisten, liike-elämän tai rikollisjärjestön tarjoamaa toimijan suojelua taloudellista hyötyä vastaan. Homenkon mukaan (1997, 1082) järjestäytyneelle rikollisuudelle *kryša* voi tarkoittaa liiketoiminnalle tarjotun suojelun lisäksi myös

suoria yhteyksiä poliittisiin päättäjiin ja lainvalvontaviranomaisiin, jotka mahdollistavat järjestäytyneen rikollisuuden toimintaa.

Galeottin mukaan (2018, 114–115) kyse on eräänlaisesta suojelujärjestelmästä, joka on venäläistaustaiselle järjestäytyneelle rikollisuudelle keskeinen hyödyke. Se otettiin rikollisten liiketoiminnassa erityisen laajasti käyttöön Venäjällä Neuvostoliiton hajoamisen jälkeen. Uskottavalla ja toteutettavissa olevalla väkivallan uhalla tai sen käytöllä oli, ja on edelleen, mahdollista rahastaa markkinoilla.

Šestjorka tarkoittaa suomeksi 'kuutosta'. Venäläisessä 36:n kortin korttipakassa on kortteja kuutosesta ässään. Tästä juontuu venäläisten slangien käyttämä viittaus 'kuutonen', jota käytetään nimityksenä alempiarvoisesta tai lakeijasta. Fenjassa *šestjorka* on rikollismaailman alatasolla toimiva henkilö, eräänlainen kokelas. Homenkon mukaan (1997, 1323–1324) jo Gulageissa *šestjorkan* piti antaa näyttöjä, olla lojaali ja todistaa arvonsa muille rikollisille erikseen määrätyn ajan ennen nousua täysivertaiseksi rikolliseksi. Erityisesti *šestjorka* palveli muita varkaita. Nykyään *šestjorkaksi* voidaan kutsua myös korruptoitunutta virkamiestä, poliitikkoa tai muuta tietovuotajaa, joka työskentelee oman työn ohella järjestäytyneen rikollisuuden hyväksi. Galeottin mukaan (2018, 67) varkaiden kielessä on myös rikollisyhteisön yhteiskunnallisille asemille lukuisia kuvauksia, joista *šestjorka* on hyvä esimerkki. Hän kuvaa *šestjorkaa* lähetyksi tai juoksupojaksi, jonka pitää jatkuvasti todistaa rikollisyhteisössä arvonsa (Galeotti 2018, 61).

Lopuksi

Maailmanpoliittisista muutoksista, sodista ja pandemioista huolimatta venäläistaustaisella järjestäytyneellä rikollisuudella on vankka historia ja se vaikuttaa maailmanlaajuisesti myös tulevaisuudessa. Se on jo selvinnyt vallankumouksista, Stalinin vainoista, toisesta maailmansodasta ja Neuvostoliiton hajoamisesta. Samalla tavalla se tulee selviytymään myös tulevista kriiseistä. Venäläistaustaisella järjestäytyneellä rikollisuudella on vahva resilienssi ja mukautumiskyky. (Varese et al. 2020.) Järjestäytyneet rikollisorganisaatiot, myös venäläistaustaiset, ovat opportunistisia. Ne hyväksikäyttävät kulloistakin tilannetta ja myötäilevät vallitsevia oloja moraalisisista näkökulmista huolimatta. Ne hakeutuvat toiminnassaan lähtökohtaisesti sinne, missä niiden toiminta on helpointa.

Kansainvälisesti toimiva venäläistaustainen järjestäytynyt rikollisuus on globaalisti vaikuttava uhka yhteiskunnille. Se on syytä tiedostaa myös Suomessa. Vaikka ilmiö ei näy suomalaisessa katukuvassa tavanomaisin järjestäytyneen rikollisuuden näkyvin symbolein, paljastuu sen aiheuttamia haittoja tasaisesti myös meillä. Vuonna 2019 syyteharkintaan eteni rikoskokonaisuus, jossa epäiltiin historiallisen suurta, yli sadan miljoonan euron rahanpesutapausta, jonka taustalla oli venäläistaustainen järjestäytynyt rikollisuus (YLE 2019).

Tässä esseessä olen esitellyt pintapuolisesti venäläistaustaista järjestäytyntä rikollisuutta ja sille ominaista jargonia. Jargonin taustojen lisäksi analysoin sen keskeisiä järjestäytyneen rikollisuuden käsitteitä. Pelkkiä fraaseja tuntemalla ei ilmiötä viranomaistoiminnassa kuitenkaan vielä torjuta. Näkemykseni mukaan ilmiön taustojen, sen jargonin perusteiden ja rikollisen toiminnan luonteen tunteminen kuitenkin auttavat viranomaisia tunnistamaan sen toimijoita. Juuri toimijoiden tunnistaminen on mielestäni yksi viranomaistoiminnan suurimpia haasteita venäläistaustaisen järjestäytyneen rikollisuuden torjunnassa. Laajempi tietoisuus ilmiöstä edesauttaa toimijoiden tunnistamista, rikollisen toiminnan paljastamista ja torjumista.

Tämä essee perustuu Poliisiammattikorkeakoulun AMK-opinnäytetyöhön Fenja – varkaiden kieli: käsitetutkimus Venäjän järjestäytyneestä rikollisuudesta <https://www.theseus.fi/handle/10024/348862>.

Lähteet

- Applebaum, Anne (2003), *Gulag. A History*. London: Penguin Books.
- EIT (2014), *Case of Ashlarba v. Georgia* (Application no. 45554/08). European Court of Human Rights. <https://hudoc.echr.coe.int/fre#%7B%22itemid%22:%5B%22001-145572%22%7D>
- Fredholm, Michael (2018), *Transnational Organized Crime and Jihadist Terrorism. Russian-Speaking Networks in Western Europe*. New York: Routledge.
- Galeotti Mark (2017), *Crimintern: How the Kremlin uses Russia's criminal networks in Europe*. European Council on Foreign Relations. https://ecfr.eu/publication/crimintern_how_the_kremlin_uses_russias_criminal_networks_in_europe/
- Galeotti, Mark (2018), *The Vory. Russia's Super Mafia*. New Haven: Yale University Press.
- Homenko, Ivan (1997), *Jazyk blatnyh. Jazyk mafiozi. Entsiklopeditsjeski sinonimitsjeski slovar*. Kiev: FORT-M.
- Laine, Matti (2004), Varkaiden heimo. *Haaste* 3/2004: 30–31.
- Mustajoki, Arto (2006), ”Putin vitsien kohteena”. *Idäntutkimus* 13(2): 26–34. <https://journal.fi/idantutkimus/article/view/82469>.
- Serio, Joseph (2008), *Investigating the Russian Mafia*. Durham: Carolina Academic Press.
- Serio, Joseph & Razinkin, Vyacheslav (1995), ‘Thieves Professing the Code: The Traditional Role of Vory v Zakone in Russia’s Criminal World and Adaptations to a New Social Reality’, *Low Intensity Conflict & Law Enforcement* 4:1, 72–88. [Julkaistu myös teoksessa Galeotti, Mark (toim.) (2002), *Russian and Post-Soviet Organized Crime*. Routledge].
- Varese Federico (2001), *The Russian Mafia: Private Protection in a New Market Economy*. Oxford: Oxford University Press.
- Varese Federico, Lonský Jakub & Podvysotskiy Yuriy (2020), The Resilience of the Russian Mafia: An Empirical Study. *British Journal of Criminology* 61:1, 143–166. <https://doi.org/10.1093/bjc/azaa053>.
- Yle (2019), Poliisi selvitti historiallisen suuren rahanpesuepäilyn – venäläinen rikollisjärjestö pesi yli sata miljoonaa euroa suomalaisyhtiöiden kautta. <https://yle.fi/uutiset/3-10925137>

Kirjallisuussuhteiden alkutaipaleella

Venäläisen kirjallisuuden varhainen käännöshistoria Suomessa on yhä kiehtova tutkimuskenttä täynnä odottamattomia tekstilöytöjä, rajanylityksiä, jännittäviä välittäjäpersoonia ja kääntäjäkohtaloita. Kun etsitään venäläisen kirjallisuuden varhaisia jälkiä suomalaisessa kulttuurikeskustelussa, tulee vastaan venäjää varsinaisesti osaamattomia ”tuntosarvia”, kuten Henrik Gabriel Porthan tai Christfried Ganander, jotka tästä huolimatta jättivät merkitseviä jälkiä käännöshistorian ensi lehdille.

Varsinaiset kaunokirjallisuuden ensimmäiset käännökset löytyvät vuodelta 1812, jolloin historiamme ensimmäiset Moskovan-stipendiaatit Eric Ehrström ja Carl Ottelin lähtivät Turun Akatemiasta omaan kieliharjoitteluunsa. Eli venäjän kielen opetuksen historia ja venäläisen kirjallisuuden käännöshistoria kulkivat käsi kädessä jo tuolloin.

Stipendiaattien matkasta tuli luvattoman jännittävä, sillä he joutuivat muun yliopiston kanssa evakkoon heti kun Napoleon hyökkäsi Venäjälle. Pakomatalla Nižni Novgorodiin toverukset tutustuivat vieraspekkoisten venäläisten mielialoihin, mikä pakotti nopeaan kielen oppimiseen. Samalla he kääntelivät runotekstejä omaksi ja ystäviensä huvitukseksi.

Näin valmistuivat Suomen ensimmäiset venäläisen kaunokirjallisuuden ruotsinnokset, ja vaikka käännöksiä oli hiukan aiemmin ilmestynyt jo ruotsiksi Ruotsissa, olivat stipendiaattien tuotokset ensimmäisiä suoraan venäjän kielestä tehtyjä käännöksiä. Toki he käänsivät liudan muutakin runoutta samalla matkalla. Palatessaan Turkuun keväällä 1813 he julkaisivat Pohjoismaiden ensimmäisen venäjän kieliopin, joka painettiin Pietarissa vuonna 1814. Siitä tuli pitkäksi aikaa ohittamaton oppimateriaali.

Stipendivuotensa jälkeen Eric Ehrström toimi venäjän kielen opettajana muiden muassa Elias Lönnrotille ja kättilöi tällä tavoin *Kalevalan* tekijän ensimmäistä sanomalehtijulkaisua, joka oli Karamzinin runon ruotsinnos vuodelta 1824. Ehrström itse muutti pian tämän jälkeen Pietariin ruotsinkielisen Pyhän Katariinan seurakunnan kirkkoherraksi. Monikielisyys oli hänelle arkipäivää, sillä hän oli ruotsinkielinen suomen kielen puolestapuhuja, joka käytti vaivattomasti venäjää, saksaa ja ranskaa. Tällä kielitaidolla oli käyttöä monikielisessä kulttuurien sulatusuunnissa eli Pietarissa.

Kuten Max Engman on tutkimuksissaan moneen kertaan osoittanut, Pietarista tuli vähitellen maailman suomalaisin kaupunki, joten on ihan ymmärrettävää, että myös suomalaisvenäläiset kirjallisuussuhteet kehittyivät siellä aivan erityisellä volyyymillä.

Suomalaisen seurakunnan ja kirkkokoulun ytimessä toimi muuan Thomas Friman, joka oli kiihkeä fennomaani. Virolaisen maaorjan pojanpoika puhui venäjää, saksaa ja englantia, mutta ruotsia ei nimeksikään. Hänen ihailunsa kohde oli aikakauden kuuluisa originelli, yliopistomaailman radikaali kapinallinen ja savokarjalaisen puhekielen esitaistelija Carl Axel Gottlund. Vuonna 1842 Friman kääntyi esikuvansa puoleen kirjeitse etsien hengenheimolaista ja tukea työlleen. Miesten välinen kirjeenvaihto Helsingin ja Pietarin välillä jatkui vuosia, ja nämä kirjeet ovat kiintoisaa dokumenttiaineistoa suomenkielisen pietarilaiskirjallisuuden varhaishistoriasta.

Kirjeenvaihto Gottlundin kanssa todistaa myös Frimanin tuolle ajalle poikkeuksellisesta käännösaktiivisuudesta, sillä hän julkaisi käännöstekstejä ennen kaikkea Gottlundin suomenkielisten sanomalehtien sivuilla. Friman luki myös ahkerasti pietarilaislehtiä. Kirjeessä hän mainitsee tuntevansa erään päätoimittajan ja ehdottaa Gottlundille julkaisemista tämän lehden sivuilla. Suunnitelma johti varhaiseen suomalaisen runouden venäjännökseen, joka oli Gottlundin eroottinen runo ”Tyttöä kaunista kahellessain”. Käännöksen teki muuan hengellisen akatemian viinaanmenevä venäläisopettaja.

Frimanin kirjalliset pietarilaiskontaktit olivat lähinnä venäläisiä nationalisteja, sittemmin kirjallisuudenhistorian unohtamia suuruuksia, joita hän myös suomeksi käänsi. Lisäksi hän päätyi suomentamaan melkoisen pinon ortodoksista liturgiakirjallisuutta edesauttaen näin suomenkielisen jumalanpalveluselämän kehittymistä ortodoksisen kirkon piirissä 1860-luvulla. Samaan aikaan hän opetti Pietarin kirkkokoulussa, oppilanaan esimerkiksi Samuli Suomalainen, josta oli tuleva vuosisadan kuuluisin venäläisen kirjallisuuden suomentaja.

Yksityiskohtaisemmin tätä kirjallisuussuhteiden alkutaivalta sekä sitä, mitä sitten seurasi, kartoittaa parhaillaan tutkimushankkeemme Venäläinen kirjallisuus ja Suomi. Hankkeen tulevassa nimikkojulkaisussa selvitetään suomalaisvenäläisten kirjallisuussuhteiden varhaisia käännteitä 1800-luvun alusta 1930-luvulle. Kyse ei ole koskaan ollut harmonisesta kumppanuudesta, vaan ennemminkin monisäikeisestä dialogista, jossa autonomian ajan suomalaisuuden ja suomenmielisyyden manifestit sekoittuvat paitsi Venäjän imperiumin kielipolitiikkaan, myös monikulttuuriseen rajapintaan, kuten inkeriläisiin, pietarinsuomalaisiin, viipurilaisyntyisiin ruotsin- ja saksankielisiin sekä karjalaisiin sukuihin, tekijöihin, välittäjiin ja kääntäjiin. Kyse on vääjäämättömän ylitraajaisesta suomalaisen ja venäläisen kirjallisuuden historiasta.

Tomi Huttunen

Kirjoittaja toimii venäläisen kirjallisuuden ja kulttuurin professorina, slavistiikan ja baltologian esihenkilönä sekä filosofian, taiteiden ja yhteiskunnan tutkimuksen tohtorihjelman johtajana Helsingin yliopistossa.

Transihmisyys Balkanilla

Valokuvista ja tarinoista koostuva *Trans Balkan* -monografia kertoo sadan transsukupuolisen ihmisen kertomuksen. Teoksen pohjana on valokuvanäyttely, jonka alkuperäinen tarkoitus oli esittää noin 30 sukupuolivähemmistöön kuuluvan ihmisen kuvia ja elämäntarinoita. Valokuvien määrä kasvoi nopeasti, ja valokuvanäyttely kiersi 20 kaupungissa eri puolilla Balkania ja Eurooppaa. Näyttelymenestyksen jälkeen syntyi kirja. Tämä vuonna 2021 julkaistu teos on vuonna 1979 Wienissä jugoslavalaisille vanhemmille syntyneen Aleksandar Crnogoracin käsialaa. Perhe muutti myöhemmin Sveitsiin ja Aleksandar opiskeli yhteiskuntatieteitä ja kansainvälisiä suhteita Lontoossa ja Kaliforniassa. Palattuaan Eurooppaan hän ryhtyi opiskelemaan valokuvajournalismia Pariisissa. Valokuvauksesta tulikin hänen ammattinsa: hän työskenteli dokumentti-, muoti- ja mainosvalokuvaajana Italiassa ja Ranskassa. Vuonna 2017 hän muutti Belgradiin, jossa toimii dokumenttivalokuvaajana. Häntä kiinnostaa kaikki inhimillinen elämä, mutta erityisesti vähemmistöjen tarinat. Siksi hän halusikin kertoa transseksuaalisista ihmisistä ja heidän epäinhimillisestä kohtelustaan. *Trans Balkan* -hankkeelle hän omisti kaksi vuotta. Valokuvaajan käsityksen mukaan transihmisyydestä kertovan tiedostavan valokuvan on mahdollista saavuttaa yleisöä laajastikin.

Tässä projektissa valokuvaajan ajatuksena oli asettaa ihmiset ikään kuin peilin eteen näkemään itsensä ja näyttäytymään muille. Crnogoracin mielestä valokuvat tuskin muuttavat olennaisesti valokuvissa olevien ihmisten elämää, mutta hän toivoo kuvien vaikuttavan katsojiin niin, että he pohtisivat omia käsityksiään transseksuaalisista ihmisistä ja näiden usein haastavasta elämästä. Kuvattavien valmiuden ja halukkuuden ansiosta valokuvaaja onnistui tekemään niistä syvästi inhimillisiä. Yleisö otti valokuvat kiinnostuksella vastaan kaikkialla missä ne olivat näytillä – entisen Jugoslavian alueella, Bulgariassa, Romaniassa, Albaniassa, Kreikassa, Turkissa ja Norjassa.

Valokuvaajan tarkoituksena oli kertoa transsukupuolisten ihmisten yhteisöstä sen kaikessa moninaisuudessa. Crnogorac ei halunnut kertoa transihmisten tarinoita epätoivon ja kurjuuden kautta. Hän halusi myös oikeista yleisiä vääriä käsityksiä transihmisistä, kuten

sitä, että moni sukupuoltaan korjannut ihminen työskentelee seksityöläisenä. Nämä ihmiset elävät haastavaa, mutta usein varsin tavallista elämää muiden ”tavallisten ihmisten” keskuudessa. Valokuvissa oli tärkeää tuoda esiin juuri yhteisön kirjo. Varsinkin vanhempien transihmisten elämä on vaikeaa, koska he ovat kantaneet ristiään niin kauan. Esimerkiksi eräs yli 80-vuotias nainen kävi sukupuolenkorjausleikkauksessa jo 1990-luvulla. Palattuaan kotiin pieneen bosnialaiseen kylään, kukaan ei puhunut hänelle kolmeen vuoteen. Nuoremillakin voi olla vastaavia ongelmia, mutta nykyään pääsy lääketieteelliseen hoitoon tai vaikkapa nimenvaihto on helpottunut useimmissa maissa. Silti transseksuaalisten ihmisten asema on maasta, mantereesta ja paikasta riippumatta vaikeaa, jopa vaarallista, eikä näiden ihmisten asemaa ole useinkaan määriteltä laissa. Usein haastavinta on arki, jossa läheiset ihmiset ja paikallinen yhteisö syrjivät ja hylkivät transihmisiä. Crnogorac mainitsee erään mieleenpainuvan tapahtuman Kosovon Prištinassa: hän istui kahvilassa kuvattavana olleen naisen kanssa. Yhtäkkiä ryhmä miehiä lähestyi heitä huutaen ja sylki naisen päälle. Nainen on ainoa romani transnainen Kosovossa, ja hän joutuu jatkuvasti kohtaamaan ympäristönsä julmaa kohtelua.

Trans Balkan -teoksen valokuvat ja tarinat kertovat ennen kaikkea ihmisistä, jotka ovat jonkun lapsia ja kumppaneita. He opiskelevat tai käyvät töissä. Nuorin kuvattu henkilö oli kuvaushetkellä 18-vuotias ja vanhin 86-vuotias. Heidän kaikkien elämään vaikuttaa nykyään erityisesti internet, sillä tietoa on saatavilla enemmän kuin koskaan ja tieto kulkee vilkkaasti erilaisten keskustelupalustojen kautta. Ero on valtava verrattuna siihen aikaan, kun vanhimmat kuvauksiin osallistuvat aikoinaan luulivat, että heillä oli ”ongelma”, eivätkä he tienneet mitä ”ongelmalleen” voi tehdä tai miten sitä edes nimittää. Siten teos muistuttaa siitä, että vaikka transihmisiin ei enää niin usein kohdistu väkivallan uhkaa, on heidän elämänsä kaukana helposta. Se, miten eri yhteisöt suhtautuvat transihmisiin, näkyy enemmänkin kaupunkien ja maaseudun välisissä eroissa kuin maiden ja mantereiden välillä.

Sata ihmistä, jotka kuvattiin hankkeen puitteissa, ovat kotoisin Balkanin 12 eri maasta – usein Balkanin köyhistä periferioista. Monimerkityksellinen Balkan-käsite ei viittaa ainoastaan maantieteelliseen alueeseen, vaan alueen historialliseen ja kulttuurilliseen perintöön. Balkanin maille yhteistä on konservatiivinen ja poissulkeva suhtautuminen sukupuoleen ja seksuaalisuuteen, mikä luo hyvin stereotyyppisiä ja patriarkaalisia asenteita seksuaali- ja sukupuolivähemmistöjä kohtaan. Balkanillakin on vaikea olla erilainen kuin oletettu enemmistö, sillä heteronormatiivisuus ja sukupuolten moninaisuuden hyväksymisen puute sekä homofobisuus ja transfobisuus ovat usein vallitsevia asenteita. Transsukupuoliset ihmiset nähdään epämuodostuneina ja erikoisina, jopa sairaina. Heitä ei haluta nähdä naisina tai miehinä, sellaisina kuin he itse itsensä kokevat. Yhteiskunnan progressiivisuus nähdään juuri siinä, miten vähemmistöt otetaan vastaan ja ymmärretään. Balkanilla on tätä nykyä jo helpompi vaihtaa nimi ja saada psykologista apua. Suomessa translaki on epäkohtiensa vuoksi parhaillaan muutoksenalaisena. Voi siis ajatella, että *Trans Balkan* -monografian kertomukset kuvaavat, miten paljon rohkeutta, kestävyyttä ja päättävyyttä ihminen tarvitsee, kun sukupuoli-identiteetti osoittautuu erilaiseksi kuin mitä se on syntyessä. Crnogoracin kuvaamalla ihmisillä on voimaa, joka ylittää maantieteen ja iän asettamat rajat.

Valokuvaaja ja monografian tekijä, Aleksandar Crnogorac, toivoo saavansa aikaan yhteyden katsojan ja katsotun välille – sitä kautta tuntematon, vieras ja erilainen lähestyvät toisiaan ja mahdollisesti raivaavat tietä ymmärtämiselle ja hyväksymiselle. Transsukupuoliset ihmiset haluavat tulla muiden lailla hyväksytyiksi.

12 tarinaa

LUANA syntyi v. 1999 Keski-Albanian rannikon Durrëssissa, lähellä pääkaupunkia Tiranaa. Hän kävi koulua synnyinkaupungissaan ja ryhtyi suolapähkinöiden myyjäksi rannalla. 15-vuotiaana perhe lähetti hänet pois kotoa, sillä hän sai paljon uhkauksia erilaisuutensa takia. Hän ei alaikäisenä saanut muuttaa LGBTG+-suojakeskukseen, joten hänet sijoitettiin pakolaiskeskukseen. Tämä kokemus on ollut Luanalle kauhistuttava. Luana rakastaa perhettään, mutta joutuu surullisena toteamaan, että he edelleenkin elävät pelossa ympäristön mielipiteiden takia. Saavuttuaan 19-vuotiaana Tiranaan Luana unelmoi tv-juontajan työstä, mutta olisi tätä nykyä tyytyväinen mihin tahansa tavalliseen työhön. Nimensä Luana sai omalta transkummitädiltään Lolalta. Luana on pienestä pitäen nähnyt peilikuvassaan naisen. ”Hyväksyn itseni, muiden mielipiteet eivät ole minulle tärkeitä. Päätin keskittyä hyväntahtoisiihin ihmisiin ja olemaan paras mahdollinen minä.”

JOVAN DŽOLI ULUĆEVIĆ syntyi 1991 Montenegron pääkaupungissa Podgoricassa. Hän on biologi, jonka erikoisalana ovat makean veden kalat. Vuodesta 2013 Jovan on toiminut transihmisten oikeusaktivistina ja on ollut perustamassa seuraavia järjestöjä: Queer Montenegro, Trans Mreža Balkan ja Spektra. ”Meidän kasvomme ja kehomme kertovat elämäntarinoitamme jokaisen katseen, liikkeen, arven tai tatuoinnin kautta. Alastoman tai paljaan kehon näyttäminen on minulle aina ollut haasteellista ja joka kerta kun olen alasti, yksi kerros vahvaa epämukavuutta kuoriutuu pois. Se tuottaa myös vapauden ja ylpeyden tunteen. Kehomme on aina ollut ja tulee olemaan omamme, meillä on oikeus omistaa se ja määrittää se omalla tavallamme. Sillä tavoin kierrämme, ylitämme

ja väistämme sukupuolिनormeja yhteiskunnassamme. Olen ylpeä omasta transkokemuksestani, sillä se on yksi arvokkaimmista asioista elämässäni.”

BRANKICA ARSENOVIĆ syntyi v. 1937 Dvorovin kylässä, lähellä Bijeljinan kaupunkia Bosnia ja Hertsegovinassa. Hän oli ollut viisi kertaa naimisissa ennen kuin aloitti sukupuolienkorjausprosessin. Hänellä on yksi tytär ja yksi lapsenlapsi. Brankica eli synnyinkylässään pian tämän kuvan ottamisen jälkeen tapahuneeseen kuolemaansa asti. ”Korjasin sukupuoltani kauan sitten vuonna 1995. Myin yli puolet omaisuudestani voidakseni maksaa 10 000 Saksan markkaa leikkauksesta. Leikkaukseen menin kuin häihin – iloisena ja pelottomana. Leikkauksen jälkeen kukaan kylässäni ei puhunut minulle kolmeen vuoteen. En välitä mitä mieltä ihmiset ovat, tekisin kaiken uudestaan. Jos jotain voisin muuttaa menneisyydestäni, niin menisin aikaisemmin leikkaukseen. Se on ainoa asia, jonka tekisin toisin.”

HELENA VUKOVIĆ syntyi v. 1973 Serbiassa, Bačka Palankassa. Suoritettuaan sotakorkeakoulun vuonna 1996 Belgradissa hän jatkoi armeijan leivissä vuoteen 2014, jolloin hänet lähetettiin eläkkeelle ”viran vaatimuksiin” vedoten. Arvoltaan hän on majuri. Nykyään Helena asuu Novi Sadissa ja toimii koordinaattorina LGBTQ+-yhteisön asioita ajavassa EGAL-järjestössä. Hän elää onnellisessa parisuhteessa. Helena sanoo, että aktivismi ei ole vain hänen työnsä vaan hänen elämänsä. ”Jos ei ole pystynyt kirjoittamaan oman elämänsä käsikirjoitusta, niin on syytä olla edes sen ohjaaja tai pääosan esittäjä, ei ikinä sivuroolin.”

ESPI TOMIČIĆ syntyi v. 1995 Zagrebissa, Kroatiaassa. Hän aloitti dramaturgian opinnot Zagrebin Teatterikorkeakoulussa 2015. Espi opiskeli myös naistutkimusta ja kirjoittaa nykyisin näytelmiä, lyhyttä proosaa ja runoutta. Hänet palkittiin vuonna 2020 Marin Držićista kertovasta draamateoksesta. Espi toimii osana feminististä FAKTIV-yhteisöä ja puolustaa LGBTQ+ -oikeuksia sekä naisten oikeuksia. Hän haluaa olla ystävien kanssa, juoda olutta, lukea runoja ja kuunnella thrash-musiikkia puistossa. ”Oikeudenmukaisuus ja vapaus ovat kaksi asiaa, joihin olen uskonut lapsuudesta asti. En opiskellut niitä, mutta ne olivat itsestäänselvyyksiä ja ajattelin, että niiden kuuluisi olla osa jokaisen elämää. Taistelen väkevästi oikeuden puolesta ja niin tulen tekemään elämäni loppuun asti.

Vapaus tarkoittaa valintoja, oman nimen kovaan ääneen huutamista, ystäviä ja ystävättäriä, tanssimista, ylpeästi osallistumista virallisissa ja yksityisissä yhteyksissä. Elän ja haluan elää vapaasti ja toivon samaa kaikille.”

DAMON LEPIRDA syntyi v. 1999 Romanian Constanțassa Mustanmeren rannalla. Lukion jälkeen hän muutti Bukarestiin, jossa hän opiskeli tietotekniikkaa ja taloustiedettä englanninkielisessä yliopistossa. Ahkerana ja kunnianhimoisena nuorena miehenä Damon toimii aktivistina ja hänellä on neljä työpaikkaa: hän on graafinen suunnittelija, LGBTQ+-järjestön harjoittelija, koodauksen opettaja ja Bukarestin transyhteisön oloja ajava aktivisti ACCEPT-järjestössä. Hän soittaa mielellään kitaraa, piirtää ja käy kuntosalilla. Tällä hetkellä Damon elää parisuhteessa. Tulevaisuudessa hän haluaa muuttaa ulkomaille. Hänellä on kissa nimeltä Aiden. ”Elämässä tärkeintä ei ole yhteiskunta ja sen normit, vaan ihminen. Elä elämää, joka sinulle sopii, sitä, joka on sinulle oikea.”

ALEX BLAZEKA syntyi v. 2004 pienellä slovenialaisella paikkakunnalla Murska Sobotassa lähellä Itävallan ja Unkarin rajoja. Alasteelta lähtien hän on asunut Kroatian Vukovinassa, suurimpien tukijoittensa eli äitinsä, isänsä ja siskonsa kanssa. Tällä hetkellä hän opiskelee taidelukiossa Zagrebissa. Hän piirtää, kirjoittaa ja pelaa varsinkin Nintendo-pelejä. Tulevaisuudessa hän toivoo tekevänsä töitä animaation tai muotoilun parissa. Hän pitää eläimistä ja toimii vapaaehtoisena erilaisissa eläinten vastaanottokeskuksissa. ”Olen tosi onnekas, kun minulla on ollut perheeni ja ystäväni tuki. Kaikki ihmiset eivät ole kivoja, joten on tärkeää ympäröidä itsensä mukavilla ihmisillä aina kun mahdollista.”

EVERETT JAY BUCHANAN syntyi Sofiassa Bulgariassa v. 1999. Kansainvälisen lukion jälkeen hän pääsi opiskelemaan luovaa kirjoittamista Brittiläisen Kolumbian yliopistoon Kanadan Kelownas-ssa, mutta yhden siellä vietetyn vuoden jälkeen hän muutti takaisin Bulgariaan. Everett pitää kirjoittamisesta, TV:stä ja elokuvista ja toivoo, että saisi tulevaisuudessa tehdä töitä näillä aloilla. Hän haluaa myös auttaa muita nuoria transihmisiä, koska hänen oma muutosprosessinsa on ollut erittäin tuskallinen ja vaikea. Vuonna 2019 hän muutti Isoon-Britanniaan jatkamaan opiskelujaan. Everett harrastaa myös drag-kulttuuria ja on esiintynyt usein drag queeninä. ”Transihmisten olemassaolon ei pitäisi olla poliittinen kysymys: näidenkin ihmisten kuuluisi voida elää ilman polkoja.”

ANASTASIOS ZARIFIS syntyi v. 1982 Kreikan Thessalonikissa, jossa hän kävi peruskoulun ja lukion. Hän korostaa mielellään, että tulee kaupungin vähäosaisemmalta alueelta. Opiskelun jälkeen hän toimi radiojuontajana, valokuvaajana ja vahtimestarina. Hän soittaa kitaraa ja hänen lempimusiikkiaan on kreikkalainen perin-musiikki. Hän on aina ollut kiinnostunut politiikasta, varsinkin ruohonjuuritasolla. Hän on ollut ensimmäinen paikallisvaalien transmiesehdokka. Tällä hetkellä hän toimii kreikkalaisen Trans-Gender-järjestön varapuheenjohtajana. ”Sukupuoli-identiteetin tunnistaminen on tärkeä askel maassamme. Transhenkilöt pystyvät nykyään vaihtamaan sukupuolta ja rekisteröimään nimensä ilman kirurgisia, lääketieteellisiä toimenpiteitä tai psykiatrista terapiaa. On erittäin tärkeää, että ympäristö tunnistaa ihmisen hänen itsensä kokeman sukupuolen mukaisesti. Tämä on tärkeää, koska kysymys on ylpeydestä ja henkilön kunnioittamisesta.”

QERKICA syntyi v. 1976 Kosovossa. Lapsuutensa hän vietti Kosovo Poljessa. 14-vuotiaasta asti hän on asunut yksin, koska hänen perheensä hylkäsi hänet. Jo 20 vuotta hän on elänyt parhaan ystävänsä, Mustafan kanssa. Mustafa on homoseksuaali mies, joka on sokeutunut ja josta Querkica on pitänyt huolta. Querkica on parisuhteessa erään nuoren prištinalaisen miehen kanssa. ”Elämäni suurin toive on oma katto pään päällä. Minun ei tarvitsisi edes syödä enää mitään kunhan minulla olisi oma koti ja turvallinen elämä, se on minun unelmani.”

ANXHELA HOXHA syntyi Shkodran kaupungissa Albaniassa v. 1984. Hänen äitinsä jätti hänet kun hän oli vain 9-vuotias. Ensin hänet vietiin lastenkotiin, mutta Albanian 1990-luvun vaikean poliittisen ja taloudellisen tilanteen vuoksi hän on elänyt enimmäkseen yksin 12-vuotiaasta asti. Hän kasvoi Shkodran ja Tiranan kaduilla. Hän on aina ollut tietoinen omasta erilaisuudestaan sekä oman perheen ja yhteisön aggressiivisista mielipiteistä. Lapsena hän sairasteli paljon ja on joutunut usein sairaalaan ja siellä henkilökunnan kaltoinkohtelemaksi. Teininä hän joutui kodittomaksi ja seksityöntekijäksi, häntä raiskattiin jatkuvasti, niin usein ettei hän enää pysynyt laskuissa. Hän pakeni todellisuutta huumeiden avulla,

mikä teki hänen vaikeasta elämästään vielä vaikeampaa. Transihmisenä, romaninaisena, kodittomana seksityöläisenä, huumeiden käyttäjänä on vaikea elää maailmassa, jossa fyysinen väkivalta, kiusaaminen, alentaminen ja vangitseminen ovat arkea. Anxhela on monta kertaa yrittänyt itsemurhaa. Hän on asunut kaduilla, hylätyissä autoissa, kellareissa, puistoissa ja seksipalveluista maksavien asiakkaiden luona. Hänen mielestään hyvin pieni osa ihmisistä näkee hänet ihmisenä, mutta silti hän jaksaa uskoa ihmisten hyvyyteen. ”En muista äitiäni enkä miltä hän näytti. Kaikki, jotka kuulevat tarinani sanovat, että minun pitäisi vihata äitiäni, koska hän jätti minut. En minä häntä kuitenkaan vihaa, enkä ole ikinä vihannut. Miten voisit? Hän on äitini. Kuulin, että hän on onnellisesti naimisissa ja asuu Itävallassa.”

MELIKE ARZU ŞAKIROĞLU syntyi turkkilaisperheeseen v. 1976 Saksan Erlangenissa, jossa hän eli vanhempiensa kanssa. Kun perhe muutti takaisin Turkkiin, hän kävi lukion Istanbulissa, jossa yhä asuu. Hän jätti perheensä varhain, koska hänen sukupuoli-identiteettinsä oli heille ongelma. Melike on hyvin ylpeä siitä, että hän onnistui suoriutumaan omasta muutosprosessistaan yksin, ilman kenenkään apua 1990-luvun alkupuolella. Pian sen jälkeen hän meni naimisiin, mutta onni kesti vain neljä vuotta. Eron jälkeen hän ryhtyi seksityöntekijäksi. Hän on tehnyt samaa työtä jo 15 vuotta samassa Turkin valtion perustamassa ja omistamassa bordellissa. Hän kuuli ensimmäisen kerran aktivismista joutuessaan puolustamaan omia, ystäviensä ja kollegoidensa oikeuksia. Viimeisen viiden vuoden ajan Melike on toiminut SpoD-nimisessä järjestössä, jonka tehtävänä on taistella diskriminaatiota, homofobiaa ja transfobiaa vastaan Turkissa. Hän on järjestön

johtotehtävissä. ”En ikinä aio antaa periksi, tullen jatkamaan taisteluani, teen kaikkeni LG-BTQ+ -yhteisön puolesta.”

Kuvat: **Aleksandar Crnogorac**
Teksti ja tarinoiden suomennokset: **Dragana Cvetanović**

Diskursiivinen venäläisyys transnationaalissa mediatilassa

Teemu Oivo

Kuinka ylirajainen mediatila tuotti venäläisyyttä 2010-luvulla? Neljä artikkelia kattava väitöskirjani kertoo uusien teknologioiden ja sosiaalisten kehityskulkujen luomista uusista kansallisista ja transnationaaleista mediatiiloista, joissa venäläisyys ja siihen liittyvät subjektiiviteetit kehittyvät ja muokkaavat ihmisten välistä vuorovaikutusta.

Tutkimukseni tarjoaa yhteiskuntamaantieteiden ja Venäjän tutkimukseen diskursiivisen näkökulman kansakunnallisuudesta, erityisesti venäläisyydestä. Termillä kansakunnallisuus (*nation-ness*) nationalismin tutkimuksen merkkihenkilö Benedict Anderson halusi korostaa kansan, eli rajalliseksi, solidaariseksi ja suvereeniksi kuvitellun yhteisön sosiaalista konstruktivisuutta. Modernin nationalismin tutkimuksen paradigmassa tutkitaan toimia, joilla pyritään luomaan mahdollisimman suvereeni kansallisvaltio. Viime vuosikymmeninä nationalismin ilmentymiä ja kansakunnallisuutta on yhä enemmän tutkittu myös arkipäiväisissä asiayhteyksissä.

Tutkin venäläisyyttä diskursiivisesta näkökulmasta, jossa venäläisyys on yhtä aikaa sosiolingvistisesti rakentava ja itsessään sosiaalista todellisuutta rakentava, eikä se koskaan saa lopullista muotoaan. Siihen liittyy myös subjektifikaation prosessi, jossa ihmiset tiedostavat kuuluvansa itsestään ja kaltaisistaan koskevaan (mahdollisen) tiedon piiriin.

Yleisesti ottaen kansakunnallisuus luo poissulkemisen kautta kansallisuusperusteista järjestystä. Kansakunnallisuus voi ilmetä solidaarisina toimina silloin, kun ihmiset näkevät toisensa itsensä jatkeena ja saman kansallisen yhteisön jäseninä. Se voi jopa luoda eksistentiaalista kuulumisen tunnetta ja varmuutta liittäen ihmiset kansallisesti käsitettyihin tiloihin sekä ylisukupolvisiin yhteisöihin. Toisaalta samalla syntyy myös sosiaalista ja tilallista poissulkemista, marginalisaatiota, vieraantumista, eristämistä sekä lukuisia stereotyyppioita, väärinkäsityksiä ja konflikteja.

Kansallisen logiikan mukaan jäsenyvän sosiaalisen maailman ohella on olemassa lukuisia esimerkkejä kansallisvaltioiden rajat ylittävästä ei-valtiollisesta, sosiaalisesta ja taloudellisesta

vaihdannasta sekä sen jatkeena syntyvistä merkittävistä sidonnaisuuksista. Tätä transnationalismia ilmenee myös väitöskirjani käsittelemissä mediatilojen tietovirroissa.

Mobiiliin informaatio- ja viestintäteknologian kehitys ja saatavuus vaikuttavat mediatilojen muodostukseen, osallistavuuteen sekä niissä tapahtuvaan sosiolingvistiseen dikursiiviseen tuotantoon. Tämä on lisännyt kiinnostustani tutkia juuri mediavälitteistä viestintää. Epistemologian kannalta korostan, ettei tekemääni tutkimusta voi irrottaa omasta subjektiivisuudesta erillisiksi sosiaalisen todellisuuden kuvauksiksi. Siksi olen pitänyt tärkeänä esittää kirjoituksissani oman toimijuuteni avoimesti.

Väitöskirjani neljä artikkelia ovat tuloksia tutkimushankkeista, joissa olen työskennellyt. Näiden hankkeiden temaattiset viitekehykset ovat tuoneet väitöskirjani teemoihin geopolittiset raja-alueet, rajaidentiteetit sekä kansalliseen turvallisuuspolitiikkaan suhtautuvan arkielämän. Näiden artikkeleiden aineisto kattaa julkisia ja puolijulkisia joukkoviestimiä, mukaan lukien television, sanomalehden ja useita verkkokeskustelufoorumia, erityisesti internetin venäjänkielisiä sivustoilta eli Runetista.

Artikkelissani ”*What Are Karelians Made of, Runet?*” on väitöskirjani vanhin aineisto, joka koostuu LiveJournalin ja VKontakten venäjänkielisistä verkkokeskusteluista syyskuun 2010 ja syyskuun 2014 välisenä aikana. Tässä tutkimuksessa halusin tutkia karjalaisuuskeskusteluista aikajaksona, jolloin väestönlaskennan mukaan karjalaisten määrä oli vähentynyt, mutta heidän mahdollisuutensa osallistua julkiseen keskusteluun karjalaisuudesta oli toisaalta parantunut Venäjällä internetin lisääntyneen käyttöasteen myötä.

Runet-keskusteluista huomasin, kuinka suhtautuminen karjalaisen minuuden identifiointiin ja esiintuomiseen riippui diskursiivisista nationalismikäsitteistä. Näistä käsitteistä tyypittelin valtiollisen, alueellistavan sekä etnisen nationalismin kategoriat. Keskustelu karjalaisuudesta kuitenkin rakentui venäläisyyden diskursseihin sitoutuneena.

Artikkelissa ”Epäluotettava länsi Venäjän televisiossa” tarkastelin Venäjän television uutis- ja keskusteluohjelmia, joissa keskusteltiin malesialaisen MH17-matkustajakoneen alasampumisesta itäisessä Ukrainassa vuonna 2014. Analyysissäni tulkitsin näistä ohjelmista tapoja, joilla esitykset länsimaisista tiedotusvälineistä tuottivat käsitteitä venäläisyydestä. Kiinnostukseni tähän aineistoon lähti siitä, että federaation TV-kanavia seurataan laajasti venäjänkielisten keskuudessa myös Venäjän ulkopuolella. Lisäksi MH17-lentokoneen alasampumisesta tuli myöhemmin näiden TV-kanavien uutisohjelmissa usein viitattu varoittava esimerkkitapaus länsimaisen median toimintatavoista.

Vaikka tulkitsin tarkastelemissani ohjelmissa tuotettavan huomattavaa ja jopa huolestuttavan vieraannuttavaa kuvaa länsimaisesta mediasta ja sen kuluttajista, esitettiin tämä kuva kuitenkin vielä vuonna 2014 enemmän korostetusti selittäen kuin banaalin itsestään selvänä.

Artikkelissani ”Pelko Pohjois-Karjalan julkisessa Venäjä-keskustelussa ja -uutisoinnissa” tutkin venäläisyyden representaatioita suomalaisessa raja-alueen mediassa. Tarkemmin sanottuna tutkin Pohjois-Karjalan maakuntalehteä vuoden 2016 loppupuolella ja yhtä maakunnan internet-keskustelufoorumia vuosien 2014 ja 2016 välillä.

Pelkoon kytkeytyvät yhtäältä tunteet ja tiedolla perusteltavat odotukset. Näin pelko liittyy käsitykseen validina pidetystä Venäjän uhasta, joka voi ohjata käyttäytymistä ja päätöksentekoa valtio- ja aluetason politiikasta aina ihmisten arkielämään. Tutkimani sanomalehden keskustelupalstalla eri tavat ymmärtää Venäjä-pelkoa johtivat usein metakeskusteluun eli keskusteluun siitä, kuinka ihmiset Pohjois-Karjalassa ja Suomessa yleensä puhuvat Venäjästä.

Viimeinen väitöskirjani artikkeli ”*Exclusive Citizenship-membership? Meanings of Finnish-Russian Bonds and Belonging*” ottaa lähtökohdakseen tammikuun 2017 uutisartikkelin

Puolustusvoimien epävirallisesta ohjeistuksesta, joka estää Suomi-Venäjä-kaksoiskansalaisten pääsyn strategiin tehtäviin. Artikkelini primaariaineistoksi valitsin tästä uutisesta syntyneen keskustelun Suomen venäjänkielisten internet-foorumilla. Analysoin erityisesti diskurssia kansalaisuuden merkitsemästä yhteiskunnan jäsenyydestä. Kansalaisuus on esimerkki subjektifikaatiosta, jossa ihmiset erotellaan kansallisesti sidonnaisiin ja hallinnoituihin kyseenalais-tamattomiin subjektikategorioihin. Nämä kategoriat ovat usein ristiriidassa transnationaalisen sosiaalisen todellisuuden kanssa.

Uutisjuttu kaksoiskansalaisten poissulkemisesta herätti ristiriitaa jutun toimittajien ja ohjeistuksen olemassaolon kiistäneen Suomen puolustusministerin välillä. Puolustusministeri tosin julkisesti ajoi vastaavien säännöksiens laillistamista. Aihe herätti julkista yhteiskunnallista keskustelua useilla foorumeilla, muun muassa Suomen venäjänkielisten verkkokeskusteluissa. Valitsin primaariaineistoni foorumilta, jonka ryhmadynamiikka vastasi parhaiten netnografisen kriteeristön mukaisesti viestinnän tutkimukseen sopivaa online-ryhmää.

Nämä neljä tapaustutkimusta antoivat vastauksia väitöskirjani tutkimuskysymyksiin alkaen siitä, kuinka venäläisyyttä esitettiin ja haastettiin mediadiskurssin eri positionaalisuuksien kautta. Tutkimukseni kaksoiskansalaisuuskeskusteluista on esimerkki eri tavoista, joilla kansakunnallisuutta ja kuulumista problematisoitiin median eri puhujapositioneista käsin. Omat ammatilliset puhuja-asemansa selvästi tiedostaen toimittajat ja puolustusministeri puhuivat kansalaisuudesta juridisena välineenä, joka on lopulta alisteinen turvallisuuspolitiikalle. Kansalaisuus käsitettiin paljon laajemmin Suomen venäjänkielisten online-keskusteluissa, joissa sen käsitettiin merkitsevän myös voimaannuttamista, sosiaalista inklusiota, tunnustusta ja statuksellista julkikuvaa.

Toinen tutkimuskysymykseni käsittelee kyseenalaistamatonta kansakunnallisuutta, joka venäläisyyden ja siihen liittyvien identiteettejä tiedostavan suoran keskustelun sijaan pureutuu hyväksytyihin totuuden hallintatapoihin.

Tapaustutkimuksistani MH17:n alasampuminen korostaa todellisuuden sosiaalisesti rakentuvaa puolta. Jopa kuolemaa, 298 ihmiselämän loppua, oli vaikeaa, ellei mahdotonta erottaa Venäjä-länsisuhteiden subjektiivisista käsityksistä. Tämän ohella tutkimusaineistoni vahvimmat diskurssit perinteisissä tiedotusvälineissä ja sosiaalisessa mediassa kytkeytyivät juridiseen, tilastolliseen ja historialliseen tietoon. Esimerkiksi keskustelussa karjalaisuudesta karjalaisten olemassaoloa käsiteltiin vain binääristen väestönlaskennan lukujen rajoissa, jotka puolestaan perustuivat Karjalan tasavallan geopoliittisiin rajoihin. Tässä suhteessa federaatiosubjektin territorio käsitettiin vakaana hyväksytyyn tiedon kiintopisteinä, vaikka sen rajat ovat muuttuneet historian saatossa lukuisia kertoja. Samalla karjalaisuutta Tverin alueella ja Suomessa ei käsitelty.

Vastoin odotuksiani ei suomalaisuus näkynyt karjalaisuuden diskursiivisena toiseutena sosiospatiaalisten identiteettien keskinäisissä luomisprosesseissa. Venäläisyys toimi lähtökohtaisena ja ainoana vertailtuna toiseutena kysymyksessä siitä, mikä on ja ei ole karjalaista. Toisaalta näissä keskusteluissa moni piti ajatusta erottaa karjalaisuus venäläisyydestä ei-toivottuna antagonismina heidän omaa venäläisen minuuden eheyttään kohtaan.

Mediadiskurssit loivat ihmisten subjektifikaation lisäksi ehtoja, joilla Venäjä-tieto määrittäi geopoliittista tilaa. MH17-turman myötä lisähuomiota saanut Ukrainan tilanne heinäkuussa 2014 esitettiin Venäjän televisiokanavilla globaalisti länsimaisen mediavallan esitysten mukaisesti määriteltynä ja Venäjä tässä suhteessa vain altavastaaajana. Sitä vastoin tutkimusteni suomalaisissa mediakeskusteluissa Venäjän nähtiin määrittävän geopoliittisia ehtoja liittyen siihen, miten sen läheisyydessä sijaitsevat Suomen kaltaiset pienet maat voivat toimia.

Laajentaen näkökulmaa siitä, kuinka venäläisyys luo kansakunnallisuuteen liittyviä identiteettejä, viimeinen tutkimuskysymykseni tekee uudenlaisen kysymyksenasettelun: millaista mediankäyttäjyyttä venäläisyyden transnationaali mediadiskurssi tuotti?

Suomalais-venäläisessä transnationaalissa mediatilassa esiintyi paljon kritiikkiä Venäjään liittyvää kansainvälistä uutisointia kohtaan. Venäläisyyteen nähtiin liittyvän nationalistisesti tai ideologisesti vääristäviä näkökohtia, arvostelukykyä sekä pelkoa, joka saa Venäjän näyttämään joko paremmalta tai pahemmalta kuin sen uskottu todellinen olemus.

Venäjän televisiossa länsimaalaisten ja venäläisten tavat käyttää mediaa esitettiin niin erilaisina, että ne luovat perustavasti toisistaan vieraannuttavia tapoja nähdä ja käsittää ympäröivää maailmaa. Länsimaiset median käytön tavat esitettiin usein naiiveina, itsekeskeisinä, ideologisina, hätiköivinä sekä kaikkiaan konfliktierkkinä. Tunnistin samanlaista luonnehdintaa ei-toivotuista tavoista tulkita Venäjään liittyvää uutisointia myös pohjoiskarjalaisen sanomalehden ja Suomen venäjänkielisten internet-keskustelupalstoilla.

Tunteet esitettiin yleensä vääristävänä tekijänä Venäjään liittyvässä mediankäytössä, mistä poikkeuksena oli niin sanottu patrioottinen tunne itsensä venäläisinä esittäneiden viesteissä. Diskursiivinen venäläisyys tuotti niin Venäjällä kuin Suomessakin eräänlaista valistususkosta mediankäyttäjyyttä, jossa tunteista irrallista ja järkiperustaista henkilökohtaista kokemusta esitettiin usein ideaalina tapana puhua venäläisyydestä.

Lopuksi palaan nationalismiin, transnationalismiin, yhteiskuntamaantieteen ja median tutkijoiden yleiseen kiinnostuksen kohteeseen, siihen, kuinka yhteen kytkeytyvät teknologiset, poliittiset ja sosiaaliset kehityskulut vaikuttavat sosiospatiaalisiin kuvitelmiin. Osaltani olen tehnyt uutta katsausta viestintään 2010-luvun suomalaisessa ja venäläisessä mediatilassa. Aineistovalintani kiinnittää huomion myös vähemmän kuultujen ryhmittymien keskusteluihin ja venäläisyyden tuottamiin subjektiviteetteihin. Niihin lukeutuvat sosiospatiaalisesti tiedotetun kansakunnallisuuden lisäksi myös mediankäyttäjyys. Näiden merkittävien suhteiden tuottaminen ei kuitenkaan rajoitu Suomen ja Venäjän mediatiloihin, vaan ne yhtyvät myös laajempiin globaalisti ylijarjaisiin ilmiöihin.

YTM Teemu Oivon yhteiskuntamaantieteen alaan kuuluva väitöskirja *Reasoning Russian Nation-ness for Transnational Audiences* tarkastettiin 17.12.2021 Itä-Suomen yliopiston yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunnassa. Vastaväittäjänä toimi professori Tiit Tammaru (Tarton yliopisto) ja kustoksena dosentti Paul Fryer.

Viron neuvostoaika 2010-luvun silmin

Wiivi-Maria Jouttijärvi

Elokuussa 2021 Neuvostoliiton romahtamisesta ja Viron uudelleenitsenäistymisestä tuli kuluneeksi 30 vuotta. Samaan aikaan viimeistelin Viron neuvostoaajan muistelua käsittelevää väitöskirjaani, joka lopulta tarkastettiin Jyväskylän yliopistossa 10. joulukuuta. Väitöskirjaa viimeistellessäni tunsin aiheeni olevan ajankohtainen pyöreiden vuosien johdosta, mutta vain muutama kuukausi väitöspäiväni jälkeen Venäjän hyökkäys Ukrainaan nosti entisten itäblokin maiden neuvostomenneisyyden sekä alueen eriävät historiantulkinnat entistä ajankohtaisemmiksi.

Väitöskirjassani *Muistojen ja kansallisen historiakulttuurin rajapinnoilla: Viron neuvostoaika kolmen sukupolven kertomana* tarkastelin sitä, miten 2010-luvun Virossa maan neuvostomenneisyyttä käsiteltiin erityisesti yksityisessä muistelussa, mutta myös laajemmalla tasolla virolaisessa historiakulttuurissa. Tutkimus perustui ensisijaisesti keräämääni haastatteluaineistoon, joka koostui virolaisten perheiden haastatteluista kolmessa sukupolvessa. Haastatteluiden lisäksi tarkastelin neuvostoaajan käsittelyä museoissa, historian oppikirjoissa, elokuvissa ja televisiosarjoissa, Postimees-lehdessä sekä Viron presidentin puheissa. Tutkimukseni metodologinen näkökulma oli vahvasti muistitietotutkimuksessa.

Tutkimustulos, joka erityisesti kiinnitti huomioni, oli se, miten muistelu erosi sukupolvien välillä: isovanhempien ja lastenlasten näkemykset neuvostoajasta muistuttivat toisiaan, kun taas väliin jäävän, pääasiassa 1960- ja 1970-luvuilla syntyneen sukupolven neuvostokuva oli myönteisempi kuin vanhempiensa ja lastensa mielikuvat neuvostoajasta. Tämä on periaatteessa loogista ja hyvin ymmärrettävää: ensimmäinen sukupolvi on kokenut tai nähnyt sodan, neuvostomiehityksen väkivaltaisen alun, kyyditykset Siperiaan, pelon ja piilottelun, perheiden hajottamisen ja omaisuuden ja kodin menetyksen. Heidän lapsensa puolestaan syntyivät jo vakaaseen Neuvosto-Viroon, jossa yhteiskunnalliset olot olivat rauhoittuneet ja jälleenrakennus tehty. Tämän sukupolven omat lapset ovat syntyneet 1980-luvulla ja uudelleenitsenäistyneessä Virossa. Varsinkaan uudelleenitsenäistyneellä sukupolvella ei ole omakohtaista kokemusta neuvostoajasta. He perustavat mielikuvansa ensisijaisesti isovanhemmiltaan ja koulusta oppimaansa.

Tutkimusaihetta valitessani päätin olla keskittymättä ainoastaan neuvostoajan väkivaltaiseen alkuun tai uudelleenitsenäistymisaikaan, koska Viron neuvostoajaksi oli noin 50 vuoden mittainen ajanjakso, joka sisälsi erilaisia ajanjaksoja. Se on pitkä aika, jonka aikana ihmiset kokivat paljon, elivät elämäänsä, kohtasivat traumaattisia ja surullisia asioita, mutta myös henkilökohtaisen elämän onnenhetkiä: he viettivät lapsuuttaan ja nuoruuttaan, saivat kavereita, ihastuivat, rakastuivat, saivat omia lapsia ja niin edelleen.

Pyysin haastateltaviani pohtimaan mitä hyvää ja huonoa neuvostoajassa oli. Yleisesti hyvänä pidettiin terveydenhuoltoa, epämaterialistisia arvoja, taitoa ja kekseliäisyyttä tehdä asioita itse sekä lapsiin ja nuoriin panostamista niin koulussa kuin vapaa-ajallakin. Kielteisinä nähtiin pula, (erityisesti matkustus-)vapauden rajoittaminen sekä yhteiskunnassa ilmennyt moraalinen rappio.

Verratessani haastatteluaineistoa makrotason aineistooni kävi ilmi, että vaikka haastateltavani kertoivat olevansa pääosin tyytyväisiä siihen, miten neuvostoajaa käsitellään Viron julkisessa keskustelussa ja historiakulttuurissa, kokivat neuvostoajaksi lapsuuttaan eläneet, että neuvostoajaksi saatetaan esittää toisinaan liian negatiivisessa valossa. Tässä ilmeneekin keskeinen eroavaisuus yksityisen ja julkisen muistelun välillä: makrotasolla neuvostoajaksi esitetään ennen kaikkea kärsimyksen ja vastarinnan näkökulmista ja kaiken kaikkiaan kielteisesti.

Kun ollaan tekemisissä historian tavalla tai toisella vaikeiden ja traumaattisten asioiden kanssa, herää helposti kysymys siitä, mitä katsotaan sopivaksi muistaa. Saako Neuvostoliittoa muistella hyvällä? Saako ylipäätään epädemokraattisessa maassa elettyä elämää muistella hyvällä? Tämä herättää helposti vahvojakin tunteita. Aineistostani ilmeni, että neuvostoajaksi kohdistuva nostalgia leimataan herkästi epäisänmaalliseksi. Tästä ei kuitenkaan ole kyse. Se että neuvostoajaksi voidaan muistella nostalgisesti tai että siinä voidaan nähdä jotain hyvää, ei tarkoita, että henkilö välttämättä kaipaisi neuvostojärjestelmää tai ei arvostaisi Viron nykyistä itsenäisyyttä. On oleellista ymmärtää, että nostalgia voi kohdistua eri asioihin. Haastatteluaineistossani esiintynyt nostalgia on nostalgiaa lapsuutta ja nuoruutta kohtaan – nämä elämänvaiheet vain ovat sattuneet osumaan neuvostoajaksi.

Historiantutkimuksessa puhutaan usein aikarajauksista ja aikaa pyritään jaksottamaan aikakausiin. Eräs haastateltavistani kuitenkin totesi, että ihmiset eivät muistele neuvostoajaksi, he muistelevat omaa elämäänsä. Kävi ilmi, että muisteluun ei välttämättä kuulu ajoittaminen ja määrittäminen neuvostoajaksi asioihin tai myöhäisempiin tapahtumiin ja sattumiin. Sen sijaan muistot ajoitetaan henkilökohtaisesta näkökulmasta, jos niitä ylipäätään ajoitetaan. Nuorimmat haastateltavani kertoivat, että he ovat oppineet tunnistamaan sijoittuvatko heidän vanhempiansa tai isovanhempiansa kertomukset neuvostoajaksi vai itsenäisen Viron ajaksi sen perusteella, miten tutulta tai vieraalta ja absurdilta tapahtumien olosuhteet heistä vaikuttavat. Neuvostoajaksi nähdäänkin verrokkina nykypäivälle ja itsenäiselle Virolle. Tämän vertailun tunnistivat myös vanhemmat haastateltavani.

Olen ollut hyvin kiinnostunut historiallisen anteeksiannon teemasta ja siksi kysyinkin haastateltavieni mielipidettä siihen, voiko neuvostovallan nimissä aikoinaan tehtyjä rikoksia ja vääryyksiä antaa anteeksi, jos jokin taho esittäisi anteeksipyynnön. Tämä hypoteettinen tilanne herätti poikkeuksetta haastateltavissani hilpeyttä – he eivät osanneet kuvitella, että esimerkiksi Venäjä tulisi koskaan esittämään Virolle anteeksipyynnön. Tämän jälkeen näkemykset kuitenkin jakaantuivat. Osa haastateltavistani katsoi, että anteeksianto ei ole mahdollinen sen vuoksi, että tekoihin syyllisiä tai uhreja ei enää ole hengissä tai he ovat hyvin vanhoja. Toiset totesivat, että neuvostovallan aikaiset vääryydet ovat jotain niin pahaa, että niitä ei voi antaa anteeksi. Kolmannet taas kokivat, että he eivät henkilökohtaisesti ole itse kokeneet neuvos-

toajan vääryyksiä eivätkä voi päättää anteeksiannosta muiden puolesta. Neljänsien mielestä Venäjän ei tarvitse pyytää Virolta anteeksi, mutta sen tulisi osoittaa teoillaan ja politiikallaan kunnioittavansa Viron itsenäisyyttä ja olla enää koskaan uhkaamatta sitä. Yhteistä kaikille haastateltavilleni oli kuitenkin se, että aktiivista vihaamista ja kaunan kantamista pidettiin huonona, ihmistä itseään vahingoittavana asiana, josta tulisi päästä eroon.

Monet haastateltavani kokivat mielekkäämmäksi suunnata huomionsa menneisyyden sijaan tulevaisuuteen. Tulevaisuusorientaatio on erittäin mielenkiintoinen ilmiö. Ensinnäkin se merkitsee irrottautumista uhri-identiteetistä kohti selviytymisen korostamista. Toisekseen se johtaa kysymyksen siit, mikä neuvostoajan merkitys tulee tulevaisuudessa olemaan osana Viron kansallista kertomusta ja kansallista identiteettiä. Väitän, että neuvostoajan muistelu onkin Virossa murroksessa: osa virolaisista pitää neuvostoajan vääryyksien ja kärsimyksen muistelua tärkeänä, kun taas osa virolaisista kokee sen itselleen kaukaisena ja abstraktina ja haluaa mieluummin suunnata katseensa tulevaan. Tästä toimii esimerkkinä vuonna 2018 käyty julkinen keskustelu Tallinnassa sijaitsevan Miehistysten museon näyttelyuudistuksesta ja nimenvaihdoksesta, jonka myötä museon nimeksi tuli Miehistysten ja vapauden museo Vabamu. Vapaus-sanan tuominen museon nimeen nostatti vastustusta ja esimerkiksi Viron kulttuuriperinnön suojeluun keskittyvä Muinsuskaitse Selts katsoi uudistuksen tekevän merkittävää vahinkoa virolaiselle kulttuuriperinnölle. Yksityisellä tasolla tässä murroksessa on kyse siitä, että samalla kun neuvostoajasta tulee kuluneeksi yhä pidempään, uusien sukupolvien henkilökohtainen yhteys esimerkiksi kyydityksiin ja muihin neuvostoajan alun väkivaltaisuuksiin käy yhä ohuemmaksi.

Mielikuvat, muistot ja käsitykset neuvostoajasta säilyvät joka tapauksessa osana Viron kansallista kertomusta ja historiaa. Se, miten virolaisten suhde neuvostomenneisyyteensä tulee ajan saatossa muuttumaan, tulee olemaan jo lähitulevaisuudessa mielenkiintoinen ilmiö.

FM Wiivi-Maria Jouttijärven yleisen historian alaan kuuluva väitöskirja *Muistojen ja kansallisen historiakulttuurin rajapinnoilla: Viron neuvosto aika kolmen sukupolven kertomana* tarkastettiin Jyväskylän yliopiston Vanhassa juhlasalissa perjantaina 10.12.2021 klo 12. Vastaväittäjänä toimi apulaisprofessori Tiiu Jaago Tarton yliopistosta ja kustoksena yliopistotutkija Simo Mikkonen Jyväskylän yliopistosta. Väitöskirja on ladattavissa osoitteessa: https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/78850/978-951-39-8940-8_vaitos10122021.pdf?sequence=1&isAllowed=y

Ketkä olivat ”uuden ajattelun” takana?

Sophie Momzikoff-Markoff: *Les hommes de Gorbatchev. Influences et réseaux (1956–1992)*. Éditions de la Sorbonne 2020, 358 s. (Histoire contemporaine 26). ISBN 979-1-035-10523-5.

Ranskalaisen tutkijan Sophie Momzikoff-Markoffin teos ”Gorbatšovin joukkueesta” perustuu Pariisin yliopistossa (Panthéon-Sorbonne) vuonna 2015 hyväksytyyn väitöskirjaan. Vaikka esimerkiksi Aleksanteri-instituutti järjesti konferenssin perestroikasta jo vuonna 2007, ei Gorbatšovin kautta ole liiemmästi ehditty tutkia. Siihen liittyy vielä monia avoimia kysymyksiä. Momzikoff-Markoff keskittyy kirjassaan selvittämään, miten ns. uusi ajattelu, *novoje myšlenije*, kehkeytyi ja miten se nousi gorbatšovilaisen ulkopoliittikan johtotähdeksi, muiden perestroikaproessin aspektien jäädessä vähemmälle huomiolle.

Gorbatšov julkisti virallisesti uuden ajattelun periaatteet Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP:n) 27. edustajakokouksessa, joka pidettiin helmi-maaliskuun taitteessa 1986. Puheessaan hän muotoili uuden lähestymistavan keskeiset teesit: ydinaseiden ja varustelun ihmiskunnalle tuottama vaara, valtioiden ja kansakuntien keskinäinen riippuvuus toisistaan, väkivallasta pidättäytyminen kansainvälisissä suhteissa. Kaikki nämä pohjautuivat, kuten Gorbatšov muotoili, sen tunnistamiselle, että ihmiskuntaa kokonaisuudessaan yhdistävät tietyt ”yleisinhimilliset arvot” (*obštšetšelovetšeskije tsennosti*). Puheen vastaanotto osoitti, että maailmalla ymmärrettiin heti, kuinka jyrkästä käänteestä Neuvostoliiton ulkopoliitikassa oli kyse. Alkuvaiheissaan gorbatšovilainen ulkopoliittikka tuottikin tärkeitä myönteisiä tuloksia, kuten joulukuussa 1987 solmitun sopimuksen keskivälimatkan ohjuksista.

Mutta miten uuteen ajatteluun päädyttiin? Momzikoff-Markoffin mukaan tutkijoiden keskuudessa on tähän asti ollut kaksi pääasiallista tulkintalinjaa. Ensimmäisen mukaan niin sisäisiin uudistuksiin kuin ulkopoliittisen ajattelun remonttiin päädyttiin Neuvostoliiton kasvavien talousvaikeuksien seurauksena. Tähän liittyisi myös Reaganin käynnistämän ”Tähtien sota”-

ohjelman uhka, johon vastaaminen olisi tullut rasittamaan Neuvostoliiton taloutta kohtuuttomasti. Toinen suuntaus (mm. politologi Robert English) korostaa Neuvostoliitossa tapahtunutta ideologista kehitystä, joka johti vanhoista dogmeista luopumiseen. Momzikoff-Markoff esittää oman tulkintansa vaihtoehtona kummallekin linjalle: ”juuri koska talous alkoi olla rapakunnossa, valtaapitävät tarttuivat määrättyihin jo 1980-luvulla esillä olleisiin aatteisiin, jotka saivat myös Gorbatšovin kannatuksen” (s. 20). Olennaista on, jatkaa Momzikoff-Markoff, käsitteä se, että kyse ei ollut marxilais-leniniläisen ideologian hylkäämisestä, vaan sen uudelleenmäärittelystä. Hänen mukaansa on syytä puhua marxismileninismien toisesta, ”dynaamisesta” muodosta, joka oli jo alun alkaen ollut läsnä sekä puoluekoneistossa että akateemisessa maailmassa, mutta joka 1980-luvun loppupuolen tilanteessa vihdoin pääsi murtautumaan esiin ja nousemaan hetkellisesti valta-asemaan (s. 49).

Uuden ajattelun juuret löytyvät Hruštšovin valtakaudelta. Siinä missä aiemmat neuvostojohtajat, Lenin mukaan lukien, vielä elivät ”Clausewitzin maailmassa” ja pitivät sotaa luonnollisena, joskin valitettavana ja vältettävänä ilmiönä, tilanne muuttui ydinaseiden aikakaudella. Hruštšov tajusi ydinaseiden mukanaan tuoman eksistentiaalisen uhkan ja tarjosi maailmalle aseidenriisuntaa. Suomalaista lukijaa kiinnostanee, että Momzikoff-Markoff maalaa erittäin positiivisen kuvan O. W. Kuusisesta ”dynaamisen ideologian” esitaistelijana Hruštšovin kaudella. Puoluejohtajan kukistumisen jälkeinen periodi 1964–1968 ei tosin merkinnyt suoraa hyökkäystä ”20. edustajakokouksen perintöä” vastaan, mutta puolueen ideologisesta työstä vastaavat johtajat vaihtuivat: etualalle nousivat sellaiset konservatiivit kuin Hruštšovin syrjäyttämistä suoraan ajanut Mihail Suslov tai akateemista maailmaa kontrolloinut keskuskomitean tiedejaoston johtaja Sergei Trapeznikov (ss. 79, 80). 1970-luvulle tultaessa Neuvostoliitossa olikin tämän johdosta kiteytynyt ”kaksi radikaalisti toisistaan poikkeavaa näkemystä ideologiasta”, kirjoittaa Momzikoff-Markoff. Toinen oli jo mainittu dynaaminen tulkinta, toista hän taas

luonnehtii defensiiviseksi; sen takana oli pelko että liiallinen ideologinen avautuminen uhkaisi itse systeemiä – kuten sittemmin kävikin (s. 141).

Hruštšovin kaudella tehdyt avaukset jäivät kuitenkin vaikuttamaan etenkin akateemisessa maailmassa. Momzikoff-Markoff nostaa esiin mm. 1958 perustetun lehden *Rauhan ja sosialismin ongelmia*, joka ilmestyi monella kielellä, myös suomeksi, ja jota toimitettiin Prahasta käsin. Tässä ”luovan ajattelun keitaassa”, kuten Georgi Arbatov myöhemmin muistoja ehkä hieman kultauilleen lehteä kutsui, toimivat monet niistä intellektuelleista, jotka myöhemmin osallistuivat perestroikan ideointiin. Toinen suhteellisen avointa teoriakeskustelua sallinut lehti oli *Voprosy Filosofii*. Mutta lehtiäkin tärkeämpää osaa esittivät ehkä sellaiset Neuvostoliiton tiedeakatemian yhteydessä toimivat laitokset kuin maailmantaloutta ja kansainvälisiä suhteita tutkiva IMEMO (*Institut mirovoi ekonomiki i meždunarodnyh otnošenii*) ja USA- sekä Kanada-tutkimukseen keskittyvä ISKAN (*Institut SŠA i Kanady Akademii Nauk*). Näissä laitoksissa toimineita tutkijoita on kutsuttu nimillä *institutšniki* tai *meždunarodniki* (suomeksi ehkä ”kansainvälisyystutkijat”). Momzikoff-Markoff katsoo juuri heillä olleen ratkaiseva panos uuden ajattelun kehittämisessä. Hän luettelee kolmeitoista keskeistä nimeä, joukossa mm. Georgi Arbatov, Oleg Bogomolov, Fjodor Burlatski (Kuusisen oppilaita!), Georgi Šahnazarov, Ivan Frolov, Nikolai Inozemtsev, Jevgeni Primakov, Anatoli Tšernjajev, Vadim Zagladin. Voidaan sanoa, että Gorbatšovin 27. edustajakokouksessa esittelemä ohjelma heijastelee juuri IMEMOlaisen ja filosofien aiemmin tekemää tutkimustyötä: sen pohjapaperin laati työryhmä, joka kokoontui Aleksandr Jakovlevin johdolla Moskovan lähistön datšalla syksyllä 1985. Kun paperia esiteltiin politbyroolle tammikuussa 1986, ulkoministeri Ševardnadze oli innoissaan: ”En muista että Leninin jälkeen olisi syntynyt tällaista dokumenttia kuin nyt. Näemme, kuinka marxilais-leniniläinen ajattelu nousee ennen tuntemattomalle tasolle!” (s. 211).

Momzikoff-Markoffin tutkielman kiistaton ansio on, että se avaa ehkä ensi kertaa näkyville ne prosessit ja ne henkilöt, jotka tuottivat perestroikan kauden uuden ajattelun. Hänen mainitsemiensa kolmentoista päätekijän ohella on tietysti ollut monia muita vähemmän tunnettuja tutkijoita, jotka ovat antaneet panoksensa kehityskulkuun. Itse jäin kaipaamaan esimerkiksi sellaisia nimiä kuin historioitsija-politologi

Grigori Vodolazov tai Neuvostoliiton historiaa uusista yllättävistä kulmista tarkastellut Jevgeni Plimak. Kumpaakaan ei mainita Momzikoff-Markoffin henkilöhakemistossa. Koska hänen kirjansa on ensisijaisesti poliittista historiaa, ei siinä myöskään mennä kovin syvälle perestroikan keskeisten ideoiden analyysissä. Sitä ei ehkä pidä vaatiakaan, mutta ainakin uuden ajattelun keskeisen idean, ns. yleisinhimillisten arvojen kohdalla olisi mielestäni kannattanut viivähtää pidempään.

Marxilaisessa teoriassa on perinteisesti pidetty kiinni ns. luokkakantaisesta tarkastelutavasta, eli näkemyksestä, jonka mukaan ihmisten intressit ja ideat ovat sidoksissa tiettyyn luokkaan, ja näin ei voitaisi puhua esimerkiksi porvariston ja työväenluokan yhteisistä eduista, arvoista puhumattakaan. Puhuttaessa esimerkiksi palkkatyön ja pääoman välisestä ristiriidasta tämä kanta on tietysti hyvin perusteltu, mutta se muuttuu ongelmalliseksi, jos jaottelu ulotetaan aivan kaikille elämänalueille. Marxilta ja Engelsiltä löytyy kyllä viittauksia mm. yleisinhimillisiin arvoihin, mutta he eivät aihetta sen enempää tematisoineet. Voi sanoa, että marxilaisessa ajattelussa ongelma aktualisoitui kunnolla vasta ydinaseiden myötä, jolloin kävi selväksi, että ydinkatastrofin välttäminen on aivan jokaisen ihmisen intresseissä. Pian näihin yleisinhimillisiin arvoihin lisättiin myös ympäristökysymykset, mikä onkin luonnollista, sillä tuskin ekokatastrofikaan on minikään yhteiskuntaluokan intresseissä.

Valitettavasti keskustelu yleisinhimillisistä arvoista on vaimentunut perestroikan jälkeen. Lännessä on sen sijaan puhuttu ihmisoikeuksista, mikä ei kuitenkaan ole sama asia (on oireellista, ettei englannin kielessä edes ole vastinetta termille ”yleisinhimillinen”). Venäjällä taas yleisinhimillisyyden ajatuksen on korvannut oikeistokonservatiivinen sivilisaatioidea, jonka mukaan ”venäläisyys” on jotain muusta ihmiskunnasta selkeästi erottautuvaa. Siellä nyt muodissa oleva teoretisointi, joka näkee maailman jakautuvan enemmän tai vähemmän itseriittoisiin sivilisaatioihin, on gorbatšovilaisen ajattelun suoranaisten vastakohta kiistäessään tendenssinomaisesti ihmiskunnan ykseyden. Globaalit ongelmat ja ydinsodan uhka eivät kuitenkaan ole minnekään hävinneet, ja juuri niiden ratkaisemiseen tarvittaisiin edelleenkin uutta ajattelua.

Vesa Oittinen

Venäjän ja Valko-Venäjän tutkijoiden keskustelutilaisuus

Huhtikuun 13. päivä 2022 yli kaksikymmentä Suomessa työskentelevää Venäjän ja Valko-Venäjän tutkijaa kokoontui keskustelemaan siitä, miten jatkaa tutkimusta Venäjällä ja Valko-Venäjällä nykytilanteessa, jota leimaavat Ukrainan sota ja diktatoriset hallinnot. Tilaisuus järjestettiin hybridimuotoisena niin että osallistujia oli sekä paikan päällä että etäyhteyden päässä Zoomissa. Osallistujat edustivat useita suomalaisia yliopistoja ja tutkimuskeskuksia ja olivat taustoiltaan muiden muassa venäläisiä, valkovenäläisiä ja suomalaisia. Tapaamista ei tallennettu, eikä osallistujien nimiä julkaista mahdollisen vainon uhan (venäläiset ja valkovenäläiset) sekä Venäjälle ja Valko-Venäjälle tarvittavien viisumien ja tutkimuslupien epäämisen (ulkomaalaiset) vuoksi.

Tapaaminen aloitettiin tuomitsemalla yksiselitteisesti oikeuttamaton ja raakalaismainen sota sekä kieltäytymällä käyttämästä Venäjän valtiollisen propagandan suosimaa termiä ”erikoisoperaatio”. Sen jälkeen keskusteltiin etukäteen nimettömästi kerätyn kyselytutkimuksen tuloksista. Merkittävä osa kyselyyn vastanneista suunnitteli yhä matkustavansa Venäjälle tai Valko-Venäjälle nykyisen tutkimusprojektinsa puitteissa (Kuvio 1), ja vielä suurempi osa suunnitteli matkaa osana tulevaa (suunniteltua, rahoitushakuvaiheessa olevaa tai jo rahoituksen

saanutta) tutkimushankettaan (Kuvio 2). Ne vastaajat, jotka eivät suunnitelleet matkustavansa tai olivat epävarmoja aikeistaan, mainitsivat kolmena tärkeimpänä perusteena ratkaisuuksaan turvallisuuteen liittyvät, oikeudelliset sekä moraaliset ja/tai eettiset syyt. Useat tapaamiseen osallistuneet olivat hyvin yllättyneitä siitä, että niin moni kyselyyn vastannut harkitsi edelleen matkustavansa Venäjälle tai Valko-Venäjälle.

Tapaamisessa keskusteltiin Suomessa työskentelevien tutkijoiden yhteistyöstä venäläisten tutkijoiden kanssa. Moni mainitsi oman, käynnissä olevan tutkimusprojektinsa ja venäläisiin kollegoihin jo luodut suhteet. Osa pahoitteli Suomen valtion ja yliopistojen joustamatonta ohjeistusta, joka on pysäyttänyt kategorisesti kaiken yhteistyön venäläisten instituutioiden kanssa. Niihin lukeutuvat myös kansalaisjärjestöt ja sellaiset tahot, jotka ovat tuominneet sodan ja ovat hallituksen vastaisen aktivisminsa vuoksi tulleet listatuiksi ulkomaisiksi agenteiksi sekä joutuneet vainon kohteiksi. Keskustelussa pohdittiin seuraavaksi sitä, miten institutionaalinen yhteistyö eroaa yksittäisten, mutta instituutioihin affilioituneiden tutkijoiden kanssa tehtävästä yhteistyöstä. Jotkut keskusteluun osallistuneet kritisoivat suositusta (joissakin tapauksissa kieltoa) olla julkaisematta yhteisartikkeleita venäläisiin tai valkovenäläisiin yliopistoihin affilioituneiden kollegoiden kanssa.

Kuvio 1: Suunnitteletko tutkimusvierailua Venäjälle tai Valko-Venäjälle nykyisen hankkeesi puitteissa? (n=34)

Eräs osallistuja huomautti, että Venäjällä työskentelevien tutkijoiden artikkelikäsitkirjoituksia saatetaan hylätä heidän affiliaationsa perusteella. Kukaan läsnäolijoista ei kuitenkaan pystynyt nimeämään konkreettisia esimerkkejä hylkäyksistä. Jotkut kertoivat päinvastoin olleensa mukana Venäjän hyökkäyksen jälkeen alkaneissa julkaisuprosesseissa, joissa affiliaatio venäläiseen yliopistoon ei ollut aiheuttanut ongelmia.

Keskustelussa yhteistyön rajoittamisesta venäläisten instituutioiden kanssa nostettiin esiin sosiaali- ja kulttuuriantropologian alalla sattunut tapaus. Heti Venäjän hyökättyä Ukrainaan joukko venäläisiä antropologeja (joko Venäjällä työskenteleviä, Venäjän kansalaisia tai venäläisistä yliopistoista valmistuneita) allekirjoitti avoimen kirjeen, jossa he tuomitsivat sodan. Venäjän antropologien ja etnologien yhdistys (*Assotsiatsija antropologov i etnologov Rossii*) vastasi kirjeeseen omalla kirjeellään, jonka allekirjoitti viisi yhdistyksen johtohenkilöä. He kyseenalaistivat ensimmäisen kirjeen legitimitetin toteamalla, että sen aloitteentekijä oli ulkomailla työskentelevä tutkija ja monet kirjeen allekirjoittajista eivät ensinnäkään olleet affilioituneita venäläisiin yliopistoihin eivätkä toisekseen välttämättä myöskään Venäjän kansalaisia. Yhdistyksen vastakirje tuki avoimesti Venäjän sotatoimia Ukrainassa.

Tämän tapauksen vuoksi jotkin kansainväliset tutkimusinstituutiot ottivat käyttöön uusia venäläisiin tutkijoihin kohdistuvia rajoituksia. Esimerkiksi *European Association of Social Anthropologists* hyväksyy tulevaan, kahden

vuoden välein järjestettävään konferenssiinsa Venäjältä ainoastaan ”itsenäisiä tutkijoita”. Yksi konkreettinen seuraus on se, että Venäjällä työskentelevät tutkijat eivät pysty hakemaan rahoitusta matkakustannuksiin niistä instituutioista, joihin he ovat affilioituneet.

Keskustelussa yhteistyön mahdollisuuksista venäläisten ja valkovenäläisten tutkijoiden kanssa käsiteltiin seuraavaksi yhteistyöhön ryhtyvien tutkijoiden turvallisuutta, ja tässä kohtaa mielialat eriytyivät. Joidenkin mielestä Venäjällä ja Valko-Venäjällä työskentelevät tutkijat tuntevat itse parhaiten oman tilanteensa, ja he ovat siksi myös itse vastuussa turvallisuudestaan, mikäli harkitsevat osallistuvansa ulkomaisiin tutkimushankkeisiin. Toiset viittasivat poliittisen tilanteen ennakoimattomuuteen ja äkillisiin muutoksiin sekä painottivat, että totalitaristisissa valtioissa oikeusvaltioperiaate ei suojaa kansalaisia nopeasti muuttuvissa olosuhteissa.

Tämän aihepiiriin johdattelmana siirryttiin keskustelemaan siitä, että vaikka tutkimuksen tekeminen Venäjällä tai Valko-Venäjällä olisikin käytännössä mahdollista, siihen liittyy eettisiä ongelmia. Tutkijat, jotka ovat näiden maiden kansalaisia, voivat matkustaa vapaasti Venäjälle tai Valko-Venäjälle, mutta ovat huolissaan siitä, voivatko he palata takaisin Suomeen työn pariin ja perheen luo, jos rautaesirippu on jälleen laskeutumassa.

Suurin osa keskustelijoista uskoi, että tieteellinen kiinnostus Venäjää ja Valko-Venäjää kohtaan on kasvussa ja tutkimuksen merkitys tunnustetaan. Eettisiä periaatteita, metodologioita ja turvallisuuskysymyksiä olisi syytä tule-

vissa tutkimusprojekteissa pohtia totalitarististen valtioiden tutkimukseen jo olemassa olevassa kehyksessä.

Tapaaminen lopetettiin tuomitsemalla vielä kertaalleen Ukrainan sota ja toivomalla sen

pikaista päättymistä.

Igor Mikeshin

*Englanninkielisestä alkutekstistä suomentanut
Kersti Tainio.*

Laura Kemppainen, Veera Koskinen, Nuriar Safarov, Antero Olakivi, Sirpa Wrede & Anne Kouvonen

Older Russian-speaking migrants and the transnational use of health services

In this article, we examine the transnational use of health services and the reasons given for their use by older Russian-speaking migrants living in Finland. We analyse the CHARM survey data collected in 2019, and elaborate the results with thematic analysis of the interview data. Almost 30 per cent of Russian-speakers over the age of 50 living in Finland had seen a doctor outside Finland in the year before the survey. Visiting a doctor abroad was more common among women, the unemployed, the highly educated and respondents with a net household income of more than 2,500 euros per month. Having citizenship in a country other than Finland increased the likelihood of use and having a longer period of residence in Finland reduced it. People living with a chronic illness and those who had an unmet need for care used more health services abroad. In the survey data, the main reasons for the cross-border use of services were cheaper prices, faster access to treatment and the delivery of services in one's own language. These same reasons appeared in the interview material, but the interviewees also mentioned perceived disappointments with Finnish health care. The results show that older Russian-speakers face a variety of barriers to accessing and navigating care in Finland. Experiences of misunderstanding and of being ignored can lead to seeking help from outside Finland. The quality and accessibility of health services should be developed to meet the needs of a diversifying ageing population.

Sigrid Kaasik-Krogerus

“Internationality is an attitude in everyday life”

Over the past decades, internationalisation has become one of the key issues in higher education. Respectively, the topic has gained prominence as a subject of academic research. According to various studies, the internationalisation of higher education is a multifaceted and controversial process. In this article, internationalisation is approached from student perspective. The empirical data were gathered among the students of Expertise in Russian and Eastern European Studies (ExpREES). The data were gathered by an e-survey made up of open questions. Close reading was used to analyse the data. According to the results, students frame both languages and academic mobility as core issues of internationalisation and challenge their special role by emphasising that internationalisation concerns all curricula as well as all academic staff and students. Hereby, internationalisation is dealt with as an inherent part of everyday academic life, whilst the various actors behind the policy of internationalisation and their impact on the internationalisation process become blurred.

Riitta Jytilä

Transborder trauma cultures and Sofi Oksanen's *Purge*

In this article, I will study the work of the Finnish-Estonian writer Sofi Oksanen by concentrating on her internationally acclaimed novel, *Purge* (2008). In Finland, the novel raises the question of the burden of remembering in post-Soviet and Eastern Europe trauma histories in the spirit of new global memory studies, where memories are considered to transfer different social constellations and political contexts. In the article, I study Oksanen's novel and its reception by bringing together the most recent discussions of trauma theory, transborder studies and postcolonial studies. First, I chart the field of transborder trauma cultures by using Timothy Snyder's concept of the Bloodlands – by which he refers to the area of Eastern Europe whose populations were subjected to Soviet, Nazi and then again Soviet genocidal practices. Secondly, I discuss Oksanen as a cultural agent, who has dedicated much of her versatile cultural agency to mediating the memory of the 20th-century Soviet terror in Estonia to the Finnish and international public – as a writer, publisher and editor. The analysis of the novel and its reception in both Finland and Estonia enables us to look at Oksanen's ways of engaging in the debates concerning memory and historical knowledge from a transcultural perspective.

Ira Jänis-Isokangas

Transnational relations between the Suojärvi region and the Soviet Union in the 1930s

This article analyses transnational relations between illegal immigrants from Suojärvi and their relatives and friends in Finland in the 1930s. The article analyses the impact of these relations in their lives in the Soviet Union and in the Gulag system. The article is based on a study of letters which the people from Suojärvi sent from the Soviet Union. The letters, which are part of the archival collection of the Finnish state police, are analysed through three different aspects: information, aid and citizenship. The study of these letters reveals that the content of information as well as the direction of transnational and financial assistance changed in the Gulag system. It also reveals different survival strategies that the people from Suojärvi adopted and the meaning of citizenship in maintaining transnational relations.

Tämän numeron kirjoittajat

Ossi Granat, rikoskomisario (AMK), Lapin poliisilaitos

Riitta Jytälä, FT, tutkija, Historian, kulttuurin ja taiteiden tutkimuksen laitos, Turun yliopisto

Ira Jänis-Isokangas, FT, tutkija, Kansallisarkisto

Sigrid Kaasik-Krogerus, VTT, yliopistonlehtori, Suomalais-ugrilainen ja pohjoismainen osasto, Helsingin yliopisto

Laura Kemppainen, VTT, dosentti, Sosiologia & Yhteiskuntapolitiikka, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Veera Koskinen, YTT, Yhteiskuntapolitiikka, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Anne Kouvonen, VTT, professori, Yhteiskuntapolitiikka, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Antero Olakivi, VTT, dosentti, Sosiologia, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Nuriar Safarov, VTM, Yhteiskuntapolitiikka, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Sirpa Wrede, PD, professori, Sosiologia, Valtiotieteellinen tiedekunta, Helsingin yliopisto

Ohjeita kirjoittajille

Ajantasaiset kirjoittajaohjeet verkkosivuillemme:

<https://journal.fi/idantutkimus/about/submissions>

PÄÄKIRJOITUS

1 Mika Perkiömäki: Rajojen ylityksiä hyvässä ja pahassa

ARTIKKELIT

3 Laura Kemppainen, Veera Koskinen, Nuriar Safarov, Antero Olakivi, Sirpa Wrede & Anne Kouvonen: Ikääntyvät venäjänkieliset ja yllirajainen terveystalvveluiden käyttö

21 Sigrid Kaasik-Krogerus: "Kansainvälisyys on asenne jokapäiväisessä elämässä"

37 Riitta Jytilä: Yllirajaiset traumakulttuurit ja Sofi Oksasen *Puhdistus*

54 Ira Jänis-Isokangas: Suojärveläisten yllirajaiset suhteet 1930-luvun Neuvostoliitossa

ESSEE

72 Ossi Granat: Fenja – varkaiden jargon

KOLUMNI

79 Tomi Huttunen: Kirjallisuussuhteiden alkutaipaleella

TAIDE

81 Aleksandar Crnogorac: Transihmisyys Balkanilla

LEKTIOT

88 Teemu Oivo: Diskursiivinen venäläisyys transnationaalissa mediatilassa

92 Wiivi-Maria Jouttijärvi: Viron neuvostoaika 2010-luvun silmin

95 Arviot

97 Ajankohtaista

100 Abstracts in English

